

Bakalářský studijní program: **Ekonomika a management**

Studijní obor: **Ekonomika veřejné správy a sociálních služeb**

Historický kontext vzniku Československa

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor: **Alena BERKOVÁ**

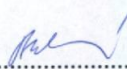
Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Jan HODAČ**

Znojmo, 2012

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma *Historický kontext vzniku Československa* jsem vypracovala samostatně pod vedením Mgr. Jana Hodače a veškerou literaturu a další prameny, které jsem v práci použila, řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Ve Znojmě dne 17.4.2012

.....

Alena BERKOVÁ

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych velmi poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce, panu Mgr. Janu Hodačovi, za výbornou spolupráci a cenné rady při zpracování bakalářské práce.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Autor	Alena BERKOVÁ
Bakalářský studijní program	Ekonomika a management
Obor	Ekonomika veřejné správy a sociálních služeb
Název	Historický kontext vzniku Československa
Název (v angličtině)	Historical context of the founding of Czechoslovakia

Zásady pro vypracování:

Cíl práce: Cílem práce je popsat události a osobnosti, které přispěly ke vzniku Československa v roce 1918.

Postup práce:

1. Popis událostí, které vytvořily podmínky pro vznik Československa.
2. Deskripce činností osobností českých dějin, které přispěly ke vzniku první republiky.
3. Závěrečné shrnutí a zhodnocení historických událostí, které vedly ke vzniku Československa.

Metody: sběr dat, case study (případová studie), kritická analýza.

Rozsah práce: 40 - 55

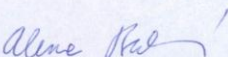
Seznam odborné literatury:

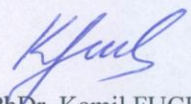
1. KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1.vyd. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2.
2. MAHLER, Zdeněk. *Ano, Masaryk*. 1.vyd. Praha: Sláfka, 2007. 108 s. ISBN 978-80-86631-60-8.
3. NÁLEVKA, Vladimír. *Z neznámých stránek historie*. 1.vyd. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001. 215 s. ISBN 80-86493-01-6.
4. PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu 1/2, 1918-1919*. 4. vyd. Praha: Academia, 2003. 867 s. ISBN 80-200-1095-5.
5. SKILLING, Harold Gordon. *T.G.Masaryk – Against the Current, 1882 – 1914*. 1.vyd. Londýn: Macmillan, 1994. 248 s. ISBN 0-333-60781-3.

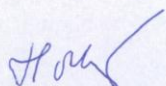
Datum zadání bakalářské práce: duben 2011

Termín odevzdání bakalářské práce: duben 2012

Alena BERKOVÁ
autor

Prof. PhDr. Kamil FUCHS, CSc.
rektor SVŠE Znojmo

Mgr. Jan HODAČ
vedoucí bakalářské práce

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá příčinami rozpadu rakousko-uherské říše. Práce popisuje úspěchy československých legií v Rusku a úsilí osobností doma i v zahraničí o dosažení nezávislosti Československa. Události, které vedly ke vzniku nezávislého československého státu, se odrazily v oblasti politické, sociální i ekonomické. Tato bakalářská práce se zaměřuje na ekonomické aspekty oživení československé ekonomiky po první světové válce a rozvoj průmyslu a zemědělství v Československu v následujících letech.

Klíčová slova: rozpad Rakousko-Uherska, vznik Československa, první světová válka, Československá národní rada, Washingtonská deklarace, československé legie, federalizace habsburské říše, autonomie státu, poválečná ekonomická situace

ABSTRACT

This work concerns the reasons of the break-up of Austro-Hungarian Empire. The work describes successes of the Czechoslovakian Legion in Russia and efforts of people in the Czech countries and abroad for the independence of Czechoslovakia. The events that led to the founding of independent Czechoslovakian state affected the political, social and economical areas. This bachelor thesis is focused on economical aspects of the recovery of Czechoslovak economy after the First World War and the development of industry and agriculture in Czechoslovakia in the following years.

Key words: the break-up of Austria-Hungary, the founding of Czechoslovakia, The First World War, The Czechoslovakian National Council, The Washington Declaration, the Czechoslovakian Legion, the federalization of the Habsburg Empire, the state autonomy, the post-war economic situation

OBSAH

1	ÚVOD.....	7
2	CÍL PRÁCE A METODIKA.....	8
2.1	Cíl práce.....	8
2.2	Metodika.....	8
3	TEORETICKÁ ČÁST.....	9
3.1	České země součástí Rakousko-Uherska.....	9
3.2	Formování politických stran v českých zemích od druhé poloviny 19. století do začátku první světové války.....	10
3.3	Politická situace v Evropě a první světová válka	11
3.3.1	Rozpoutání války	13
3.3.2	Průběh první světové války	13
3.4	Československý zahraniční a domácí odboj	18
3.4.1	Činnost českého zahraničního odboje	18
3.4.2	Spolupráce českého zahraničního odboje s krajany v zahraničí.....	22
3.4.3	Situace v Čechách.....	24
3.4.4	Vytvoření československého vojenského sboru v Rusku a politický vývoj v Rusku	26
3.4.5	Situace na Slovensku	28
3.4.6	Události roku 1918	29
4	PRAKTICKÁ ČÁST	40
4.1	Rozpad Rakousko-Uherska	40
4.1.1	Hospodářství Rakousko-Uherska	41
4.1.2	Hospodářský vývoj v českých zemích od poloviny 19. století do první světové války	44
4.1.3	Vnitřní problémy Rakousko-Uherska.....	48
4.1.4	Federalizace jako myšlenka možného řešení vnitřních problémů Rakousko-Uherska	50
4.1.5	Rakousko-Uhersko v období první světové války.....	51
4.1.6	Podepsání příměří mezi Rakousko-Uherskem a státy Dohody a rozpad podunajského soustátí.....	53
4.1.7	Postoje politiků k rozpadu habsburské monarchie	54

4.1.8	Postoj T. G. Masaryka k možnosti federalizace habsburské říše a jeho názory na autonomii národů	55
4.2	Cesta českého národa k nezávislosti.....	56
4.2.1	Pokus o rakousko-české vyrovnání	56
4.2.2	Domácí a zahraniční odboj a jeho aktivity	58
4.2.3	Legie pohledem legionáře.....	61
4.3	Hospodářství Československa v prvních letech jeho existence.....	62
4.3.1	Výchozí hospodářská situace nově vytvořeného samostatného Československa.....	62
4.3.2	Vývoj ekonomiky Československa v prvních letech jeho existence	68
4.4	Srovnání poválečné ekonomické situace Československa s poválečnou ekonomickou situací některých nástupnických států habsburské monarchie ve střední Evropě	77
4.4.1	Srovnání výchozí ekonomiky Rakouska a Československa po rozpadu habsburské říše.....	78
4.4.2	Srovnání výchozí ekonomiky Maďarska a Československa po rozpadu habsburské říše.....	81
4.4.3	Srovnání výchozí ekonomiky Polska a Československa po rozpadu habsburské říše.....	82
5	ZÁVĚR.....	85
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	90

1 ÚVOD

Téma této bakalářské práce se týká historických událostí, které vedly ke vzniku samostatného Československa. Toto téma jsem si zvolila proto, že se vztahuje k historii vzniku naší vlasti, která je veřejností již téměř zapomenuta.

V úvodu teoretické části své práce popisuji postavení českých zemí v rakousko-uherské monarchii a formování českých politických stran. Dále se věnuji nastínění politické situace v Evropě, rozpoutání a průběhu první světové války, v níž došlo k porážce Centrálních mocností a následně k rozpadu rakousko-uherské monarchie.

V další podkapitole se zaměřuji na aktivity československého zahraničního i domácího odboje, vznik československých legií, obnovení Národního výboru a další důležité události, které předznamenaly vznik nezávislého československého státu.

V praktické části se zaměřuji na příčiny rozpadu Rakousko-Uherska, jeho hospodářskou situaci, ekonomické, sociální a politické problémy podunajského soustátí a hospodářský vývoj českých zemí v habsburské monarchii. Zamýšlím se nad otázkou, zda by federalizace Rakousko-Uherska byla východiskem pro řešení vnitřních problémů habsburské říše. Dále se zabývám rozpadem habsburské monarchie a postoji politiků k rozpadu Rakousko-Uherska.

V další podkapitole praktické části se zabývám úsilím českého národa o získání nezávislosti. Popisuji neúspěšný pokus českého národa o rakousko-české vyrovnání, kterým by český národ získal rovné postavení v Předlitavsku. Zaměřuji se na aktivity československého zahraničního i domácího odboje a jejich význam v boji za vytvoření samostatného československého státu.

V následující podkapitole analyzuji ekonomickou situaci nově vzniklé Československé republiky a její vývoj v prvních poválečných letech. Výchozí ekonomickou situaci Československa porovnávám s výchozí ekonomickou situací vybraných nástupnických států habsburské monarchie - Rakouska, Maďarska a Polska.

2 CÍL PRÁCE A METODIKA

2.1 Cíl práce

Cílem mé práce je popsat a zhodnotit události, které předznamenaly vznik samostatného československého státu. Jednou z podmínek osamostatnění Československa byl rozpad Rakousko-Uherska, který zapříčinily národnostní, ekonomické a politické problémy uvnitř habsburské říše a porážka Centrálních mocností (Rakousko-Uherska a Německa) v první světové válce. Důležitou roli při vzniku samostatného československého státu hrál zahraniční a domácí odboj, bez jejichž přínosu by samostatný stát nikdy nevznikl. Jedním z úkolů práce je popsat a shrnout aktivity osobností zahraničního a domácího odboje, které přispěly k vytvoření nezávislého Československa.

Ve své práci se chci zaměřit na to, jakým způsobem se odrazil vznik Československa v ekonomickém vývoji v prvních letech jeho existence. V rámci hodnocení kontextu vzniku Československa chci porovnat výchozí ekonomickou situaci některých nástupnických států habsburské monarchie s výchozí ekonomickou situací Československa.

2.2 Metodika

Ve své bakalářské práci jsem použila sběr dat a rešerši literatury. Získané informace jsem poté podrobila kritické analýze a případové studii.

3 TEORETICKÁ ČÁST

3.1 České země součástí Rakousko-Uherska

České země byly od roku 1526, kdy byl Ferdinand I. zvolen českým králem, pod nadvládou Habsburků. Po bitvě na Bílé hoře nemohly české země samostatně o ničem rozhodovat, staly se součástí rakouské monarchie. V revolučním roce 1848 čeští vlastenci ustavili Svatováclavský výbor, který sepsal petici císaři.¹ Ve své petici Češi žádali zrovnoprávnění češtiny s němčinou, uznání samosprávného celku tvořeného z Čech, Moravy a Slezska a nastolení svobody shromažďovací, svobody petiční a svobody slova a některé další požadavky. Tyto požadavky však zůstaly nevyslyšeny, českým zemím se nepodařilo získat stejná práva, jako měli Rakušané. Po prohře v prusko-rakouské válce v roce 1866 ztratilo Rakousko rozhodující vliv na německé oblasti střední Evropy. Představitelé habsburské monarchie spatřovali budoucnost říše v nastolení německo-maďarského dualismu a v zahraniční spolupráci s Německem, čímž by byla vytvořena pevná půda ke společné obraně proti panslavismu.² Od roku 1867, kdy došlo k rakousko-uherskému vyrovnání, vznikla dualistická monarchie dvou autonomních zemí, Rakousko-Uhersko. Monarchie byla oficiálně rozdělena na Země v říšské radě zastoupené (Předlitavsko) a Země koruny svatoštěpánské (Zalitavsko).³ Čeští liberálové se snažili o dosažení rakousko-českého vyrovnání, avšak odpor Maďarů i Němců, kteří se obávali růstu vlivu Slovanů, tuto snahu zmařil.⁴

Rakousko-Uhersko tvořily Předlitavsko a Zalitavsko. Předlitavsko před začátkem první světové války zahrnovalo Čechy, Moravu a Slezsko, Bukovinu (nacházela se částečně na území dnešní Ukrajiny a Rumunska), Korutany (na jihu Rakouska), Kraňsko (na území dnešního Slovinska), Dalmácie (na území dnešního Chorvatska), Halič (mezi Polskem a

¹ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 273 - 278.

² panslavismus - idea jednoty slovanských národů, tzv. Slovanská vzájemnost, úsilí o sjednocení slovanských národů východní Evropy, většinou pod nadvládou ruského cara

³ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 43 - 44.

⁴ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 367 - 373.

Ukrajinou), Rakouské přímoří, Dolní Rakousy, Salzbursko, Štýrsko, Tyrolsko, Horní Rakousy a Vorarlbersko (nejzápadnější a nejmenší dnešní rakouská spolková země). Zalitavsko v roce 1914 pak zahrnovalo země Svatoštěpánské koruny - Uhersko, Chorvatsko-Slavonsko a Bosnu a Hercegovinu.⁵

Od druhé poloviny 19. století české země patřily v rakousko-uherské monarchii k průmyslově nejvyspělejším zemím. Průmysl v českých zemích, Horních a Dolních Rakousích tvořil silnou ekonomickou základnu Rakousko-Uherska. Před první světovou válkou český průmysl činil bezmála 70 % veškerého průmyslu Rakousko-Uherska.⁶ Ekonomický vývoj rakousko-uherské monarchie se však ve srovnání s vyspělými státy světa opožďoval - na vině bylo technické vybavení průmyslu. Počet obyvatel v průmyslu a hornictví dosahoval v zemích Předlitavska jen 23 %, v zemích Zalitavska dokonce jen 17 %, převládal počet obyvatel zaměstnaných v zemědělství.⁷

3.2 Formování politických stran v českých zemích od druhé poloviny 19. století do začátku první světové války

Po roce 1848 vznikla v Čechách Národní strana, která zastávala konzervatismus, austroslavismus (tj. politický názor, který hlásal mírovou spolupráci slovanských národů na území rakousko-uherské monarchie) a pasivní politiku. Mezi členy této strany byli mimo jiné i František Palacký a František Ladislav Rieger. Roku 1863 došlo k názorovému rozštěpení této strany na Mladočechy a Staročechy. V roce 1874 se z Národní strany oddělila strana, která nesla název Národní strana svobodomyslná (tzv. Mladočeši). Tato strana měla liberální program, který propagoval rozšíření samosprávy, české historické státní právo (tj. samostatnost a sloučení českých zemí v rámci Rakouska), zlepšení

⁵ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 43 - 44.

⁶ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 89.

⁷ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 89 - 91.

parlamentního systému, univerzální volební právo pro všechny muže a rovnost občanských práv.⁸

Po roce 1890 bylo obdobím masových stran⁹ - strany vznikaly ze tří táborů: Křesťansko-konzervativního, socialistického a nacionálně-liberálního. Z těchto stran byli voleni poslanci do poslanecké sněmovny Říšské rady. Říšská rada zastávala funkci parlamentu Předlitavska, skládala se ze dvou komor - panské sněmovny (členové panské sněmovny byli nevolení) a poslanecké sněmovny. Členy panské sněmovny byli zletilí princové habsburské dynastie, dědiční členové, aristokracie, velkostatkáři, církevní hodnostáři - arcibiskupové a biskupové a dále členové jmenovaní za zásluhy panovníkem. Poslance do poslanecké sněmovny volily zemské sněmy, a to v kurii velkostatkářů, v městské kurii, v obchodní a živnostenské kurii a ve venkovské kurii. Kuriální systém rozděloval voliče do kurií podle majetku, postavení, živností apod.

Počátkem války se v českých zemích vyhranily čtyři politické strany: Agrární strana (představitelé Antonín Švehla, František Udržal, Rudolf Beran) se klonila k zachování habsburské monarchie, Sociálně-demokratická strana (představitel Bohumír Šmeral) prosazovala pozvolnou přeměnu v demokratický stát, Mladočeši (představitelé Karel Kramář, Alois Rašín) si přáli vítězství dohodových mocností a spoléhali především na Rusko, a Česká strana pokroková (realistická), jejímiž hlavními představiteli byli Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš - propagovali ideu boje za samostatnost českého státu.¹⁰

3.3 Politická situace v Evropě a první světová válka

Rozpad rakousko-uherské monarchie urychlila první světová válka. Rozpoutání války bylo přirozeným vyústěním expanzivních ambicí světových velmocí, zejména Německa. Velmoci se snažily o získání moci a vlivu v jednotlivých částech světa v bojích o kolonie,

⁸ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 383 - 400.

⁹ Poznámka: Masové strany jsou strany, které se snaží svým programem oslovit co nejvíce voličů - dosáhnout široké voličské základny.

¹⁰ URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. 267 s. ISBN 80-205-0193-2, str. 215 - 218.

kteře byly zdrojem přirodního bohatství a surovin, jejichž potřeba po vědecko-technické revoluci se několikanásobně zvýšila. Představitelé Německa chtěli získat kolonie ve střední Africe a Asii, které by Německu přinesly ekonomické zdroje i prestiž koloniální mocnosti. Kromě toho vládnoucí kruhy v Německu prosazovaly sjednocení střední Evropy pod nadvládou Německa jako východisko dalšího vzestupu německé říše - tzv. Mitteleuropa.¹¹ Předpokladem tohoto plánu bylo připojení habsburské říše k Německu a její rozsáhlá germanizace, což znamenalo potlačení Slovanů.

9. října 1879 Německo uzavřelo s Rakousko-Uherskem spojeneckou smlouvu, která obě strany zavazovala ke vzájemné pomoci v případě napadení Ruskem. Tuto smlouvu podporovaly v habsburské monarchii zejména uherské vládnoucí špičky a maďarská šlechta, které se cítily ohroženy sousedním Ruskem. V květnu 1882 se ke koalici Německa a Rakousko-Uherska připojila Itálie a vznikl Trojspolek, který zavazoval své členy vzájemně si pomoci v případě, že kterákoliv ze zemí Trojspolku bude napadena jiným státem.¹² Trojspolek se později rozšířil o Turecko a Bulharsko.

Odpovědí na vytvoření Trojspolku bylo uzavření vojenské smlouvy mezi Francií a Ruskem v prosinci 1893, jejímž obsahem byla vzájemná vojenská pomoc v případě napadení Německem nebo jinou zemí Trojspolku. 8. dubna 1904 uzavřela Velká Británie s Francií tzv. srdečnou dohodu, v níž se obě země zavázaly nečinit si vzájemně potíže v koloniálních oblastech. 31. srpna 1907 uzavřela Velká Británie i s Ruskem podobnou dohodu - toto datum je považováno za vznik politicko-vojenské formace známé jako Dohoda.¹³

Ve světě proti sobě stály dva mocenské bloky: Dohoda a Trojspolek. V průběhu války však Itálie z Trojspolku odstoupila a připojila se k zemím Dohody. Příčinou samotného vypuknutí války byla napjatá situace na balkánském poloostrově, kde se střetávaly zájmy všech hlavních evropských velmocí. Balkán byl v té době považován za „sud střelného prachu“, který zlikvidoval mír v Evropě.¹⁴ Největší podíl na rozpoutání války však mělo

¹¹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 30.

¹² PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 15.

¹³ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 109.

¹⁴ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 9 - 11.

Rakousko-Uhersko, které svou expanzivní politikou na Balkáně, jejímž cílem bylo zničení Srbska, chtělo získat nová území a zlepšit své mocenské postavení.

3.3.1 Rozpoutání války

Záminkou k rozpoutání válečného konfliktu byl atentát na Františka Ferdinanda d'Este, arcivévodu a rakouského následníka trůnu, kterého 28. června 1914 v Sarajevu zavraždil srbský politický aktivista Gavrillo Princip. Atentát naplánovali a provedli členové srbské nacionalistické organizace Černá ruka. Rakouská vláda předala Srbsku ultimátum, jež obsahovalo podmínky, které byly neakceptovatelné ze strany Srbska. Srbsko na nátlak Dohody chtělo přesto na tyto podmínky přistoupit. Rakousko-Uhersko však ukončilo na popud Německa se Srby diplomatické styky. Dne 28. července 1914 Rakousko-Uhersko, které mělo vojenskou podporu Německa, vyhlásilo Srbsku válku. Srbsko však mělo dohodu s Ruskem, které se zavázalo pomoci Srbsku v případě jeho napadení. Po vyhlášení války Srbsku car Mikuláš II. nařídil částečnou mobilizaci. Nato 1. srpna 1914 Německo vyhlásilo válku Rusku a o dva dny později, tj. 3. srpna, i Francii. Když Německo chtělo Francii napadnout ze severu, přes belgické území, Velká Británie vyhlásila Německu válku. V průběhu několika týdnů a měsíců vstoupily do války i Černá Hora, Japonsko a Turecko.¹⁵

Přestože je za impuls k rozpoutání války považován atentát na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este, na válku se mocnosti připravovaly mnohem dříve, již od vytvoření Trojspolku a Dohody. Výdaje na zbrojení od roku 1913 vzrostly v Rakousku-Uhersku o 14 %, ve Velké Británii o 30 %, v Rusku o 53 %, v Itálii o 61 %, v Německu o 69 % a ve Francii dokonce o 86 %.¹⁶

3.3.2 Průběh první světové války

Postupně se z ohraničeného konfliktu rozpoutala světová válka. Evropa se stala rozhodujícím bojištěm, byla nejvíce oslabena - velmoci byly značně vyčerpávány válečnými výdaji, celá ekonomika musela být přizpůsobena válečným potřebám. Této obtížné situace využily po ekonomické stránce hlavně Spojené státy americké a Japonsko. Spojené státy

¹⁵ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 9 - 12.

¹⁶ JINDRA, Zdeněk. *První světová válka*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1984. 372 s. Str. 31.

dodávaly zbraně všem státům Dohody. Válka způsobila problémy se zásobováním, zapříčinila prudký nárůst inflace, zasáhla mimo jiné i do mezinárodního obchodu - námořní přístavy byly blokovány a námořní plavbu ztěžovala ponorková válka. Státní intervence do ekonomiky měly rozhodující vliv na chod hospodářství, docházelo k usměrňování výroby i odbytu - byly přidělovány státní zakázky. Stát vykupoval zemědělské produkty, omezoval volný pohyb pracovních sil, byl omezován příděl surovin a paliva. Docházelo k protěžování těžkého průmyslu. Obyvatelstvo bylo zásobováno přidělovým systémem - lidé dostávali lístky na potraviny.¹⁷

Centrální mocnosti byly na začátku války úspěšnější. Plán Trojspolku, tzv. Schlieffenův plán,¹⁸ byl dobýt Francii přes belgické území, poté veškeré síly soustředit na porážku Ruska, které Německo považovalo za pomalejší v mobilizaci. Již 5. září 1914 stála německá vojska pod vedením generálů Hindenburga a Ludendorffa¹⁹ nedaleko Paříže, dohodová vojska však přešla do protiútoků a po bitvě na řece Marně vytlačila Němce zpět. Následovaly četné boje a v prosinci se válka na západní frontě změnila na vleklou válku zákopovou. Další evropské bojiště byla jižní fronta rakousko-uherské armády proti Srbsku, kde Rakousko-Uhersko utrpělo těžké ztráty, a proto ustoupilo zpět za Dunaj. Na východní frontě bojovalo Rusko proti Němcům ve Východním Prusku a proti Rakušanům v Haliči. Východopruská operace byla pro carskou armádu velkým neúspěchem - Rusko v ní ztratilo velké množství vojáků. V Haliči však Rusové porazili rakousko-uherské jednotky a postoupili až do Krakova. Na konci roku 1914 vstoupilo do války i Turecko, které bojovalo proti Rusku na straně Ústředních mocností.²⁰

V září 1915 se k útokům na Srbsko připojilo i Bulharsko na základě spojenecké smlouvy s Centrálními mocnostmi, a díky tomu se Trojspolku podařilo Srbsko obsadit, čímž získal přímé spojení s Tureckem.

¹⁷ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 13 - 14.

¹⁸ JINDRA, Zdeněk. *První světová válka*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1984. 372 s. Str. 46 - 47.

¹⁹ KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. 1. vydání. Praha: nakladatelství Triton, s.r.o., 2003. 162 s. ISBN 80-7254-448-9, str. 39.

²⁰ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 11 - 13.

V roce 1916 vyhlásila Itálie válku Německu. V téže roce došlo k jednomu z největších střetů celé světové války - k bitvě v prostoru u pevnosti Verdun, která chránila cestu do Paříže. Zákopová bitva u Verdunu, kde se střetli Němci s Francouzi, trvala deset měsíců. Navzdory očekávání Němců se Francouzi dokázali ubránit, padlo přes půl milionu lidí. Na východní frontě Rusko reorganizovalo svou armádu a zlepšilo její vybavení. Rusko se snažilo ulehčit Francouzům u Verdunu tzv. Brusilovou ofenzívou. Britové na západní frontě chtěli také ulehčit svým spojencům u Verdunu a zahájili ofenzívu na řece Sommě, kde padlo více jak milion vojáků. Jediným výsledkem této bitvy bylo, že Dohodové mocnosti dobyly 200 km² rozryté, vybombardované, strategicky nevýhodné půdy. V srpnu roku 1916 se Rumunsko přidalo k Dohodě, avšak nepřipravenost rumunské armády vedla k rychlému obsazení Rumunska Němci. V listopadu 1916 umírá císař František Josef I. a na jeho místo nastupuje jeho následník Karel I.²¹

V lednu 1917 Německo zahájilo neomezenou ponorkovou válku. USA se po několika úspěšných útocích německých ponorek rozhodly vstoupit do války na straně Dohody, později se připojily také Řecko a Čína. Rakousko-Uhersko vede tajná jednání o míru s Dohodou prostřednictvím císařova švagra Sixta Bourbonského. Tato jednání však byla prozrazena a Německo přinutilo Rakousko-Uhersko podepsat smlouvu o spojenectví.

V březnu 1917 vypukla v Rusku demokratická revoluce, která svrhla samoděržaví. Prozatímní ruská vláda knížete Lvova uzákonila základní demokratická práva občanům. Prozatímní vláda v Rusku se snažila dostát závazkům a pokračovat ve vedení válečných operací. V létě 1917 opozice organizovala protestní demonstrace proti válce. Rusko provedlo Kerenského²² ofenzívu na západ, k hlavním úspěchům této ofenzívy patřila bitva u Stanislavi a zejména bitva u Zborova, kde se proslavili českoslovenští legionáři.²³ Kerenského vláda však podcenila bolševiky, kteří vystoupili proti válce a využili nezkušenost Ruska s fungováním demokracie. Lenin a Trockij připravovali politický převrat. V noci z 6. na 7. listopadu 1917 vypuklo v ruském Petrohradu povstání, při kterém Rudé gardy obklíčily Zimní palác - sídlo prozatímní vlády. Toto povstání bylo později

²¹ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 18 - 19.

²² Kerenskij, Alexandr Fjodorovič - ruský politik, právník; v prozatímní vládě knížete Lvova zastával funkci ministra spravedlnosti a ministra války a válečného námořnictva.

²³ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 236 - 238.

označováno za Velkou říjnovou socialistickou revoluci²⁴. Ministři prozatímní ruské vlády byli zatčeni a moci se ujali bolševici. Nejvyšším státním orgánem Ruska se stal Všeruský sjezd sovětů, ovládaný bolševiky, který přijal Dekret o míru, Dekret o půdě a Deklaraci práv národů Ruska na sebeurčení. Největší dopad na první světovou válku bylo přijetí Dekretu o míru, jehož podstatou byl požadavek okamžitého a bezpodmínečného zastavení válečných operací.²⁵

V Itálii zaznamenala rakousko-uherská a německá vojska úspěch - zatlačila italská vojska až k řece Piavě. Proti hrozícímu útoku Centrálních mocností ze severu byly nasazeny francouzské a britské divize, poté se fronta na Piavě stabilizovala.

Centrální mocnosti se snažily využít situace v Rusku k vítězství na východní frontě - začala jednání v Brestu Litevském o uzavření separátního míru. Prvotní jednání, vedená Trockým, ztroskotala. Poté Lenin prosadil uzavření míru za jakýchkoli podmínek, což znamenalo, že se Rusko zřeklo části Polska, Finska, všech pobaltských zemí (Litvy, Lotyšska, Estonska), části Běloruska, celé Ukrajiny a kavkazských zemí (Moldávie), které Rusko postoupilo Turecku.²⁶ Dne 3. března 1918 byl podepsán Brest - litevský mír, kterým Rusko vystoupilo z války. Francie a Velká Británie zůstaly osamoceny v boji na straně Dohody. Brest - litevský mír ovlivnil i osudy československého hnutí v Rusku.²⁷

V březnu 1918 Německo zahájilo ofenzívu na západní frontě. Spojenci však udrželi frontu stabilizovanou až do léta 1918, kdy se ke spojeneckým armádám připojila americká vojska. V září 1918 zahájila dohodová vojska ofenzívu na západní frontě a donutila Německo k žádosti o příměří. Po bitvě na Piavě byla pozice rakousko-uherských vojsk na italské frontě oslabena. Na balkánské frontě dohodová vojska provedla velkou ofenzívu, při které došlo k porážce bulharské armády, a tak byla koncem září s Bulharskem podepsána smlouva o příměří. Na konci října 1918 kapitulovala turecká armáda, Cařihrad obsadila vojska Dohody.

²⁴ Přebrot v Rusku proběhl dne 7. listopadu 1917 - v Rusku platil v té době juliánský kalendář, podle něhož bylo 25. října, proto Velká "říjnová" socialistická revoluce.

²⁵ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 21 - 22.

²⁶ KOSTLÁNOVÁ, Andrea. *Brestlitevský mír*. Militaria [online]. Datum publikování: 11.12.2008. [cit. 2011-12-17]. Dostupné z <<http://www.militaria.cz/cz/clanky/miscellanea/brest-litevsky-mir.html>>

Již počátkem roku 1918 americký prezident Woodrow Wilson vyhlásil 14 bodů programu Spojených států amerických na ukončení světové války. Jednalo se o podmínky míru, které velmi rychle získaly ohlas po celém světě.²⁸ Tento čtrnáctibodový program obsahoval tyto požadavky:

- I. Otevřené mírové úmluvy bez jakýchkoli tajných ujednání.
- II. Naprostá svoboda plavby na mořích (mimo územní vody).
- III. Odstranit (kde je to možné) všechny hospodářské překážky a zavést rovné obchodní podmínky mezi národy.
- IV. Zaručit, že státní zbrojení bude omezeno na nejnižší míru, zajišťující domácí bezpečnost.
- V. Nestranná a svobodná úprava všech koloniálních nároků s tím, že v řešení otázek svrchovanosti musí zájmy příslušného obyvatelstva mít stejnou váhu jako spravedlivé požadavky vlády, jejíž nárok má být určen.
- VI. Úplné vyklizení ruského území, vytvoření podmínek k tomu, aby se Rusko mohlo svobodně rozhodnout o vlastním politickém vývoji.
- VII. Belgie musí být vyklizena a obnovena.
- VIII. Osvobození francouzského území. Napravení křivdy spáchané Pruskem Francii v roce 1871 ve věci Alsaska a Lotrinska²⁹ tak, aby mohl být zabezpečen mír.
- IX. Provést úpravu hranic Itálie dle zřejmých národnostních hranic.
- X. Národům Rakousko-Uherska poskytnout svobodu autonomního vývoje.
- XI. Vyklizení Rumunska, Srbska a Černé hory, Srbsku poskytnout svobodný přístup k moři a vzájemné styky balkánských států upravit přátelskou dohodou dle historických hranic, příslušnosti a národnosti.
- XII. Tureckým částem Osmanské říše zajistit bezpečnou svrchovanost, ostatním národnostem žijícím v turecké nadvládě zajistit nerušenou možnost autonomního vývoje. Otevřít Dardanelský průliv svobodnému průjezdu lodí a obchodu všech národů.
- XIII. Zřídit nezávislý polský stát obsahující území, obsazená pouze polským obyvatelstvem a mezinárodní smlouvou zaručit jeho politickou, hospodářskou i územní celistvost a nezávislost.

²⁷ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 21 - 24.

²⁸ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 25.

²⁹ Porážka Francie v prusko-francouzské válce (19. července 1870 - 10. května 1871) měla za následek, že Francie se podepsáním mírové smlouvy musela vzdát území Alsaska a Lotrinska ve prospěch Pruska.

XIV. Utvořit všeobecné sdružení národů na základě smluv, vedoucích k poskytnutí vzájemných záruk politické nezávislosti a územní celistvosti velkých i malých států.³⁰

Dne 5. října 1918 se na amerického prezidenta obrátilo Německo se žádostí o zprostředkování jednání o příměří se zeměmi Dohody. Na nótu prezidenta Wilsona odpověděl 27. října 1918 ministr zahraničí rakousko-uherské monarchie Gyula Andrássy, který byl pověřen přijetím všech podmínek pro uskutečnění jednání o míru a příměří. *"Rakouská vláda prohlašuje tudíž ochotu, aniž by vyčkala výsledku jiného vyjednávání, vejíti v jednání o mír mezi Rakousko-Uherskem a odpůrcími státy o okamžité příměří na všech frontách rakousko-uherských, a žádá pana prezidenta Wilsona, aby ráčil učiniti příslušné přípravy."*³¹ Tato aktivita Rakousko-Uherska byla národy habsburské monarchie pochopena jako kapitulace Rakousko-Uherska a vedla k národně osvobozovacím akcím v jednotlivých částech monarchie, které vyústily v rozpad Rakousko-Uherska. Rakousko-Uhersko se rozpadlo, na jeho území vzniklo 5 nových států: Rakousko, Československo, Maďarsko, Polsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.³²

11. listopadu 1918 Německo se státy Dohody podepsalo smlouvu o příměří. První světová válka skončila vítězstvím Dohody, jejíž převaha byla v ekonomickém potenciálu a ve vojenské strategii.

3.4 Československý zahraniční a domácí odboj

3.4.1 Činnost českého zahraničního odboje

Situace v českých zemích před válkou byla rozporuplná. Přestože se česká společnost řadila mezi vzdělané, kulturně i společensky vyspělé národy se silnou ekonomickou základnou, po stránce politické se Čechům nepodařilo dosáhnout rovnoprávnosti, veškeré snahy o národní

³⁰ KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 25.

³¹ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918 - 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991. 442 s. ISBN 80-7106-040-2, str. 67.

³² KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7, str. 26 - 27.

vyrovnání ztroskotaly. Názory v české společnosti se různily, staročeši (stoupenci Národní strany) se klonili k zachování velkého soustátí, které by se pozvolna přeměnilo v demokratický a sociálně spravedlivý stát, ve kterém by Češi byli rovnoprávným národem. Mladočeši v čele s Karlem Kramářem prosazovali myšlenku slovanské vzájemnosti, upínali se k česko-ruskému sepětí pod nadvládou Romanovců. Tato vize však padla po únorovém převratu v Rusku v roce 1917. Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a jejich stoupenci chtěli vítězství dohodových velmocí využít k boji za českou samostatnost.

V létě roku 1914 vystoupily krajanské organizace ve Francii, Rusku, USA a Velké Británii s požadavkem na osamostatnění českého národa. Protirakouský odpor se však v tuzemsku rozvíjel pomalu. Dne 26. července císař vydal vyhlášku, která vyzývala k mobilizaci. Všichni bojeschopní muži museli narukovat. *"28. července viselo na nárožích a v inzertních výkladech pražských listů, také na vývěskách magistrátu i obyčejných vývěsních sloupech černě vyvedené oznámení "Mým národům!"*³³ Tak začala v českých zemích první světová válka.

Na jejím začátku vydala říšská rada soubor nařízení a opatření, kterými byla země připravována na válečný stav. Tato nařízení vedla k potlačení některých občanských práv, jako právo na shromažďování a svoboda projevu. V příhraničních oblastech nahradila civilní správu vojenská správa, hospodářství bylo státem legislativně usměrňováno, čímž byla mírová ekonomika transformována na válečnou. Některá ekonomická odvětví v českých zemích, zejména strojírenství, těžba uhlí a hutnictví (výroba oceli) byly strategicky důležité pro vedení války, například Škodovy závody v Plzni, kde byla od roku 1890 zahájena výroba děl.³⁴

Byla zavedena cenzura, došlo k rozpuštění parlamentu a nastolení vojenského režimu. V Čechách vládla stísněná nálada, obavy a strach před udavači a policií. Protože Češi pocítovali nechuť k boji proti Slovanům - Rusům, Srbům apod., docházelo k častým dezercím, čeští vojáci se nechávali dobrovolně zajmout.³⁵ Masaryk napsal: *"Celý náš národ byl proti válce. Nemohl jsem stát při takové příležitosti stranou a vykoupit mlčením*

³³ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 43.

³⁴ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 335.

*bezpečnost svou a své rodiny; v tomto požáru starého světa je povinností každého promluvit, jednat a napomáhat stvoření světa nového."*³⁶

Na podzim roku 1914 se Masaryk při jednom ze setkání s Edvardem Benešem, svým bývalým studentem a v té době soukromým docentem, otevřeně domlouvali na aktivním zapojení se do boje za samostatnost českého národa. Bylo třeba působit na dvou frontách - v zahraničí i doma. Koncem roku 1914 založili dva univerzitní učitelé Masaryk a Beneš protirakouské společenství, které je později nazýváno Maffie.³⁷ Členy tohoto společenství se kromě zakladatelů stali tři advokáti - Bouček, Šámal a Veselý, tři novináři - Herben, Dušek a Dubský (všichni z redakce deníku Čas). Později byli přizváni i mladočeši Karel Kramář a Alois Rašín. Pro věc Maffie získal Masaryk i Antonína Švehlu, předsedu agrární strany, která se pod jeho vedením orientovala výrazně národně. Edvard Beneš se pokusil pro tuto věc získat i Bohumila Šmerala, předsedu sociální demokracie, ale zde nepochodil. Šmeral, jeden z nejváženějších a nejvzdělanějších českých politiků, nevěřil, že v případě porážky se Rakousko-Uhersko rozpadne, měl za to, že existence mocnářství je nutná k zachování rovnováhy v Evropě. Pro Maffii dva roky pracoval i komorník ministra vnitra Heinolda Julius Kovanda,³⁸ aniž by byl odhalen. Po nocích strojopisně opisoval dokumenty ministra vnitra, který byl zvyklý pracovat doma ve své pracovně, a její úklid přínáležel právě Kovandovi. Kovanda opisy dokumentů pak předával osobně členům Maffie.

Tomáš Garrigue Masaryk odjel v prosinci 1914 do zahraničí a pověřil Beneše, aby pro věc Maffie získal předsedu národních socialistů Václava Klofáče a starostu Sokola Scheinera. Chtěl se vrátit, ale Edvard Beneš jej od tohoto záměru odvrátil s tím, že by po návratu Masarykovi hrozilo okamžité zatčení za vlastizrádnou činnost. Masaryk tedy zůstal i se svojí dcerou Olgou v neutrálním Švýcarsku a navázal kontakty s českými krajany v exilu. Do svého zápisníku si tehdy napsal: *"Ted' musí začít práce soustavná. K tomu se Švýcarsko*

³⁵ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 43 - 49.

³⁶ HÁJKOVÁ, Dagmar. ŠEDIVÝ, Ivan. *Korespondence T. G. Masaryk - Edvard Beneš 1914 - 1918*. První vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004. 353 s. ISBN 80-86495-19-1, str. 14.

³⁷ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 54 - 59.

³⁸ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 60 - 61.

*samo sebou hodí svou zeměpisnou polohou, neboť sousedí s přátelskými i nepřátelskými zeměmi, zejména také s Rakouskem."*³⁹

Prvním československým rezidentem, který ze Švýcarska řídil zpravodajství pro Maffii v Praze, byl bývalý mluvčí České strany státoprávně pokrokové, která jako první vyslovila myšlenku oddělení českých zemí od Rakouska, novinář Lev Sychrava. Nedlouho po Masarykovi přicestoval do Švýcarska i Edvard Beneš. Před Masarykem a Benešem nyní stály složité úkoly: zajistit finanční prostředky pro dosažení stanovených cílů, vyřešit vztahy s krajanů a se Slováky, prosadit u dohodových a neutrálních mocností myšlenku české samostatnosti, spolupracovat s domácími politiky a získat jejich podporu v úsilí o vytvoření samostatného státu.

Masaryk začal používat krycí jména Hradecký a David, Beneš si dává krycí jméno dr. Spolný, Leblanc, Bělský apod. Jejich spojení bylo dokonale organizováno, stále obměňovali síť spojek, používali šifry a nejrůznější přepravní pomůcky, speciálně vyrobené tak, aby do nich mohly být ukryty různé listy a písemnosti. Založili poštovní schránky Maffie na adresách krajanů ve Švýcarsku a Holandsku, kam putovaly korespondenční lístky se šifrovanými zprávami, které unikaly pozornosti rakouské cenzury i policie.⁴⁰

Profesor pařížské Sorbonny Ernest Denis, který byl přívržencem československé samostatnosti, získal souhlas francouzských úřadů k založení časopisu *La Nation Tchèque*, který začal vycházet od 1. května 1915. Tento časopis sloužil myšlenkám samostatného státu a díky pravidelnému zpravodajství z tajných zdrojů byl sledován a přebírán téměř veškerým tiskem Dohody.⁴¹

V květnu 1915 Masaryk sepsal memorandum nazvané *Independent Bohemia*, ve kterém nastínil své představy o vytvoření samostatného státu, který by vznikl spojením českých

³⁹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 104.

⁴⁰ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 105 - 107.

⁴¹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 108.

zemí a Slovenska jako demokratická konstituční monarchie. Podmínkou ustavení nového nezávislého státu však byla porážka Německa.⁴²

Zástupci krajanských výborů a sdružení ve Spojených státech, Rusku, Švýcarsku, Francii a Anglii založili v říjnu 1915 Český komitét zahraniční.⁴³ Ten vydal v listopadu 1915 v Paříži společně se zástupci českého zahraničního odboje oficiální prohlášení, ve kterém nastínili vytvoření samostatného československého státu. Později v únoru 1916 byl komitét přejmenován na Českou národní radu a v květnu na Československou národní radu - ta se stala ústředním politickým orgánem československého zahraničního odboje, se sídlem v Paříži. Jejím předsedou byl Tomáš Garrigue Masaryk, místopředsedové Milan Rastislav Štefánik a Josef Dürich a generálním tajemníkem Edvard Beneš.⁴⁴

Počátkem roku 1917 jeho veličenstvo Jiří V. Windsorský, král Spojeného království Velké Británie a Severního Irska, jmenoval Masaryka ordináři na King's College v Londýně, kde profesor Masaryk založil Ústav slovanských literatur. Při svém pobytu v Londýně se Masaryk seznámil s řadou osobností vysoké politiky (poslanci, ministry) i osobnostmi kulturního světa, mezi nimi např. s G. B. Shawem.⁴⁵

3.4.2 Spolupráce českého zahraničního odboje s krajany v zahraničí

V květnu 1915 Masaryk vyzval americké krajany, kterých bylo ve Spojených státech okolo milionu, aby šířili a prosazovali myšlenku samostatnosti Československa, aby získávali finanční prostředky na podporu samostatnosti, přičemž počítal s jejich iniciativou a aktivitou. S podporou Spojených států v té době počítat nemohl, Spojené státy v té době zachovávaly neutralitu.

Tomáš Garrigue Masaryk veřejně vystoupil 4. července 1915 v Curychu na pětistém výročí upálení Mistra Jana Husa. Jeho projev byl vášnivou kritikou Rakousko-Uherska, zdůraznil, že cílem Čech je dosažení samostatnosti. „*Žádný národ v Rakousku není tak početný, aby*

⁴² PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 31.

⁴³ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 39 - 41.

⁴⁴ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 171.

⁴⁵ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 224.

mohl vytvořit vládnoucí většinu. Dynastie si proto hledí zachovati své absolutistické postavení podle zásady divide et impera,⁴⁶ s malými ústupky tu jednomu, tu druhému národu. Jen Maďaři a Němci jsou zahrnováni přízní. ...Čechy se musejí starat samy o sebe... Mezi Čechy a habsburským dvorem není smíru.“⁴⁷

Masaryk se dohodl s Benešem, že se natrvalo usadí v Londýně, Beneš zůstal v Paříži a Lev Sychrava ve Švýcarsku. Nejvýznamnější osobností v krajanských záležitostech ve Spojených státech amerických se stal Emanuel Viktor Voska, americký podnikatel, který ze svých prostředků vydával několik listů, z nichž nejvýznamnější byl Hlas lidu. Voska se postaral o to, aby zahraniční akce měly finanční podporu od amerických krajanů. K nejsilnějším politickým osobnostem mezi našimi krajany ve Státech patřil Karel Pergler, vynikající právník a novinář, který se stal Masarykovým politickým tajemníkem při jeho pobytu v Americe.⁴⁸

Zatímco oficiální česká politická reprezentace projevovala věrnost trůnu nebo jen mlčela, tajné společenství Maffie se scházelo pravidelně, přičemž mezi hlavní činnost patřila zpravodajství zasílaná do ciziny, která byla s týdenním zpožděním zveřejňována nejen v Denisově časopisu La Nation Tchèque, ale také ve velkých denících Paříže a Londýna. V prosinci roku 1915 přijel do Paříže Milan Rastislav Štefánik, letecký poručík s čerstvým válečným křížem, kterému se dařilo prosazovat myšlenky samostatného Československa u francouzských politických osobností, kterým byla dosud záležitost Čechů a Slováků lhostejná.⁴⁹ Štefánik se jako Slovák připojil k členům Českého komitétu zahraničního. Štefánik (stejně jako Masaryk a Beneš) se domníval, že samostatnosti nelze docílit jen prostřednictvím krajanů, že je třeba ovlivnit politiky, vojáky a diplomaty. Stalo se pravidlem, že kam nemohl Masaryk či Beneš, vstupoval Štefánik, naturalizovaný Francouz, voják, který byl ve svém živlu ve vojenských štábech, ale i v kuloárech vysoké politiky.

Ve Spojených státech amerických se dne 15. ledna 1917 čtyřtisícové shromáždění Čechů a Slováků v New Yorku obrátilo na prezidenta Wilsona, aby podporoval osvobození Čechů a

⁴⁶ Poznámka: divide et impera znamená latinsky "rozděl a panuj"

⁴⁷ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 110.

⁴⁸ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 159 - 164.

⁴⁹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 129 - 134.

Slováků i jiných Slovanů. V americkém tisku se začaly objevovat články o české kauze, New York Times uveřejnil článek o tom, že Bílý dům je zaplaven telegramy českého organizovaného hnutí žádajícími prezidenta, aby nezůstával nečinný a lhostejný „*ke spravedlivé věci samostatnosti utištěného lidu*“.⁵⁰ Dne 6. dubna 1917 vyhlásily Spojené státy americké válku císařskému Německu. 18. června 1917 přicestoval do Států Štefánik jako člen významné státní delegace, kterou vyslal francouzský generální štáb. Jejím cílem bylo získat posily pro francouzskou frontu, a to nejen mezi Čechy a Slováky, ale i mezi Poláky. Štefánik vystoupil veřejně před zástupci českých a slovenských spolků, celé léto jezdil po Státech a agitoval, přesvědčoval a vysvětloval, co je podstatou Masarykovy akce, jakým způsobem lze dospět k samostatnosti. Ve své propagační činnosti byl úspěšný, méně však v náboru dobrovolníků, neboť tisíce Čechů a Slováků již vstoupili do řádné americké armády po vyhlášení války Německu.⁵¹

3.4.3 Situace v Čechách

V Čechách začalo zatýkání osob. Ačkoli od začátku války proběhlo již několik velezrádných procesů, byl zatčen a odsouzen Václav Klofáč, poslanci Václav Choc, František Buřival, Jan Vojna a Josef Netolický, politické razie pokračovaly. Dne 21. května 1915 byl zatčen Karel Kramář a starosta Sokola Josef Scheiner. Brzy nato došlo k zatčení Aloise Rašína. Důvodem k zatýkání bylo podezření z vlastizrady, Karel Kramář byl navíc obviněn z toho, že sloužil zájmům Ruska. Dne 26. srpna 1915, došlo k zatčení novinářů z redakce Čas - Jana Hájka, Cyrila Duška, Františka Soukupa, Bohumila Mareše, kteří byli obžalováni ze zločinu velezrady, neboť působili při zprostředkování tajných zpráv mezi vůdci hnutí, které směřovalo ke zřízení samostatného československého státu. Později, v roce 1916, do vězení putuje i Anna Sychravová, sestra Lva Sychravy, Hana Benešová, Alice Masaryková a další. Charlotta Garrigue Masaryková nebyla zatčena z důvodů těžké nemoci, kterou trpěla již od začátku války. Rakouská justice chtěla uspořádat monstrproces.⁵² Hlavní líčení začalo ve Vídni dne 17. listopadu 1916, po 4 dnech došlo k přerušení soudního líčení. O den později zemřel František Josef I. Jeho nástupce císař Karel I. udělil Kramářovi a

⁵⁰ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 236.

⁵¹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 228 - 229.

⁵² monstrproces - medializovaný soudní proces, často vykonstruovaný nebo nedodržující pravidla spravedlivého soudního procesu

Rašínovi, kterým hrozil trest smrti, milost a změnil jim tresty na 15 a 10 let vězení.⁵³
2. července 1917 císař Karel I. vyhlásil všeobecnou amnestii a vězni byli propuštěni.⁵⁴

V březnu 1916 uveřejnily všechny rakouské a české deníky podle vládního nařízení článek nazvaný „V cizích službách“, ve kterém byli T. G. Masaryk a další označeni za velezrádce. Tento článek sloužil jako odůvodnění probíhajících procesů proti českým odbojářům.⁵⁵

19. listopadu 1916 se čeští politikové spojili proti německým nacionalistům a založili Český svaz. Ten sdružoval poslanecké kluby agrární, sociálně demokratické, mladočeské a staročeské strany a české a moravské katolické strany. Předsedou Českého svazu se stal František Staněk. Český svaz v listopadu 1916 vyhlásil, že jedná v zájmu rovnoprávnosti všech národů při sjednocení a zachování nedílnosti habsburské říše.⁵⁶

V květnu 1917 otiskl pražský Večer manifest spisovatelské obce, adresovaný „Českému poselství na Říšské radě“. V něm vyzývalo 222 osobností české kultury české poslance, kteří nezasedali od března 1914, aby splnili svou povinnost a zastali se českých práv a prosazovali požadavky českého národa. V případě, že poslanci neučiní, co po nich národ žádá, vyzývali spisovatelé poslance, aby se vzdali svých mandátů. Pod tímto manifestem byly podepsány takové osobnosti, jako Josef a Karel Čapkovi, Eliška Krásnohorská, Alois Jirásek, Antal Stašek, Josef Svatopluk Machar, Jan Herben, Přemysl Šámal, František Sís a mnoho dalších.⁵⁷

⁵³ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 46 - 47.

⁵⁴ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 123 - 128.

⁵⁵ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 171 - 172.

⁵⁶ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 53.

⁵⁷ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 288 - 295.

3.4.4 Vytvoření československého vojenského sboru v Rusku a politický vývoj v Rusku

Morálka českých vojáků na frontě se zhoršovala. Zatímco se na začátku války objevovaly jen občasné dezerce jednotlivců, na jaře 1915 začala mít sběhnutí českých vojáků masový ráz, začátkem dubna například na druhou stranu fronty přešel celý 28. pražský pluk (tj. asi 1500 mužů). Důstojníci si stěžovali na české vojáky, na jejich vzpurnost a odmítání poslušnosti. Dezerce pokračovaly v létě i na podzim, a tak se stalo, že na konci roku 1915 se nacházelo v ruském zajetí (často z vlastní vůle) na padesát tisíc českých vojáků. Tak projevovali muži ve zbrani svůj postoj vůči rakousko-uherské monarchii. Odveta ze strany Rakousko-Uherska na sebe nenechala dlouho čekat: v českých zemích byly rozpuštěny různé spolky, byl zakázán Sokol, rozšířena cenzura, ze školních čítanek zmizely články o české historii a Slovanech a nahradila je oslava „rakušáctví“. Na jaře roku 1916 se v Rusku nacházelo již 120 000 zajatců českého a slovenského původu, ze kterých se začala formovat Československá střelecká brigáda o dvou plucích.⁵⁸

Francie potřebovala posílit francouzsko-německou frontu a tak se nabízela možnost zapojit velké množství českých a slovenských zajatců v Rusku do války s Centrálními mocnostmi. V červenci roku 1916 proto Československá národní rada vyslala své členy Düricha a Štefánika do Ruska, kde měli za úkol zformovat československé vojsko. Carofilsky orientovaný Dürich se však v Rusku stal nástrojem ruské vlády - s pomocí carských úřadů založil Národní radu československou na Rusi a stal se jejím předsedou. Ta sdružovala krajany, kteří si přáli vytvoření československého království v čele s ruským carem. To se naprosto neslučovalo s programem československého zahraničního odboje, jehož cílem bylo vytvoření samostatného státu - bez nadvlády Ruska nebo jiného státu. To byl důvod, proč se Štefánik dostal do sporu s Dürichem, který jej navíc nijak nepodporoval v původním úkolu vytvořit československé vojsko. Štefánik, který byl ruskou tajnou policií vyštván v říjnu 1918 z Ruska, odjel do Rumunska.⁵⁹ Na základě těchto rozporů Československá národní rada v Paříži vyloučila Düricha ze svých řad. Štefánik se vrátil počátkem ledna 1917 do Ruska, kde pokračoval ve formování československých legií.⁶⁰

⁵⁸ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 178.

⁵⁹ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 41 - 43.

⁶⁰ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 43 - 44.

V březnu 1917 došlo v Rusku k revoluci, která svrhla cara. Prozatímní ruská vláda knížete Lvova uzákonila základní demokratická práva občanům. Dne 18. března 1917 zaslal Masaryk čerstvému ministrovi zahraničí Prozatímní vlády telegram k vítězství revoluce. Po vítězném převratu byla však situace v Rusku nelehká - říše se hroutila zevnitř. Zvláště byla ohrožena fronta, Němci pronikali dál a dál do Ruska. Prozatímní vláda si uvědomovala, že v zajateckých táborech bylo více jak dvě stě tisíc českých vojáků, kterých mohla využít na obranu frontové linie. Proto v květnu schválila a zveřejnila Zásady pro formování československého vojska, na jejichž základě se k již existujícím plukům Jana Husa a Jana Žižky začal utvářet třetí pluk brigády, nazvaný Jiřího z Poděbrad.

Tři tisíce pět set českých a slovenských vojáků bylo poprvé jako celek nasazeno na frontu na jih od Zborova, cílem útoku byla vesnice Mohyla. Čeští a slovenští vojáci prokázali obrovskou statečnost, cíle bylo dosaženo beze zbytku při ztrátě 180 vojáků. Ruský generál Brusilov později prohlásil: *„Čechoslováci, zrádně opuštění naší pěchotou pod Tarnopolem, bili se tak, že všichni musí před nimi pokleknout...“*⁶¹ Masaryk později prohlásil: *„Zborovem hájili jsme svou vojenskou akci, která nás postavila na roveň národům bojujícím. A také vliv naší armády na politiku doma byl veliký a rozhodující.“*⁶² Do konce roku 1917 bylo získáno nábořem dalších třicet pět tisíc vojáků ze zajateckých táborů, kteří se chtěli stát druhy vítězů od Zborova. Na podzim se zformoval čtvrtý pluk Prokopa Velikého a brigáda se změnila ve sbor.⁶³

Došlo k souběhu událostí, od 16. května 1917 Masaryk pobýval v Petrohradě, navazoval politické kontakty a byl pozván i ke knížeti Lvovovi. Brzy však Masaryk poznal, jak slabou vládu Rusko má. Během svého pobytu v Petrohradě uzavřel Masaryk s francouzským ministrem zbrojení Albertem Thomasem vůbec první smlouvu Československé národní rady s vládou jiné země o vyslání třiceti tisíc našich zajatců do Francie, kde měli být po krátkém výcviku nasazeni na frontu.⁶⁴

⁶¹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 236.

⁶² HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 238.

⁶³ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 233 - 237.

⁶⁴ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 237.

V listopadu 1917 (podle juliánského kalendáře v říjnu) došlo v Rusku k politickému převratu, kdy se moci chopili bolševici pod vedením Vladimíra Ilijiče Lenina a jeho nejbližších spolupracovníků, mezi něž patřili Trockij, Sverdlov a Stalin. V době revoluce byl Masaryk v Rusku a mohl sledovat politický vývoj v zemi na vlastní oči. V té době uvažoval o tom, že existují jen dvě alternativy: Buď Rusko setrvá po boku spojenců, byť s bolševickou vládou v čele, nebo uzavře mír, protože situace na ukrajinské frontě byla neutěšená, došlo k jejímu zhroucení.⁶⁵ To by ovšem znamenalo oslabení vojenských sil států Dohody a posílení pozice Centrálních mocností, které by díky mírové smlouvě s Ruskem mohly přesunout vojenské jednotky na západní frontu.

Říjnová revoluce ovlivnila další vývoj československého hnutí v Rusku. Masaryk, který byl v té době svědkem revolučních událostí, nebyl politickému vývoji v Rusku nakloněn, protože zabránil přeměně Ruska v demokratický stát vyznávající humanitní smýšlení. Přesto však byl striktně proti zasahování do vnitřních záležitostí Ruska - například použitím československých legií proti sovětské vládě, chtěl zůstat neutrální. Cílem jeho pobytu byl přesun československých legií do Francie, který však musel být kvůli postupující frontě uskutečněn po železnici přes celé Rusko a Sibiř do Vladivostoku, kde se měli českoslovenští vojáci nalodit.

3.4.5 Situace na Slovensku

Slovensko bylo nesamostatnou zaostalou zemí pod nadvládou Uher, jeho ekonomika byla založena především na zemědělství a pastevectví. Bída donutila emigrovat tisíce Slováků dlouho před válkou (převážně do Spojených států), za války na slovenském území nastal v hladomor, postihující celé regiony. Zároveň s ním řádily epidemie tyfu a cholery. Slovákům, dvoumilionovému etniku, uherská vláda upírala právo na slovanské cítění, na základní občanské svobody. Slováci neměli možnost vychovávat vlastní inteligenci - neměli žádnou střední ani odbornou školu, natož vysokou nebo uměleckou školu, neměli vlastní tisk, úředním jazykem byla maďarština. Slovenská inteligence přestala důvěřovat uherské vládě, protože neřešila slovanskou otázku na sebeurčení národů, neustálé sliby nikdy nebyly proměněny v činy. Myšlenka na vytvoření společného státu Čechů a Slováků nebyla Slovákům zcela proti mysli. Na druhé straně političtí představitelé, mezi nimi např. sociální

⁶⁵ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 249.

demokrat Emanuel Lehotský nebo člen Slovenské národní strany Milan Hodža, nebyli nakloněni vytvoření společného státu, prosazovali pouze to, aby slovenský národ získal autonomii v Uhrách. Ale ani většina českých politiků neměla zájem na spojení Čech se zaostalou zemí. V té době myšlenku na vytvoření společného československého státu propagoval především Masaryk,⁶⁶ Beneš a Štefánik. Změna v myšlení politiků na obou stranách nastala po schůzce Vavra Šrobára, slovenského lékaře a politika, s Antonínem Švehlou, představitelem české agrární strany - čeští agráři se od roku 1917 stali jako první horlivými propagátory vytvoření společného československého státu.⁶⁷

3.4.6 Události roku 1918

Tříkrálová deklarace

V Praze v Obecním domě se dne 6. ledna 1918 konalo shromáždění českých poslanců, zasedajících v říšské radě a zemském sněmu, kterého se zúčastnili jak poslanci s řádnými mandáty, tak i ti, kterým je rakouská justice odebrala - především Karel Kramář a Alois Rašín. Výsledkem tohoto shromáždění byla Tříkrálová deklarace, která byla považována za první doma koncipovaný státoprávní dokument a která prohlašovala jednoznačný konec dlouhodobých svazků s Vídní, právo národů na sebeurčení a kromě jiného v ní zemský sněm uvedl: „*Národ náš se hlásí o svou samostatnost, opíraje se o své historické právo státu...*“⁶⁸

Dva dny poté vydal americký prezident Wilson čtrnáctibodový program zásad mírového uspořádání světa. V desátém bodě tohoto programu bylo uvedeno, že Rakousko-Uhersko má vytvořit podmínky pro autonomní rozvoj národů. To bylo jedno z prvních oficiálních prohlášení Spojených států v záležitosti vnitřního uspořádání podunajského soustátí.

⁶⁶ SKILLING, Harold Gordon. *T. G. Masaryk - Against the Current, 1882 - 1914*. 1. vydání. Londýn: Macmillan, 1994. 248 s. ISBN 0-333-60781-3, str. 99 - 120

⁶⁷ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 251 - 257.

⁶⁸ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 283.

V týdnu od 17. do 25. ledna byla dělnickým hnutím vyhlášena generální stávka ve všech velkých českých městech. Lidé vyšli do ulic s hesly "Mír, svoboda, chléb!" a "Okamžité příměří na frontách!" Následují další stávky a demonstrace.⁶⁹

Konflikt československých legií v Čeljabinsku a počátek bojů na Sibiři

Masaryk, který od revoluce v Petrohradě i nadále pobýval v Rusku, se snažil s bolševiky dojednat přesun téměř padesátitisícového českého vojska na francouzskou frontu. To ovšem znamenalo cestu přes celé Rusko a Sibiř do Vladivostoku (cestě do Archandělska bránila v té době vojenská situace v evropské části Ruska). Masarykovi se podařilo 7. února dosáhnout dohody s francouzskou vojenskou misí o převedení Československého vojska na Rusi pod francouzské velení - tím se stalo cizím vojskem, které vyhlásilo statut ozbrojené neutrality a požadovalo odchod mimo ruské území. Masaryk jednal o odjezdu vojska s velitelem západní ruské fronty a dne 16. února obdržel souhlas generála Muravjova, zaručující bezpečný přesun vojska na východ, který byl stvrzen v řádné smlouvě mezi odbočkou Národní rady československé v Rusku a Radou lidových komisařů ze dne 26. března 1918.⁷⁰ Masaryk odjel počátkem března do Spojených států.

Dne 3. března byl v Brestu Litevském podepsán separátní mír mezi Německem a Ruskem, kterým Rusko vystoupilo z války. Rusko se přijetím podmínek mírové smlouvy zřeklo části Polska, Finska, všech pobaltských zemí (Litvy, Lotyšska, Estonska), části Běloruska, celé Ukrajiny a kavkazských zemí (Moldávie), které Rusko postoupilo Turecku.⁷¹ Francie a Velká Británie zůstaly osamoceny v boji na straně Dohody. Brest - litevský mír ovlivnil i osudy československého hnutí v Rusku.⁷²

Začátkem března 1918 konečně odjelo šedesát vlaků s československým sborem na východ v bláhovém domnění, že odjíždějí válčit s Němci a Rakušany na západní frontě. Sovětská vláda však obdržela z Berlína a Vídně protesty o porušení smlouvy z Brestu Litevského, protože se na území Ruska nacházela vyzbrojená vojska nepřátelská Centrálním mocnostem a docházelo ke zpoždování předávání německých zajatců do vlasti. Sovětské vládě začaly

⁶⁹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 284.

⁷⁰ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 289 - 291.

⁷¹ KOSTLÁNOVÁ, Andrea. *Brestlitevský mír*. Militaria [online]. Datum publikování: 11.12.2008. [cit. 2011-12-17]. Dostupné z < <http://www.militaria.cz/cz/clanky/miscellanea/brest-litevsky-mir.html> >

chybět vlaky na západ, kterými mi evakuovala německé zajatce, proto došlo k zadrhnutí odsunu československého sboru na východ, pouze dvanáct vlaků s československými vojáky se dostalo do Vladivostoku. Zbýlé vojsko zůstalo v Čeljabinsku, kde čekalo na transport na východ.

Zde však došlo k incidentu. Z projíždějícího vlaku, obsazeného většinou Maďary, vyletěl kus železa a zranil českého vojáka. Vlak byl zastaven, viník vyvečen z vagónu a ubit k smrti. Nádražní sovět zadržel československou hlídku, kterou obvinil ze zanedbání povinností udržování kázně a poslal do městského vězení. Velitelé československých pluků vyslali deputaci, která se měla pokusit urovnat incident a vysvětlit, že nic nebylo provedeno s úmyslem proti sovětské moci - tato deputace se však nevrátila. Tím došlo ke vzpouře československých vojáků, kteří obsadili město Čeljabinsk včetně muničního skladu a kasáren.

V Čeljabinsku zástupci československých jednotek rozhodli, že transport vojska do Vladivostoku musí být proveden stůj co stůj, třeba i vojenskou silou - za provedení rozkazu ručili velitelé pluků, mezi nimi nadporučík Radola Gajda. 25. května Trockij zaslal z Moskvy na Sibiř telegram, ve kterém přikázal sovětům pod nejpřísnější odpovědností odzbrojit Čechoslováky s tím, že každý Čechoslovák, který bude zastižen se zbraní v ruce na železnici, má být zastřelen na místě. Československá vojska reagovala se stejnou rozhodností a dobyla Mariinsk, Novonikolajevsk, Irkutsko, Penzu, Samaru a Kazaň. Na začátku června dobyla Chabarovsk a Čitu, koncem července Vladivostok. V průběhu července vzplanuly boje Čechoslováků na Sibiři a na obou stranách Uralu až po Povolží. Odjezd Československých vojáků byl odložen na neurčito, do Francie dorazilo pouze pět tisíc vojáků.⁷³

Masaryk se ze Států obrátil telegraficky na sovětskou stranu s tím, že odmítl veškerá obvinění ze svévole československých vojsk. Nabídl souhlas s odzbrojením československého sboru za podmínky, že sovětská strana zabezpečí bezpečný a svobodný odchod československých vojáků do Francie. Mezitím však válečné operace na Sibiři nabraly rychlý spád, nebylo cesty zpět. Masaryk se snažil přesvědčit americkou vládu a

⁷³ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 290.

především prezidenta Wilsona, že samostatnost Československa je nezbytností. Paradoxně, právě vítězství Čechoslováků na Sibiři bylo pádným argumentem - britský premiér Lloyd Georg telegrafoval Masarykovi, že vítězství malé armády Čechoslováků na Sibiři bylo hodno obdivu, neboť museli prokázat odvahu, vytrvalost a sebekázeň i přes nedostatek hmotných potřeb v bojích za svobodu. V té době tvořily československé legie jedinou organizovanou bojeschopnou vojenskou sílu v Sovětském svazu, která navíc ovládla sibiřskou magistrálu. Dohodové mocnosti viděly v československých legiích sílu, která by se mohla pokusit svrhnout bolševickou moc.⁷⁴

V srpnu 1918 se na východě Ruska vylodili Japonci a Američané, na severu Britové a na jihu Francouzi. Boje pak pokračovaly i téměř celý další poválečný rok. Nálada i kázeň československých vojáků však dosahovala bodu mrazu. Válčení v Rusku skončilo před závěrem roku 1919, návrat československých vojáků z Ruska přes Vladivostok začal na podzim roku 1919 a poslední transport dorazil do vlasti 30. listopadu 1920.⁷⁵

T. G. Masaryk pobýval od dubna 1918 ve Spojených státech. Již 5. května 1918 navštívil Chicago, největší město Čechů a Slováků v Americe, kde se konalo zatím největší shromáždění amerických krajanů - do ulic vyšlo asi dvě stě tisíc lidí, členové různých spolků od Sokolů, přes katolíky až po různá profesní sdružení. Masaryk ve své řeči zdůraznil důležitost národní samostatnosti a svébytnosti. Později Masaryk navštívil i Boston a New York - všude byl vítán jako „vůdce slovanského lidu“. Dne 19. června 1918 byl T. G. Masaryk poprvé pozván do Bílého domu na popud bojů, jichž se zúčastnily československé legie na Sibiři. Prezident Wilson hovořil s Masarykem především o intervenci v Rusku, Masaryk byl považován za znalce Ruska i ruských revolucí. K dalším tématům hovoru patřil vojenský postup spojeneckých vojsk na západní frontě.⁷⁶

V červenci 1918 se čeští politikové dohodli na obnovení Národního výboru, který vznikl v roce 1911, jako ústředního orgánu české politiky. V Národním výboru byly zastoupeny české politické strany v poměru podle posledních voleb do říšské rady v roce 1911, což bylo

⁷³ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 288 - 294.

⁷⁴ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 26.

⁷⁵ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 288 - 295.

⁷⁶ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 295 - 301.

obecně uznávané hledisko, které však neodráželo skutečné politické poměry v českých zemích. Ustavující schůze Národního výboru se konala 13. července 1918 v Obecním domě v Praze. Národní výbor měl v té době 38 členů, jeho předsedou byl zvolen Karel Kramář, místopředsedou Antonín Švehla a Václav Klobučník. Programem Národního výboru se stalo úsilí o vytvoření samostatného a demokratického československého státu. Národní výbor v Praze inicioval zakládání okresních a místních národních výborů, které se připravovaly na převzetí moci od rakouských orgánů v okruhu své územní působnosti.⁷⁷

Národní výbor pověřil odborníky vypracováním návrhů politických a hospodářských zákonů, které měly být po převzetí moci od orgánů habsburské monarchie projednány Národním shromážděním. To mělo po dohodě s Československou národní radou v Paříži vzniknout rozšířením Národního výboru. Zároveň Národní výbor připravoval strukturu ministerstev a státních orgánů budoucího samostatného státu. Velký důraz byl kladen také na vojenské přípravy, zástupci české politiky a někteří novináři udržovali tajné kontakty s českými důstojníky a vojáky rakousko-uherské armády, kteří skrytě vytvořili vojenský štáb. Ten získal dokumenty o rozmístění a vyzbrojení vojenských posádek v českých zemích. Kromě vojáků čeští politikové tajně spolupracovali s policejním ředitelstvím v Praze.⁷⁸

Dne 23. července 1918 se Americká národní rada uherských Rusínů obrátila na Masaryka se žádostí o spojení celého podkarpatského národa s československým státem na autonomním základě. Jejich oficiální mluvčí, Grigorij Žatkovič, se stal později prvním guvernérem Podkarpatské Rusi. Tato americká dohoda byla stvrzena v Užhorodě 14. května 1919.⁷⁹

Dne 3. září 1918 americká vláda uznala Národní radu československou za nejvyšší orgán Čechů a Slováků a první základ příští československé vlády. Toto uznání bylo potvrzeno i spojeneckými vládami - Francie tak učinila 29. června 1918, Velká Británie 9. srpna 1918, ale Spojené státy americké uznaly Národní radu dokonce za „vládu de facto“.⁸⁰

⁷⁷ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 163 - 173.

⁷⁸ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 172.

⁷⁹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 320.

⁸⁰ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 24.

Americká vláda i přes svou zdrženlivost ve věcech sovětského Ruska rozhodla a schválila poskytnutí půjčky sedmi milionů dolarů Národní radě na pomoc československým legiím na Sibiři, které trpěly akutním nedostatkem potravin, oblečení, obuvi i zbraní. Československé legie bojovaly proti početně silnějšímu nepříteli, chyběla jim základní lékařská pomoc.⁸¹ Ministerstvo zahraničí ve Washingtonu obdrželo depeši amerického konzula v Irkutsku Thomsona, ve které psal, že československé legie potřebují posily, že očekávaná pomoc od Spojenců nepřichází a vojáci ztrácejí morálku. Vláda Spojených států však sdělila Masarykovi, že americké oddíly se vojenských akcí v Rusku nezúčastní.⁸²

V hlavách amerických politiků i předsedy Národní rady československé T. G. Masaryka se zrodila myšlenka vytvořit Středoevropskou demokratickou unii, která by sdružovala národy mezi mořem Baltickým, Jadranským a Černým, s cílem vytvořit velký ekonomický celek. V rámci této unie se dne 3. října 1918 se konala ve Washingtonu schůze zástupců Čechů, Slováků, Jihoslovanů, Poláků, Italů, Rumunů, Litevců a Ukrajinců, na níž byl předsedou Středoevropské unie zvolen jednomyslně Masaryk.⁸³

Dne 5. října 1918 Německo požádalo dohodové vlády o příměří.

Dne 7. října 1918 zaslalo Rakousko-Uhersko prostřednictvím švédského vyslance ve Washingtonu nabídku na příměří. Téhož dne byly v českých zemích výnosem místodržitelství uzavřeny do 21. října pražské střední školy, a to z důvodu prudkého šíření epidemie španělské chřipky.⁸⁴

11. října odešel z Prahy vzkaz Benešovi, že čeští politikové nebudou nadále jednat s rakouskou vládou.

Dne 12. října 1918 Masaryk svolal do své kanceláře ve Washingtonu poradu, které se zúčastnil Karel Pergler, tajemník Masaryka a Jaroslav Císař, Masarykův osobní sekretář.

⁸¹ HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8, str. 314.

⁸² KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 24 - 27.

⁸³ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 25.

⁸⁴ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 45 - 47.

Masaryk jim sdělil, že posílá Benešovi telegram, aby oznámil vytvoření zatímní vlády. Sám se soustředil na vypracování československé deklarace nezávislosti.⁸⁵

Tisk přinesl zprávu z Vídně: „*Národům má býti dáno právo ustaviti se jako státy. K provedení toho má býti zřízeno t. zv. ministerstvo národů, ve kterém mají míti své zástupce všichni národové. Ustavení států národních má se státi uvnitř Rakouska, tak aby dle tohoto plánu bylo zachováno jisté společenství.*“⁸⁶ Císař Karel I. pozval zástupce českých politiků, aby je seznámil s federalizačními plány. Na jednání se dostavili agrárník Staněk, původní mladočech Fiedler, sociální demokrat Tusar a mluvčí politického katolicismu Hruban. Císař zaručil samostatnost zemím z Čech, Moravy a Slezska za podmínky, že "se prohlásí pro říši" a habsburský panovnický rod. Staněk za poslance sdělil, že trvají na spojení se Slováky. Kromě toho uvedl české požadavky: ihned dosadit vlastní českou vládu, přeložit všechny české pluky domů a zajistit účast Čechů na mírovém kongresu. Otázka začlenění Slovenska do československého státu byla však pro císaře Karla I. nepřijatelná - uherská vláda nepřipouštěla zasahování do vnitřních záležitostí.⁸⁷

Dne 14. října 1918 předal Edvard Beneš oficiální nótu spojeneckým vládám týkající se ustavení zatímní československé vlády dne 26. září 1918 ve složení: T. G. Masaryk - prezident zatímní vlády, předseda ministerské rady, ministr financí, Edvard Beneš - ministr zahraničních věcí a ministr vnitra a Milan Štefánik - ministr války. Dopis obsahoval i jmenování československých diplomatických zástupců v Londýně, Paříži, Washingtonu a Římě.⁸⁸

Masaryk zaslal 17. října telegram Milanu Rastislavu Štefánikovi na francouzský konzulát do Vladivostoku, ve kterém mu sdělil, že falešné sliby svobody ze strany rakouské vlády ho nutí co nejdříve publikovat Deklaraci nezávislosti, známou jako Washingtonská deklarace (byla vydána den později). Kromě toho se zmínil, že lituje, že spojenci nemají žádné plány ohledně Ruska. Důrazně žádal Štefánika, aby nařídil všem českým „hochům“, aby jednali přísně ve shodě s Ženevskou konvencí a nedali se vyprovokovat.⁸⁹

⁸⁵ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 74.

⁸⁶ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 79.

⁸⁷ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 80.

⁸⁸ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 93.

⁸⁹ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 106.

Beneš zaslal Maffii poselství o konstituování prozatímní vlády, která je plně uznána. Zmínil se, že jakmile bude možno utvořit vládu s domácími představiteli, zůstala by v cizině pouze nutná ministerstva války a zahraničí, Masaryk by zůstal prezidentem, křeslo ministerského předsedy bude dáno k dispozici domácím politikům. Beneš dále zdůraznil, že by bylo velice nebezpečné, kdyby v Čechách byla vytvořena jakákoli nová vláda nebo kdyby došlo k jednání s rakouskou či uherskou vládou, neboť by mohla být zpochybněna platnost smluv, kterými se spojenci zavázali za služby, které jim prokázalo československé vojsko.⁹⁰

Ministr zahraničí Robert Lansing zaslal dne 18. října odpověď prezidenta Wilsona na mírovou nabídku Rakousko-Uherska, ve které sdělil, že prezident Wilson nemůže přistoupit na návrhy vídeňské vlády, neboť vláda Spojených států uznala existenci válečného stavu mezi Čechoslováky a německým a rakousko-uherským císařstvím a uznala i Československou národní radu za válčící vládu, která má plnou moc řídit politické a vojenské záležitosti Čechoslováků.⁹¹

Dne 18. října 1918 bylo zveřejněno Prohlášení nezávislosti, vydané prozatímní československou vládou. Podílel se na ní Masaryk spolu s dalšími Čechoslováky, ale i americkými politiky a právníky. Masaryk ohlášení opřel jednak o obecné právo národa žít svobodně, ne pod nadvládou. V prohlášení bylo mimo jiné uvedeno: „*Přijímáme americké zásady, jak byly stanoveny presidentem Wilsonem; zásady o osvobozeném lidstvu, o skutečné rovnosti národů a vládách, odvozujících všecku svou spravedlivou moc ze souhlasu ovládaných... Československý stát bude republikou. Ve stálé snaze o pokrok zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství a vědy, literatury a umění, slova, tisku a práva shromažďovacího a petičního. Církev bude odloučena od státu. Naše demokracie bude spočívat na všeobecném hlasovacím právu. Ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům. Práva menšiny budou chráněna poměrným zastoupením; národní menšiny budou požívatí plných práv. Vláda bude míti formu parlamentární...*“⁹²

Ve Vídni byla při jednání delegací konstatována výše válečných výdajů rakousko-uherské monarchie, které dosáhly částky 61,13 miliardy korun. Tyto finance byly kryty převážně

⁹⁰ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 107.

⁹¹ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 112.

⁹² PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918 - 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991. 442 s. ISBN 80-7106-040-2, str. 46 - 47.

válečnými půjčkami, navíc monarchie vydala nekryté papírové peníze za 23 miliard korun. České listy varovaly, že nový československý stát bude muset část tohoto dluhu převzít.⁹³

Dne 18. října 1918 byl zveřejněn manifest rakouského císaře Karla I., datovaný ve Vídni dne 16. října. Císař ve svém manifestu sdělil: „*Mým věrným národům rakouským... Jest Mou nezdolnou snahou vymoci veškerým Mým národům vytoužený mír... Rakousko má se státi, jak tomu chtějí naši národové, státem spolkovým, v němž každý národní kmen tvoří svůj vlastní státní útvar na území, jež obývá... Tato nová úprava... má zabezpečiti každému jednotlivému státu národnímu jeho samostatnost; úprava tato bude však také účinně chrániti zájmy společné a uplatňovati je všude tam, kde společenství je životní potřebou jednotlivých státních celků... Až do té doby, kdy tato přeměna bude zákonnou cestou dokonána, zůstávají dosavadní zařízení k ochraně obecných zájmů nezměněna.*“⁹⁴

Manifest vyvolal v Čechách velkou nevoli a veřejné mínění bylo proti manifestu, podobně i v dalších zemích.

Čeští sedláci zahájili bojkot dodávek potravin do Rakouska, železničáři blokovali dopravu potravin a obilí do Vídně. V Čechách byl v posledních týdnech akutní nedostatek potravin, ale i šatstva a uhlí, navíc řádila epidemie španělské chřipky, na kterou denně umíraly desítky lidí.

Podle tisku rozhodli američtí Slovinci o tom, že hlavním městem osvobozeného Slovenska bude Prešpurk a na počest prezidenta Wilsona bude pojmenováno po něm. Nakonec ale zvítězil název Bratislava.⁹⁵

Dne 27. října 1918 předal ministr zahraničí Rakousko-Uherska Guyla Andrássy nótu prostřednictvím rakousko-uherského vyslance ve Stockholmu švédské vládě s prosbou, aby tuto nótu doručila vládě Spojených států amerických. Andrássyho nóta obsahovala sdělení, že Rakousko-Uhersko přijalo veškeré podmínky, které si vymínil prezident Wilson pro vstup do vyjednávání o příměří a míru.⁹⁶

⁹³ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 114.

⁹⁴ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 116.

⁹⁵ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 130.

⁹⁶ KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. 1. vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2, str. 181.

Národní výbor vyslal delegaci do Švýcarska, která měla jednat s představiteli prozatímní československé vlády. Mezi členy delegace byli mimo jiné Karel Kramář, Václav Klofáč, František Staněk, Gustav Habrman a Antonín Kalina. Na začátku jednání, která probíhala v Ženevě ve dnech 28. - 31. října 1918, se nejprve zástupci Národního výboru a členové prozatímní vlády vzájemně informovali o aktuální situaci v Čechách a o situaci v mezinárodních vztazích a o smlouvách, které uzavřela prozatímní československá vláda. Delegace Národního výboru vyjádřila jednotný souhlas se zahraničním odbojem, schválila všechny kroky učiněné zástupci zahraničního odboje a přijala veškeré závazky vůči státům Dohody. Další jednání se týkala státního zřízení budoucího Československa, členové prozatímní vlády navrhli demokratickou republiku, se kterou souhlasila většina přítomných. I když padl i návrh na monarchistické zřízení, který prosazoval Kramář, nakonec se všichni přítomní shodli na demokratické republice. Účastníci jednání rokovali i o rozdělení vrcholných funkcí. Shodli se na tom, že prezidentem by měl být T. G. Masaryk a premiérem Karel Kramář, E. Beneš by měl vykonávat funkci ministra zahraničí a M. R. Štefánik ministra války.⁹⁷

V noci z 27. na 28. října 1918 se Národní výbor připravoval na převzetí moci od rakousko-uherské byrokracie. 28. října 1918 pověřeni zástupci Národního výboru Antonín Švehla, Alois Rašín, František Soukup a Jiří Stříbrný po vyhlášení kapitulace Rakousko-Uherska převzali Válečný obilný ústav a do jeho vedení dosadili předem jmenované zástupce, kteří složili přísahu věrnosti československému státu. Předáci Národního výboru poté oznámili pražskému místodržitelství i českému zemskému sněmu převzetí moci, veřejné správy i zemské samosprávy v československém státě. Veřejná správa měla být nadále vedena úředníky, kteří složili přísahu novému státu. Na popud předsedy Sokola Josefa Scheinera čeští důstojníci a vojáci začali organizovat českou armádu, která měla vytvořit protiváhu německým a maďarským vojákům pražské posádky a byla zárukou udržení pořádku. Lidé oslavovali a v davech se srocovali v pražských ulicích. Proti davům chtělo zasáhnout pražské posádkové velitelství. Díky jednání zástupců Národního výboru s pražským vojenským velitelstvím se nakonec podařilo odvrátit přímý zásah armády. Národnímu

⁹⁷ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 216 - 218.

výboru se ve spolupráci se Sokoly a českými důstojníky a vojáky podařilo zajistit pokojný přechod politické moci do svých rukou.⁹⁸

V Praze skončil první den svobody. Nejvíce práce měli tiskaři, aby stihli před ránem vydat manifest "Lidu československému!" První zákon o zřízení samostatného státu československého sepsal právník Alois Rašín. Zákon byl jednomyslně schválen Národním výborem 28. října večer a podepsal jej i Vavro Šrobár, jako představitel Slováků. Článek I. tohoto zákona zněl: *"Státní formu československého státu určí Národní shromáždění ve srozumění s Československou národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor."*⁹⁹

Okresní a místní národní výbory v českých zemích přebíraly moc od místních habsburských orgánů. Národní výbor v Brně převzal 29. října 1918 do svých rukou moravské místodržitelství jako centrální správu Moravy. Na Slovensku byla 30. října 1918 v Martině politickými představiteli slovenského národa ustavena Slovenská národní rada jako nejvyšší slovenský politický orgán. Slovenská národní rada vydala deklaraci, ve které prohlásila, že slovenský národ si přeje spojení s českými zeměmi a založení společného státu.¹⁰⁰

Zrodil se nový stát na demokratických základech, jehož vláda byla mezinárodně uznaná, měl zákonodárnou i výkonnou moc i vnitřní reprezentaci.

⁹⁸ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 194 - 200.

⁹⁹ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918 - 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991. 442 s. ISBN 80-7106-040-2, str. 80.

¹⁰⁰ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 215 - 216.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 Rozpad Rakousko-Uherska

Habsburská říše měla velký význam pro ustálení politické situace ve střední Evropě, chránila západoevropské země před vlivy z Východu. Patřila mezi velmoci s rozsáhlým územím. Představitelé habsburské monarchie se snažili udržet dualistickou nadvládu Němců a Maďarů v podunajském soustátí, postupně se však začaly kupit problémy uvnitř země nejen ekonomické a sociální, ale především nacionální - jednotlivé národy se dožadovaly práva na sebeurčení a zrovnoprávnění národů v rámci monarchie.

Východisko z narůstajících vnitřních problémů spatřovali představitelé Rakousko-Uherska v expanzivní politice na Balkáně, kdy zničením Srbska by habsburská monarchie získala nová území, zbavila by se nepohodlného souseda, zvýšila by svůj vliv na Balkáně a obnovila by tak své postavení evropské mocnosti. Válka se Srbskem měla zlomit odbojnost slovanských národů, které by byly "zaměstnány" boji v rakousko-uherské armádě, kde by byla jejich občanská práva omezena. Pro svou expanzivní politiku však potřebovala silného spojence. Tím bylo Německo, které se zavázalo pomoci Rakousko-Uhersku.

Německo však spíše využívalo vlastními problémy zmítané Rakousko-Uhersko pro svůj vlastní prospěch, v duchu myšlenky Mittleeuropa.¹⁰¹ Tato idea byla založena na vzniku nové rozsáhlé německé říše, která by byla mocným protivníkem Ruska. Předpokladem bylo, že by se habsburská monarchie postupně přidružila k německé říši, ve které by proběhla rozsáhlá jazyková i rasová germanizace a potlačení Slovanů. Prvním krokem k realizaci těchto plánů mělo být ovládnutí habsburské monarchie.

Kromě toho mělo ještě další důvody pro spolupráci s Rakousko-Uherskem: Pro dosažení expanzivní politiky Německa hrála významnou roli železnice Berlín - Bagdád, která měla Německu umožnit přístup k bohatství z Orientu, navíc byla strategickou spojnici s

¹⁰¹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 30.

Balkánem. Rakousko-Uhersko představovalo "most" na Balkán,¹⁰² umožňovalo přístup k územím významným pro expanzivní záměry Německa.

Následkem tohoto vývoje bylo rozpoutání světové války, ve které byly Centrální mocnosti (tj. Německo a Rakousko-Uhersko) poraženy. Po prohrané válce, během níž se ještě více vyhroutily vnitřní národnostní i ekonomické problémy říše, se habsburská monarchie rozpadla na jednotlivé nástupnické státy.

4.1.1 Hospodářství Rakousko-Uherska

Habsburská monarchie byla od rakousko-uherského vyrovnání v roce 1867 dvoustátím. Tvořila však jedno celní území, měla společnou měnu, společné ministerstvo financí a společnou Rakousko-Uherskou banku.¹⁰³ Rakousko-Uhersko se přetvářelo v agrárně-průmyslovou zemi, v celkovém objemu výroby však zaostávalo za Německem, Británií a Francií. Průmyslovou základnu habsburské říše tvořily především země Předlitavska - české země a Dolní Rakousy. České země od poslední třetiny 19. století zaznamenaly rozkvět díky příhodným podmínkám pro zemědělství a průmysl. K rychlému rozvoji přispěla naleziště černého a hnědého uhlí, rozvoj průmyslového podnikání i intenzifikace zemědělské výroby v úrodných oblastech.

Na počátku 20. století se české země staly průmyslově-agrární oblastí, rozvoj průmyslu byl však vázán na investice, které zajišťoval kapitálový trh habsburské říše prostřednictvím peněžních institucí. Střediskem kapitálového trhu byla Vídeň, kde sídlily velké banky a kde působila ústřední burza. Rakouské velkobanky postupně získaly kontrolu nad převážnou částí průmyslu a ochodu habsburské říše. Ze 100 % celkového kapitálu Předlitavska měla Vídeň a rakouské země 80 %, zatímco české země pouhých 14,5 %.¹⁰⁴ Kapitálový trh v českých zemích ovládaly v osmdesátých letech 19. století zejména vídeňské banky. Český kapitál stavěl zpočátku zejména na družstevních záložnách, na přelomu 19. a 20. století docházelo k zakládání dalších českých bankovních institucí. České banky, které navyšovaly

¹⁰² PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 152.

¹⁰³ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 9.

¹⁰⁴ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 86 - 88.

svůj akciový kapitál mnohem rychleji než německé banky, předstihly na začátku 20. století německé banky v českých zemích a přiblížily se vídeňským velkobankám. Zvýšil se význam českých zemí pro kapitálový trh i hospodářský vývoj Předlitavska.¹⁰⁵

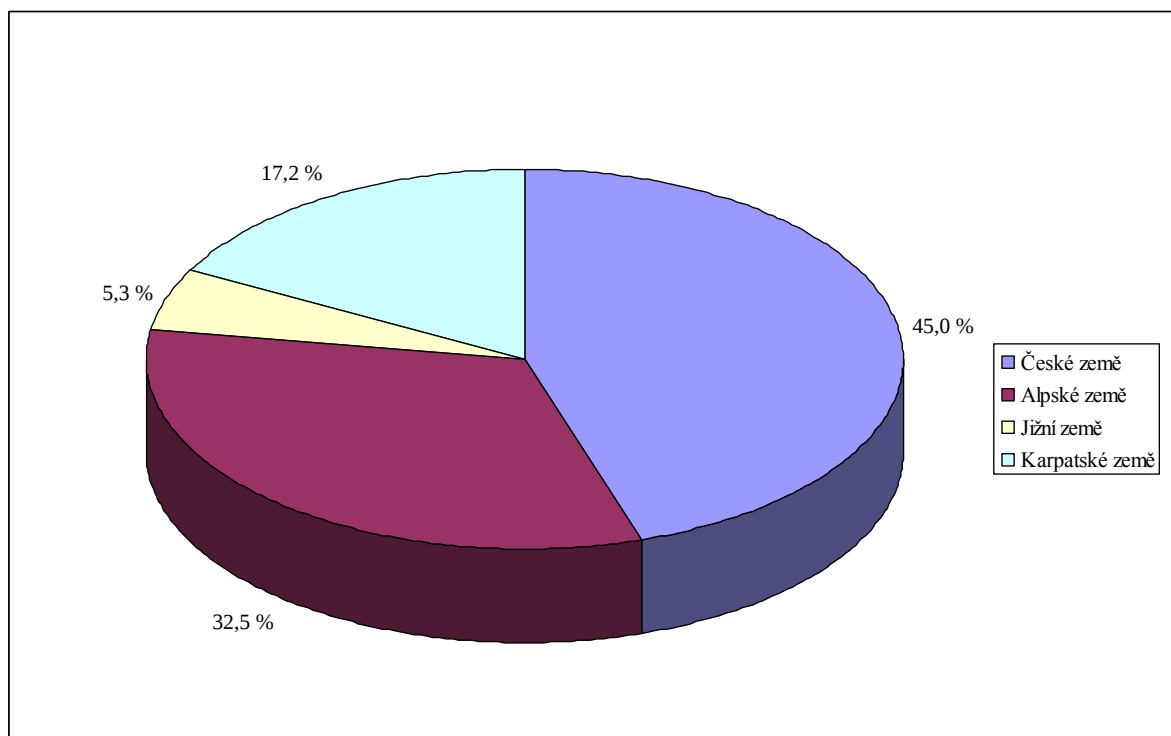
Tabulka č. 1. Podíl jednotlivých zemí Předlitavska na tvorbě národního důchodu v letech 1911 - 1913 v procentech

Země	Podíl zemí na národním důchodu Předlitavska v % v letech 1911 - 1913	Národní důchod na hlavu v % k celkovému průměru
Čechy	31,6 %	133,7
Morava	10,4 %	113,9
Slezsko	3,0 %	108,8
České země	45,0 %	118,8
Dolní Rakousy	18,5 %	149,4
Horní Rakousy	3,2 %	110,0
Salcbursko	0,9 %	112,6
Štýrsko	4,6 %	91,2
Korutantsko	1,3 %	97,7
Tyrolsko a Voralbersko	4,0 %	116,0
Alpské země	32,5 %	111,1
Kraňsko	1,4 %	77,2
Přímoří	2,8 %	91,7
Dalmácie	1,1 %	46,4
Jižní země	5,3 %	71,7
Halič	15,6 %	55,5
Bukovina	1,6 %	54,5
Karpatské země	17,2 %	55,0

Zdroj: PROKŠ Petr, 2004. *Konec říše Habsburků*, str. 102

¹⁰⁵ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 93 - 94.

Graf č. 1. Podíl jednotlivých zemí Předlitavska na národním důchodu v letech 1911 - 1913 v procentech

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 1

V hospodářství habsburské monarchie hrály důležitou roli zahraniční investice. Nejsilnější byl říšskoněmecký kapitál, který tvořil bezmála polovinu veškerých zahraničních investic. Před první světovou válkou činil zahraniční kapitál deset miliard korun, z nichž téměř 60 % tvořily státní půjčky. V roce 1913 státní dluh Rakousko-Uherska vzrostl na téměř 18 miliard korun, přičemž jen pouhé splácení úroku velmi zatěžovalo státní pokladnu a bylo důvodem pro zvýšení daní. Samozřejmě lví podíl na rostoucím státním dluhu měly stále se zvyšující výdaje na zbrojení, které se od roku 1900 do roku 1913 ztrojnásobily. Habsburská říše se v roce 1913 ocitla ve vážné finanční krizi.¹⁰⁶

¹⁰⁶ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 89.

4.1.2 Hospodářský vývoj v českých zemích od poloviny 19. století do první světové války

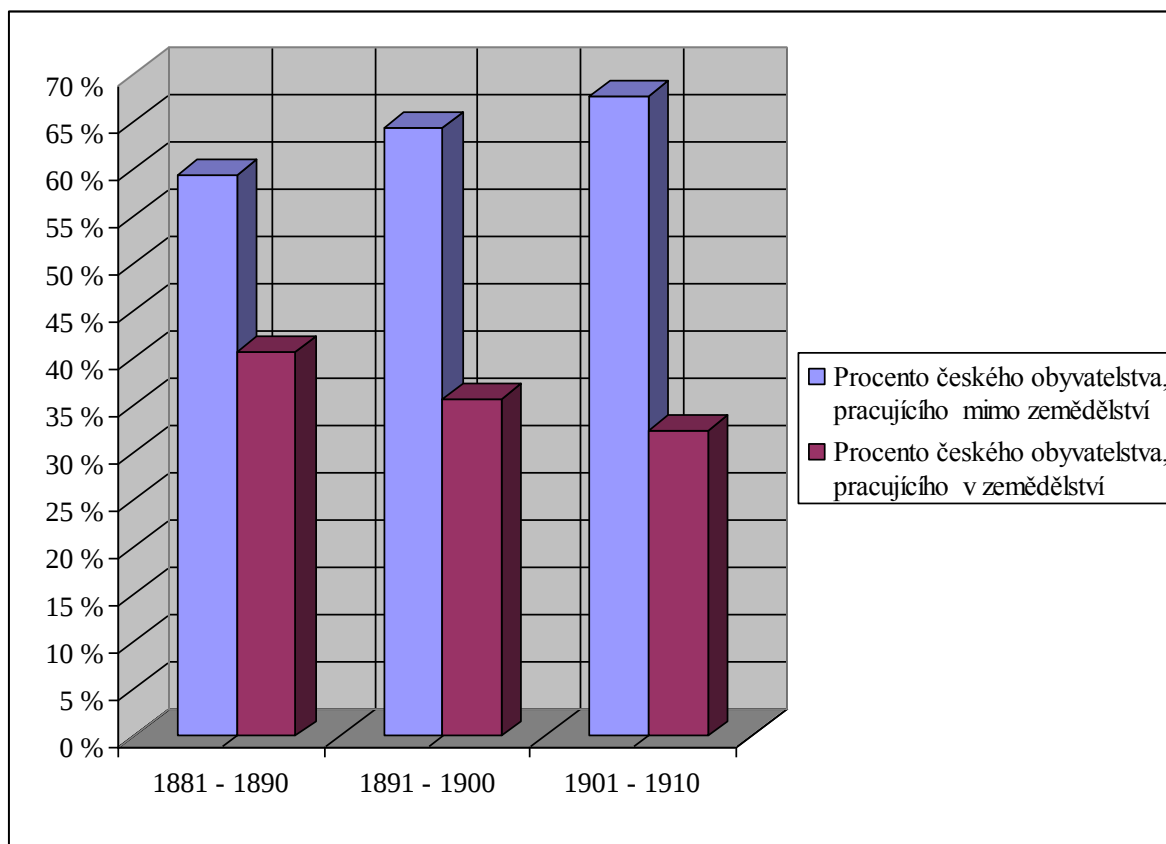
Na začátku 90. let 19. století nastala vlna zakládání nových průmyslových podniků v českých zemích, orientovaných na nová průmyslová odvětví. To mělo za následek snížení počtu obyvatel, pracujících v zemědělství, ve prospěch průmyslu a terciárního sektoru (služeb), což v zemědělství způsobilo stagnaci. Vlivem specializace a intenzifikace zemědělské výroby na počátku 20. století došlo k růstu zemědělské výroby v českých zemích.

Tabulka č. 2. Podíl českého obyvatelstva, pracujícího v zemědělství, v letech 1880 - 1910, v procentech

Desetiletí	Procento českého obyvatelstva, pracujícího	
	mimo zemědělství	v zemědělství
1881 - 1890	59,4 %	40,6 %
1891 - 1900	64,3 %	35,7 %
1901 - 1910	67,7 %	32,3 %

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 84.

Graf č. 2. Snížení podílu českého obyvatelstva, zaměstnaného v zemědělství, v letech 1880 - 1910 (v procentech)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 2

Průmyslová výroba v českých zemích tvořila spolu s průmyslem Dolních Rakous průmyslovou základnu Předlitavska. Velké zásluhy na růstu průmyslové výroby měla elektrifikace, v první dekádě 20. století začala výstavba velkých elektráren a s ní spojená elektrifikace měst, později i venkova. V českých zemích vzrůstala těžba uhlí, zejména v ostravsko-karvinském revíru. Nastal velký nárůst chemické výroby, jejímž střediskem byly závody Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem, které se zaměřovaly na výrobu barviv. Velký rozmach zaznamenalo železářství, kde se výroba surového železa v letech 1880 - 1899 zvýšila z 90 tisíc tun na 485 tisíc tun, tj. více než pětinašobně.¹⁰⁷ Mezi významné železářny patřily kladenské podniky Pražské železářské společnosti, železářny ve Vítkovicích a Třinci. Nezanedbatelnou roli hrála i výroba oceli v Poldině huti na Kladně, která jako jedna z prvních na světě začala vyrábět nerezavějící ocel.

¹⁰⁷ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 334.

Rozvoj hutnictví měl velký význam pro strojírenský průmysl a výrobu vojenské techniky. V roce 1897 byla v Kopřivnici zahájena výroba automobilů a v roce 1900 začala Českomoravská strojírna v Praze vyrábět lokomotivy. Zbrojní výroba byla závislá na kvalitní oceli, díky níž se staly od roku 1914 Škodovy závody v Plzni největší zbrojovkou ve střední Evropě, v té době zaměstnávaly deset tisíc zaměstnanců.¹⁰⁸

Lehký průmysl se v českých zemích zaměřoval zejména na odvětví potravinářského průmyslu a textilní průmysl. Významné postavení mělo cukrovarnictví - výroba cukru v českých zemích, která v letech 1890 - 1900 činila průměrně 700 tisíc tun cukru za rok, se v letech 1900 - 1910 zvýšila na 900 tisíc tun a před válkou na 990 tisíc tun cukru ročně. Rozkvět nastal v lihovarnictví a pivovarnictví, celková produkce piva v roce 1913 se ve srovnání s 80. lety 19. století téměř zdvojnásobila a pivo se začalo vyvážet. Nejvíce dělníků bylo zaměstnáno v textilní výrobě, kde měla velký podíl domácí výroba - 90 % všech textilních závodů tvořily podniky domácích pracovníků, patřících do kategorie od 1 do 5 zaměstnanců.¹⁰⁹

Tabulka č. 3. Podíl českých zemí na průmyslové výrobě Předlitavska v letech 1841 - 1913 v procentech

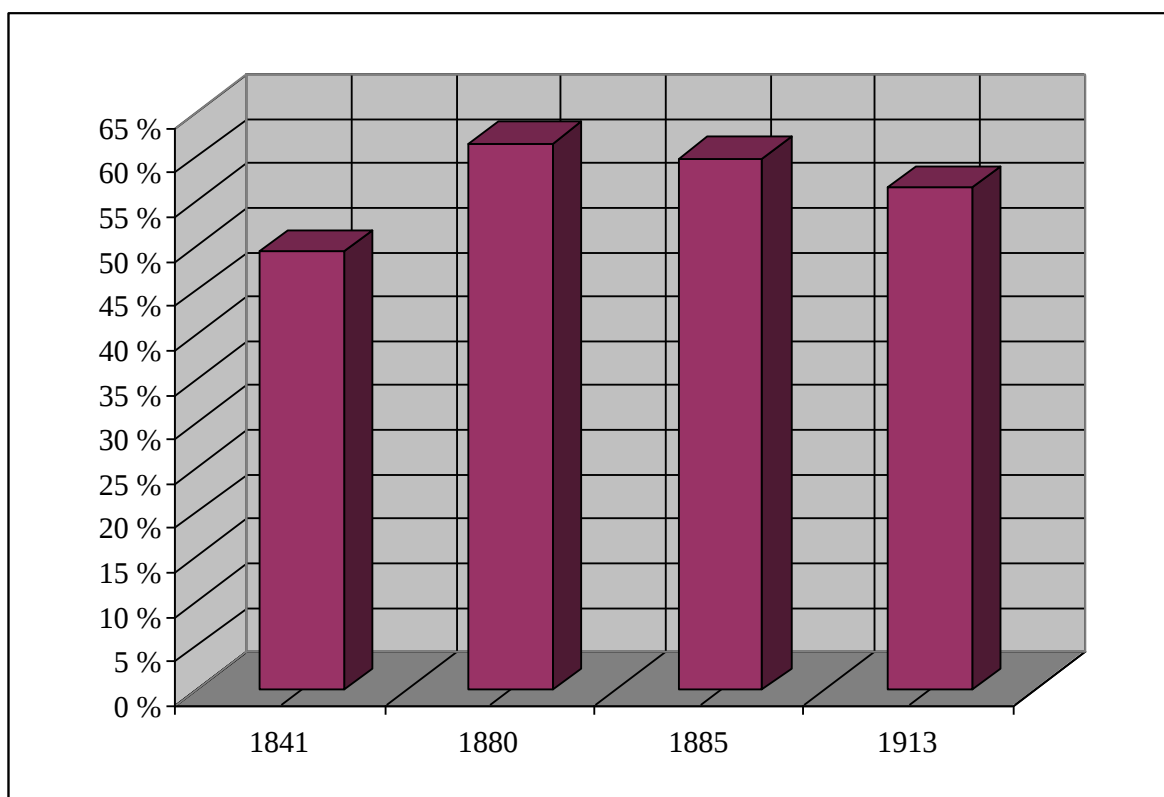
Rok	Podíl průmyslové výroby
1841	49,3 %
1880	61,5 %
1885	59,8 %
1913	56,5 %

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 90.

¹⁰⁸ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 335.

¹⁰⁹ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 336 - 337.

Graf č. 3. Růst podílu českých zemí na průmyslové výrobě Předlitavska v letech 1841 - 1913 v procentech

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 3

Český bankovní kapitál se na celkovém bankovním kapitálu Rakouska podílel v roce 1900 pouhými 8 %, zaměřoval se především na cukrovarnictví a průmysl zpracovávající brambory, tj. škrobárenství a lihovary. S růstem průmyslu v první dekádě 20. století nastal prudký vzestup Živnostenské banky, s jejímž přispěním byla založena řada textilních a strojírenských podniků nebo byly za účasti banky přeměněny na akciové společnosti. K největším českým bankám patřily Živnostenská banka, Zemská banka a Moravská agrární a průmyslová banka v Brně. V roce 1913 překročil podíl českého kapitálu na celkovém bankovním kapitálu Rakouska 13 %.¹¹⁰

¹¹⁰ KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8, str. 338.

4.1.3 Vnitřní problémy Rakousko-Uherska

Habsburská říše se rozkládala na rozsáhlém území, kde vedle průmyslově vyspělých regionů existovaly i méně rozvinuté či zaostalé regiony s velkými rozdíly v sociální struktuře i v životní a kulturní úrovni obyvatelstva. Tento velký rozdíl v ekonomickém rozvoji jednotlivých regionů znemožňoval uplatnění jednotné hospodářské politiky státu. Sociální rozdíly zejména v období hospodářské krize vyústily v demonstrace a stávky, kde se začalo formovat dělnické hnutí, bojující proti kapitalistickému systému. Finančně zemi značně vyčerpávaly vysoké náklady na zbrojení, vydržování armády i rozsáhlé státní byrokracie. Financování těchto nákladů řešila rakousko-uherská monarchie vysokými státními půjčkami ze zahraničí, které však byly uzavírány na nevýhodných podmínkách, neboť habsburská monarchie ztrácela v očích ostatních velmocí důvěru kvůli zvětšujícím se ekonomickým i národnostním problémům.¹¹¹

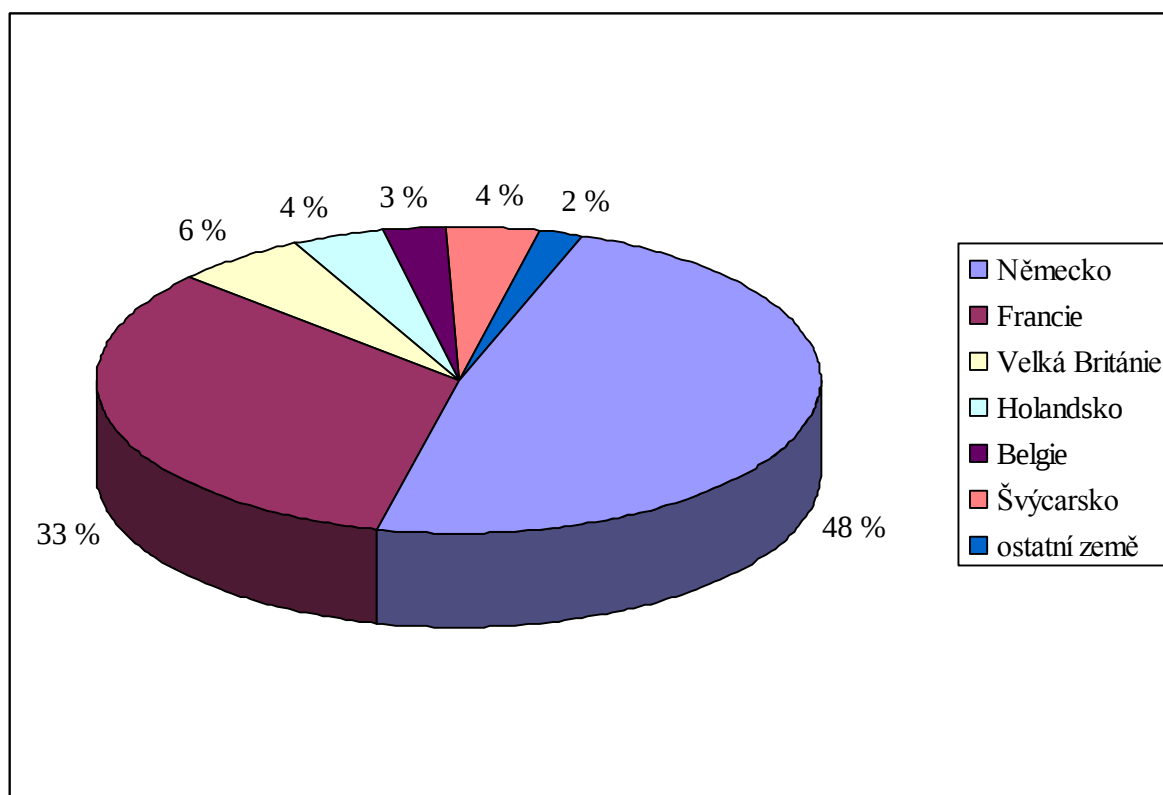
Tabulka č. 4. Podíl zahraničního kapitálu na státním dluhu a cenných papírech Rakousko-Uherska v roce 1912

Země	v milionech rakouských korun	v %
Německo	4 647	48,1
Francie	3 199	33,1
Velká Británie	605	6,3
Holandsko	378	4,0
Belgie	286	3,0
Švýcarsko	378	3,9
ostatní země	153	1,6

Zdroj: PROKŠ Petr, 2004. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*, str. 103.

¹¹¹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 5.

Graf č. 4. Podíl zahraničního kapitálu na státním dluhu a cenných papírech Rakousko-Uherska v roce 1912 (v procentech)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě tabulky č. 4

Dualistické uspořádání monarchie znamenalo nadvládu Němců v Předlitavsku a Maďarů v Zalitavsku. Nacionalismus vládnoucích i utlačovaných národů byl jedním z hlavních konfliktů uvnitř monarchie a bránil utvoření jednotné společnosti.

Vláda se snažila udržet německou a maďarskou nadřazenost a oporu hledala v zahraniční spolupráci s císařským Německem, které považovala za silného spojence proti Rusku i proti Slovanům uvnitř říše. Proti užší spolupráci Rakousko-Uherska s německým císařstvím byly slovanské národy podunajského soustátí, které se obávaly rostoucí moci Němců, kteří by mohli ovládnout střední Evropu. Užší spolupráce Rakousko-Uherska s Německem vedla k tomu, že Rakousko-Uhersko se stále více dostávalo do vleku rozpínavé politiky Německa a svou budoucnost do značné míry založilo na úspěchu či neúspěchu mocenských zájmů Německa.¹¹²

¹¹² PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 5 - 7.

4.1.4 Federalizace jako myšlenka možného řešení vnitřních problémů Rakousko-Uherska

Následník trůnu František Ferdinand d'Este se kolem roku 1895 vážně zabýval možností federalizace habsburské monarchie, která měla být založena na tradičních korunních zemích, které by se vnitřně dělily dle národností. Federativní stát by řídila ústřední vláda, stát by měl jednotnou státní správu a armádu, úředním jazykem by byla němčina. Výhodu federativního systému spatřoval František Ferdinand d'Este v odstranění dualismu, v posílení ústřední moci a umožnění autonomie ostatním národům, které by měly vlastní samosprávu. Následník trůnu věřil, že by tím došlo k uklidnění poměrů ve státě a upevnění jeho soudržnosti.¹¹³

Později v letech 1910 - 1911 nechal František Ferdinand d'Este vypracovat program svého postupu po převzetí vlády, ve kterém si vytyčil za cíl odstranit dualismus buď ústavně nebo parlamentem, nebo tzv. oktrojem, tedy autoritativním nařízením panovníka. Následně chtěl vytvořit říši, nazvanou Velké Rakousko, ve které by měly jednotlivé národy autonomii a která by měla ústřední vládu, správu a armádu.¹¹⁴ V podstatě měla být tato říše založena na bázi federace. Ideu federalizace zásadně odmítala německá a maďarská šlechta a buržoazie, navíc podporovaná Němci, kteří nechtěli připustit svrchovanost Slovanů.

Hrozící rozpad Rakousko-Uherska na sklonku první světové války, vnitřní a politická krize habsburské monarchie vedla její představitele k jednání o federalizaci podunajského soustátí. Původní návrh hovořil o vytvoření českého, rakouského, jihoslovanského a ukrajinského státu. Proti tomuto návrhu však ostře vystoupili představitelé Uherska, kteří požadovali, aby nové uspořádání habsburské říše nenarušilo územní celistvost Uherska. Dne 16. října 1918 rakouský císař Karel I. vydal císařský výnos,¹¹⁵ kterým se Rakousko mělo přeměnit ve spolkový stát, v rámci kterého by každý národ na vlastním území vytvořil svůj státní útvar. Byl to poslední pokus o vyřešení vnitřní krize a záchranu habsburské říše před jejím úplným rozpadem. Bohužel, již neměl šanci na uskutečnění, přišel příliš pozdě.

¹¹³ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 72.

¹¹⁴ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 73.

¹¹⁵ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 255.

4.1.5 Rakousko-Uhersko v období první světové války

Habsburská monarchie přešla zahájením války do válečného režimu - velké pravomoci na základě branného zákona získalo armádní velení, byla výrazně omezena občanská práva. Rychle rostoucí válečné výdaje byly financovány válečnými půjčkami. Rakousko-Uhersko muselo v průběhu čtyřleté války mobilizovat téměř 8 milionů mužů, tj. 74 % mužského obyvatelstva,¹¹⁶ což přimělo mnoho podniků k omezení či zastavení výroby. Prim v hospodářství habsburské říše hrálo válečné zásobování, jemuž byl podřízen průmysl i zemědělství. Významnou úlohu ve vedení války hrála těžba uhlí, na celkové těžbě kamenného i hnědého uhlí v habsburské monarchii se české země podílely více než 80 %.

Tabulka č. 5. Těžba uhlí v Rakousko-Uhersku za první světové války v milionech tun

Rok	kamenné uhlí		hnědé uhlí	
	Rakousko-Uhersko	české země	Rakousko-Uhersko	české země
1913	16,3	14,0	27,4	23,1
1914	15,4	13,4	23,7	20,0
1915	16,0	14,3	22,0	18,3
1916	17,6	15,4	23,1	19,4
1917	16,7	14,5	21,6	18,2
1918	-	11,9	-	16,3

Zdroj: JAKUBEC Ivan a JINDRA Zdeněk, 2006. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, str. 416.

Pro zbrojní průmysl bylo nejdůležitější hutnictví železa a výroba oceli, k největším válečným dodavatelům v oblasti těžkého průmyslu v českých zemích patřily Škodovy závody v Plzni, Horní a hutní těžířstvo ve Vítkovicích a Poldina ocelárna v Kladně. V následující tabulce je viditelný pokles výroby surového železa koncem války o 50 % oproti roku 1913, přestože válečné potřeby železa a oceli stále rostly. Příčinou poklesu výroby železa a oceli byl jednak nedostatek manganové rudy, uhlí a koksu, dále pokles výkonnosti způsobený stávkami dělníků a svou úlohu hrál i růst výrobních nákladů.

¹¹⁶ JAKUBEC, Ivan; JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. První vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. 472 s. ISBN 80-246-1035-3, str. 396.

Tabulka č. 6. Výroba surového železa a oceli v Rakousko-Uhersku za první světové války v milionech tun

Rok	surové železo			surová ocel		
	Rakousko-Uhersko	české země	podíl českých zemí v %	Rakousko-Uhersko	české země	podíl českých zemí v %
1913	2,4	1,0	42,7	2,6	1,1	42,5
1914	1,8	0,7	41,2	2,1	0,9	42,0
1915	1,8	0,8	45,4	2,6	0,8	31,5
1916	2,2	1,1	50,3	3,3	1,5	47,4
1917	1,9	0,9	49,3	2,9	1,4	50,7
1918	1,1	0,5	49,6	1,4	0,7	51,4

Zdroj: JAKUBEC Ivan a JINDRA Zdeněk, 2006. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, str. 418.

Generální štáb rakousko-uherské armády ve spolupráci s velením německé armády vypracoval před vypuknutím světové války operační plán, který navazoval na plány Německa. Německo předpokládalo, že porazí Francii do šesti až osmi týdnů, po tuto dobu měla rakousko-uherská armáda zadržet nápor Ruska, než budou přesunuty uvolněné jednotky ze západu. Operační plán bral v úvahu čtyři varianty: válku na Balkáně (se Srbskem a Černou Horou), válku s Ruskem, válku s Itálií a válku, která by byla současně vedena na Balkáně i s Ruskem. Tento plán však nepočítal se tím, že všechny tyto války - válka s Ruskem, se Srbskem a Černou Horou a válka s Itálií - budou probíhat současně. Tím došlo k rozmělnění vojenských sil.¹¹⁷ Navíc se válka neúměrně proti plánům protáhla. Rakousko-uherská armáda spolu s německou musely čelit Francii, Rusku a Velké Británii, ke kterým se později ještě připojily Spojené státy. Špatná vojenská strategie, podcenění protivníka a nedostatek lidských i materiálních zdrojů se podepsaly na porážce Centrálních mocností v první světové válce.

¹¹⁷ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 111 - 113.

4.1.6 Podepsání příměří mezi Rakousko-Uherskem a státy Dohody a rozpad podunajského soustátí

Rakousko-Uhersko přijalo odpověď prezidenta Wilsona ze dne 18. října 1918, ve které sdělil, že Spojené státy americké přijaly Čechy a Slováky za své spojence a uznaly oprávněnost Jihoslovanů na svobodu. Mírové rozhovory podmínil tím, že již nepostačí autonomie národů habsburské říše, kterou Wilson zmiňuje v 10. bodě mírového programu, ale že se mají národy samy rozhodnout o uspokojení svých nároků.

Koncem října 1918 došlo ke změně vnitřních poměrů v Uhrách. Liberální demokraté ustavili v Budapešti maďarskou Národní radu, která vyhlásila dvanáctibodový program. Ten kromě jiného podporoval rozchod Uherska s Rakouskem, změnu vládního systému, rozpuštění parlamentu, nezávislost Uher, ukončení války, autonomii všech národů při zachování celistvosti Uher, obnovení občanských práv, odstranění cenzury, uznání nově vznikajících států (polského, českého, německorakouského, jihoslovanského) atd. V Budapešti se vzedmuly masové demonstrace podporující liberálně demokratický program (tzv. Astrová revoluce). 31. října 1918 byl v zastoupení panovníka jmenován Mihály Károlyi předsedou uherské vlády.¹¹⁸

Došlo k živelnému rozkladu rakousko-uherské armády, vojáci požadovali návrat domů, odmítali dále bojovat a masově opouštěli frontové pozice. Politici a vojenští představitelé Rakousko-Uherska nemohli rozpadající se habsburskou říši zachránit. Proto ministerstvo zahraničních věcí ve Vídni zaslalo 27. října 1918 odpověď americkému prezidentu Wilsonovi prostřednictvím velvyslanectví ve Stockholmu,¹¹⁹ že Rakousko-Uhersko podmínky prezidenta Wilsona o právech národů habsburské říše přijímá a žádá o zahájení rozhovorů vedoucích k uzavření míru.

Veřejnost byla s touto odpovědí následujícího dne seznámena. Slovanská část obyvatelstva ji chápala jako souhlas se založením samostatných států mimo habsburskou monarchii. Politici předáci slovanských národů vyhlásili ustavení samostatných států. Vznik samostatného Československa vyhlásil 28. října 1918 v Praze Národní výbor, k němu se

¹¹⁸ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 258 - 259.

připojila Slovenská národní rada o dva dny později v Turčanském Svatém Martině. Chorvatský zemský sněm vyhlásil ustavení Království Srbů, Chorvatů a Slovinců 29. října 1918 v Záhřebu. Téhož dne došlo v Krakově k obnovení samostatného Polska.¹²⁰ Došlo ke zhroucení vojenské moci, většina vojska, policie, četnictva i státních úředníků přešla na stranu národních hnutí.

Představitelé rozpadající se habsburské říše podepsali dne 3. listopadu 1918 uzavření příměří s Itálií, které musela být postoupena území Tridentska, Istrie, Gorice a Dalmácie. 11. listopadu 1918 pak rakouský císař Karel I. se podpisem abdikace vzdal podílu na státních záležitostech Rakouska a následujícího dne se vzdal podílu na státních záležitostech Uherska. Dne 16. listopadu 1918 byla vyhlášena Maďarská republika.

Především neochota Němců a Maďarů vzdát se nadvlády nad ostatními národy habsburské monarchie měla za následek rozklad habsburské říše. Po jejím živelném rozpadu byly ustaveny samostatné nástupnické státy - Československo, Jugoslávie, Polsko, Rakousko a Maďarsko. Německo se snažilo o připojení Rakouska a pohraničních oblastí českých zemí k Německu, avšak tomu vítězné dohodové mocnosti zabránily. V lednu 1919 se v Paříži konala mírová konference, kde byly projednány mírové smlouvy mezi vítěznými státy Dohody a poraženými Centrálními mocnostmi a kde byly také uznány státoprávní změny, k nimž došlo v důsledku první světové války a v důsledku rozpadu podunajského soustátí.¹²¹

4.1.7 Postoje politiků k rozpadu habsburské monarchie

Winston Churchill ve své knize Druhá světová válka označil úplný rozpad Rakousko-Uherska za „kardinální tragédii“, neboť toto „vtělení Svaté říše římské“ podle něj umožňovalo menším národům společný život pod ochranou říše, zajišťující bezpečnost před expanzivními záměry Německa a Ruska a také výhody ve sféře obchodu.¹²² Rozpad rakousko-uherské monarchie přinesl sice mnohým národům nezávislost, na druhé straně se

¹¹⁹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 262 - 263.

¹²⁰ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 263.

¹²¹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 264.

musely vyrovnávat s ekonomickými problémy a později samostatně čelit nebezpečí v Evropě v podobě silného protivníka, jakým bylo Německo.

5. ledna 1918 britský premiér David Lloyd George na londýnském sjezdu odborových svazů pronesl projev, ve kterém ujistil, že cílem Velké Británie není zničit habsburskou monarchii. Británie však podobně jako Spojené státy americké požadovala umožnění autonomního vývoje států v Rakousko-Uhersku na demokratických základech, který by měl odstranit neklid v podunajském soustátí a upevnit mír v Evropě.¹²³ Podle Lloyd George měla být habsburská monarchie po válce protiváhou Německa ve střední Evropě.

8. ledna 1918 americký prezident Woodrow Wilson v Kongresu přednesl čtrnáctibodový program, stanovující mírové podmínky poválečného uspořádání světa. V 10. bodě požadoval, aby Rakousko-Uhersko vytvořilo podmínky pro autonomní vývoj národů habsburské monarchie. Nemluvil o osamostatnění národů, o rozpadu habsburské říše. V této době ještě Wilson věřil, že se habsburská monarchie může vyřešit své nacionální problémy federalizací.¹²⁴

4.1.8 Postoj T. G. Masaryka k možnosti federalizace habsburské říše a jeho názory na autonomii národů

Masaryk nevěřil v možnost vytvoření federace z rakousko-uherské monarchie, ve které by si národy byly rovny bez ohledu na jejich velikost. Byl toho názoru, že federace může vzniknout pouze na základě svobodné vůle národů. Ve své knize *Nová Evropa* uvádí: „*Skutečná federace národů nastane teprve, až národové budou volní a sami se spojí.*“ A dále uvádí: „*Vzniknou-li federace menších států, budou to federace svobodně založené, založené z opravdové potřeby národů, nikoli z cílů dynastických a imperialistických. Federace bez volnosti není možná...*“¹²⁵ Kromě toho byl přesvědčen, že Německo by nikdy

¹²² CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka - I. díl Blížící se bouře*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 1992. 614 s. ISBN 80-7106-068-2, str. 18 - 19.

¹²³ HORČIČKA, Václav. *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*. První vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. 365 s. ISBN 978-80-246-1375-8, str. 245 - 246.

¹²⁴ KULHÁNEK, Ivan. *Klopýtání přes budoucnost. Od vídeňského kongresu 1815 k Evropě 2005*. První vydání. Praha: Academia, 2008. 364 s. ISBN 978-80-200-1608-9, str. 100.

¹²⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*. Čtvrté vydání. Brno, Nakladatelství Doplněk, 1994. 193 s. ISBN 80-85765-29-2, str. 102.

nepřipustilo možnost, aby se habsburská monarchie změnila ve federaci samostatných států a národů.

Podle Masaryka měly být na základě národnostního principu malé národnosti respektovány stejně jako velké. Dle jeho názoru docházelo mezi státy Dohody a Centrálními mocnostmi k rozdílu v pojetí národnostní otázky: Spojenci prohlašovali právo národů na sebeurčení, kdy se stát podřizuje národům, v souladu s demokratickými principy, kdežto Centrální mocnosti byly zastánci absolutní či teokratické monarchie, která byla nadřazena ostatním národům.¹²⁶

K autonomii národů se Masaryk vyjádřil: „*Poctivě provedená národní autonomie, uznání jazyka ve škole, úřadě a parlamentě, v některých případech by vystačila, zejména pro národní minority, ale nestačí pro národní majority, resp. národy celé jako československý, polský aj., jimž samostatnost protiprávně byla odňata, a kteří se domáhají úplné samostatnosti.*“¹²⁷

4.2 Cesta českého národa k nezávislosti

4.2.1 Pokus o rakousko-české vyrovnání

Následně po rakousko-uherském vyrovnání, ke kterému došlo v roce 1867 a Maďarům přineslo značnou nezávislost, se slovanské národy v habsburské říši ocitly v podřízeném postavení vůči Němcům a Maďarům, a proto se začaly domáhat práva na sebeurčení národů. Mezi ně patřil i český národ, který se domáhal práva na rovnoprávnost a sebeurčení národů při zachování celistvosti habsburské monarchie a uznání historických nároků českých zemí v Předlitavsku. Jedním z představitelů českého národního hnutí byl historik František Palacký,¹²⁸ který zastával myšlenku federalistického demokratického uspořádání habsburské monarchie jako moderní habsburské říše, ve které by správa jednotlivých zemí spadala do

¹²⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*. Čtvrté vydání. Brno, Nakladatelství Doplněk, 1994. 193 s. ISBN 80-85765-29-2, str. 92 - 93.

¹²⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*. Čtvrté vydání. Brno, Nakladatelství Doplněk, 1994. 193 s. ISBN 80-85765-29-2, str. 107.

¹²⁸ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 44.

pravomoci zemských vlád a sněmů a záležitosti týkající se dynastie, zahraniční politiky, vojenství, financí a dopravy by byly v rukou ústřední moci.

V českých zemích se však střetávaly dva protikladné politické názory. Čeští občané byli pro rovnoprávné postavení Čechů a Němců v Předlitavsku s tím, že by byla zachována celistvost českých zemí jako historických korunních zemí s vlastní samosprávou. Němečtí nacionalisté, žijící na území Čech a Moravy, prosazovali posílení pravomocí Vídně a byli proti zrovnoprávnění Čechů a Němců v habsburské monarchii.¹²⁹

František Ladislav Rieger, další významný představitel českého národního hnutí, zaslal v roce 1869 císaři Francie Napoleonovi III. memorandum, ve kterém zdůraznil, že český národ usiluje o federalizaci habsburské říše s cílem zabránit poněmčení a nedostat se pod německou nadvládu. Ve svém memorandu žádal o podporu Paříže. Rieger byl přesvědčen, že federativní Rakousko, které by poskytlo Slovanům, Němcům i Maďarům národní samosprávu a politickou svobodu, by jako nezávislý stát přispělo k zachování rovnováhy v Evropě, což by měl být také zájem Francie. Císař Napoleon III. však předal Riegrovo memorandum R. Metternichovi, rakousko-uherskému velvyslanci v Paříži, aby jej zaslal rakousko-uherskému ministru zahraniční Beustovi.¹³⁰

Následujícího roku 1870 se čeští poslanci obrátili s požadavkem na uznání historicko-právních nároků zemí Koruny české na císaře. Císař František Josef I. uznal osobním přípisem 12. září 1871 státoprávní postavení zemí Koruny české. Čeští politikové se v průběhu roku 1871 pokusili upravit postavení Čech v Předlitavsku a nastolit rovnoprávnost mezi Čechy a Němci. Jejich snahy však skončily neúspěchem - dne 30. října 1871 rakouský císař František Josef I. z důvodů ostrého odporu rakouských Němců a Maďarů proti rakousko-českému vyrovnání požadavky českého národa písemně zamítl.

Nabízí se úvaha, zda by přijetí požadavků českých politiků na rakousko-české vyrovnání zabránilo pozdějšímu rozpadu habsburské říše. Dle mého názoru by rakousko-české vyrovnání podnítilo a inspirovalo ostatní slovanské národy v boji za svrchovanost, což by následně mohlo vést k rozpadu habsburské monarchie. Možným řešením by byla

¹²⁹ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 62.

federalizace. V rámci federativního státu by měly jednotlivé národy autonomii, to znamená, že by si samy spravovaly své území, federace by měla společnou jednotnou armádu, vládu a státní správu pravděpodobně se sídlem ve Vídni. Je však otázkou, nakolik by federativní stát byl životaschopný s tak rozdílným národnostním složením, s velkými rozdíly v ekonomické i kulturní vyspělosti jednotlivých regionů, s rozdílnou vírou, náboženstvím, se silným nacionalistickým smyšlením některých národů.

4.2.2 Domácí a zahraniční odboj a jeho aktivity

Protislovanský šovinismus a rozpínavé záměry Německa, které chtělo ovládnout střední Evropu, byly důvodem, proč si český národ nepřál vítězství Centrálních mocností ve válce a proč upínal svou budoucnost k vítězství Dohody. Významnou úlohu v boji českého národa za samostatnost hrál domácí a zahraniční odboj, ale také podpora českých a slovenských krajanů v zahraničí a zejména úspěchy československých legionářů.

Československý zahraniční odboj

Mezi vůdčí osobnosti československého zahraničního odboje, které nejvíce přispěly k vytvoření samostatného nezávislého mezinárodně uznávaného státu, bezesporu patřili Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik. Ústředním orgánem zahraničního odboje byla **Československá národní rada** se sídlem v Paříži. Hlavním úkolem zahraničního odboje bylo:

- navázat kontakty s krajanů a získat jejich podporu (i finanční),
- navázat diplomatické styky s politickými osobnostmi dohodových mocností,
- přesvědčit představitele států Dohody o právu českého národa na svrchovanost a svobodu,
- spolupracovat s představiteli domácího odboje na přípravách osamostatnění Československa a usilovat o českou politickou jednotu.

Masaryk a Beneš (a mnozí další) museli své práci pro zahraniční odboj věnovat nejen spoustu času, úsilí a sebezapření, ale zároveň kvůli politickému pronásledování ve vlasti nemohli být s rodinou, často členy své rodiny léta neviděli.

Je třeba zdůraznit, že domácí česká politika v prvních válečných letech zahraničnímu odboji nebyla příliš nápomocná, byla značně pasivní. Čeští politikové se v prvních letech války

¹³⁰ PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9, str. 37 - 46.

nedokázali jasně postavit za svobodu a rovnost českého národa. Naopak ve svých projevech dokazovali loajalitu českého národa rakousko-uherské monarchii. Příkladem bylo prohlášení Českého svazu, který sdružoval české poslanecké kluby v říšské radě. Ten v listopadu roku 1916 oznámil, že jedná v zájmu naprosté rovnoprávnosti všech národů při zachování a sjednocení habsburské říše.¹³¹ To vrhlo stín na představitele zahraničního odboje, kteří čelili nebezpečí, že by mohli být považováni za extrémní radikály, nikoli za zástupce vyjadřující vůli českého národa. Až úspěchy československých legionářů v Rusku přesvědčily představitele dohodových mocností o úsilí českého a slovenského národa po získání nezávislosti a svrchovanosti. A díky aktivitám některých českých politiků, jako např. Karla Kramáře, Aloise Rašína, Přemysla Šámala, Františka Scheinera a dalších bylo postupně dosaženo jednoty české politiky v otázce vytvoření samostatného demokratického státu.

Domácí odboj

Za základnu domácího odboje lze považovat tajný protirakouský výbor v Praze, nazývaný **Maffie**. Mezi jeho členy patřili Edvard Beneš, Přemysl Šámal, mladočeši Alois Rašín a Karel Kramář, agrárník Antonín Švehla, starosta České obce sokolské Josef Scheiner, novináři deníku Čas a další. Úkolem výboru bylo:

- provádět zpravodajskou a špionážní činnost,
- udržovat spojení se zahraničním odbojem a plnit úkoly v souladu s cíly Československé národní rady,
- ovlivňovat českou politiku a usilovat o její jednotu.

Osoby, které se podílely na domácím odboji, riskovaly v případě prozrazení zatčení, obvinění z velezrady, odsouzení a věznění, dokonce i smrt. Svou práci pro domácí odboj dělaly pouze z přesvědčení, nikoli kvůli uznání, slávě nebo finančnímu zisku.

Povinnosti a úkoly domácího odboje převzal později obnovený **Národní výbor**, jehož předsedou se stal Karel Kramář, místopředsedou Antonín Švehla a Václav Klobáček. Jeho programem bylo úsilí o vytvoření samostatného a demokratického československého státu. Národní výbor v Praze:

- spolupracoval s Československou národní radou v Paříži a později s československou prozatímní vládou na vytvoření samostatného Československa,

¹³¹ PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6, str. 53.

- inicioval zakládání okresních a místních národních výborů, které se připravovaly na převzetí moci od rakouských orgánů v okruhu své územní působnosti,
- pověřil odborníky vypracováním návrhů politických a hospodářských zákonů nového státu,
- připravoval strukturu ministerstev a státních orgánů budoucího samostatného státu,
- předem jmenoval zástupce, kteří měli být dosazeni do vedoucích pozic úřadů a orgánů veřejné správy,
- připravoval převzetí moci, veřejné správy i zemské samosprávy na území Československa z rukou rakousko-uherské byrokracie,
- zajistil pokojný přechod politické moci do svých rukou (organizováním české armády, jednáním s pražským vojenským velitelstvím i policejním ředitelstvím).

Podpora českých a slovenských krajanů v cizině

Podpora českých a slovenských krajanů ve Spojených státech, Rusku, Švýcarsku, Francii a Anglii měla velký význam pro vytvoření samostatného Československého státu. Čeští a slovenští krajané:

- vytvářeli výbory, sdružení a spolky, které agitovaly za vytvoření samostatného Československa,
- díky tomu, že dobře znali prostředí a často udržovali styky v politických kruzích v zemi, kde žili, pomáhali představitelům zahraničního odboje kontaktovat významné politické a kulturní osobnosti světa,
- finančně podporovali zahraniční akce.

Význam československých legionářů

Českoslovenští legionáři se formovali z řad českých a slovenských dobrovolníků, poněkud zajatců ruské armády. Byli to lidé, kteří riskovali svůj život, aby bojovali proti Centrálním mocnostem po boku států Dohody. Často vstupovali do nově utvářené československé armády proto, aby se mohli svým přínosem podílet na vytvoření samostatného Československa. Českoslovenští legionáři:

- uspěli v bitvě u Zborova, dokázali dobýt rakousko-uherských pozic za cenu minimálních ztrát,
- prokázali velkou statečnost, disciplinovanost a organizovanost,
- postupně obsadili sibiřskou železnici a pokračovali v bojích po boku států Dohody.

Odvaha, vůle a organizovanost československých legionářů byly vyjádřením postoje národního uvědomění, vzbuzovaly obdiv a respekt u představitelů států Dohody a posílily v jejich očích autoritu Československé národní rady, kterou poté státy Dohody oficiálně uznaly jako nejvyšší orgán československého hnutí v cizině.

4.2.3 Legie pohledem legionáře

Jeden z dobrovolníků, kteří vstoupili do řad legionářů, napsal po svém návratu vzpomínky na ruskou anabázi a boje, kterým musela československá vojska čelit na své cestě do Vladivostoku. Tyto vzpomínky nazvané *Z Rakouska přes Rusko do Česko-Slovenska* věnoval Ferdinand Valenta těm, kteří se již domů nevrátili. Po svém návratu je vydal pro své druhy – legionáře na vlastní náklad.

Ve svých vzpomínkách v kapitole nazvané *Cesta na dálný Východ* Ferdinand Valenta píše: „*Sovětská vláda, jejíž záměry nám nebyly známy, povolila náš průjezd Sibiří na podkladě smlouvy uzavřené 26. března 1918, která znamenala takřka úplnou demobilizaci našich částí. V důsledku této smlouvy odevzdán byl nejdříve v Kursku veškerý přebytný válečný materiál, který po tuhých bojích zachráněn byl námi před Němci na Ukrajině pro Rusko, mimo to dle smlouvy bylo rozkazem našeho vedení povoleno podržeti si u každého vlaku čítajícího až 750 mužů nejvíce 170 pušek a jeden kulomet. Dále pro každou pušku 300, pro kulomet 1200 nábojů k vlastní obraně pro případ napadení, a nařízeno, aby zbytek výzbroje odevzdán byl při projíždění Penzou tamní komisi...*“¹³² Na základě této smlouvy zaručovala sovětská vláda hladký přesun československých legií do Vladivostoku. Tuto smlouvu však nedodržela, přesun byl zastaven kvůli transportu německých zajatců.

Osud československých legií spočíval v moci sovětských úřadů a vlády v Moskvě, které svalovaly veškerou vinu za incident v Čeljabinsku na Čechoslováky. Valenta dále píše: „*O naší trpělivosti, jakou bylo se nám odzbrojit, netřeba se zmiňovat, neboť ta byla věcí samozřejmou a nevím přes to, zdali by jsme se dovedli natolik opanovat, kdyby nebylo prohlášení Masaryka, že do Vladivostoku se musíme dostat za každou cenu i kdybychom pěšky měli jít a to třeba každý jednotlivec zvlášť, v němž zároveň nabádal nás, abychom na žádný způsob nezavdali sovětské vládě příčinu k vypovězení války, čehož jsme se všemožně*

¹³² VALENTA, Ferdinand. *Z Rakouska přes Rusko do Česko-Slovenska*. Moravský Krumlov: Národní knihtiskárny - vydáno vlastním nákladem, 1928. 250 s. Str. 139.

vystříhali.¹³³ V této kapitole se následně zmiňuje o telegramu Trockého, který chtěl využít toho, že československý armádní sbor byl částečně odzbrojen a nařídil úplné složení zbraní. V případě neuposlechnutí měli být legionáři zajati, odesláni do zajateckých táborů. Tuto podmínku vedení československého armádního sboru nepřijalo a rozhodlo se do Vladivostoku probojovat. Valenta popisuje boje v Penze a dobytí Samary, Simbirsku, Kazaně, Novonikolajevsku a dalších obcí a měst až po konečné obsazení sibiřské magistrály, kde boje i nadále pokračovaly.

V září 1919 po dlouhých bojích odjížděl druhý prapor legionářů lodí z Vladivostoku do Terstu. Cesta po moři trvala 50 dní. Legionáři se vraceli domů, kde se během války mnohé změnilo. Rodiny často živořily na hranici bídy, s některými členy rodiny se již navrátilci nesetkali, zemřeli během války.

Někteří starostové obcí a měst si natolik vážili obětavosti, statečnosti a hrdinství legionářů, že se o ně po návratu snažili nějakým způsobem postarat. Například ve Znojmě starosta Dr. Mareš, který prožil první světovou válku na frontě, daroval legionářům za jejich obětavost a hrdinství nově vystavěné domky, které se nacházejí na ulici Legionářská a v části zvané Marešov - ulice Melkusova a Krapkova.¹³⁴

4.3 Hospodářství Československa v prvních letech jeho existence

4.3.1 Výchozí hospodářská situace nově vytvořeného samostatného Československa

Československo patřilo spolu s Rakouskem k průmyslově nejvyspělejšímu nástupnickému státu habsburské monarchie, přesto se muselo potýkat s hospodářskými problémy. Čechy, Morava a Slezsko měly charakter průmyslově-agrárních zemí, zatímco Slovensko a Podkarpatská Rus byly agrárními zeměmi. Zatímco v českých zemích se zemědělstvím zabývalo 29,7 % obyvatel, na Slovensku to bylo 60,6 % a na Podkarpatské Rusi 67,6 %

¹³³ VALENTA, Ferdinand. *Z Rakouska přes Rusko do Česko-Slovenska*. Moravský Krumlov: Národní knihtiskárny - vydáno vlastním nákladem, 1928. 250 s. Str. 140.

¹³⁴ JANKŮ, Vlastimil a kol. *Historie Znojma v obrazech*. První vydání. Znojmo: nakladatelství Jiří Krejčí, 2005. 296 s. ISBN 80-902504-7-5, str. 290.

obyvatel.¹³⁵ Navíc byly tyto země velmi odlišné z hlediska vyspělosti ekonomiky - Podkarpatská Rus byla zemí silně ekonomicky zaostalou.

Průmyslová základna českých zemí se zaměřovala především na lehký průmysl - potravinářský a spotřební, a dále na stavební, chemický, kovodělný, dřevařský, sklářský, pivovarnický, lihovarnický a cukrovarnický. Své místo v ekonomice měl i těžký průmysl, který byl však závislý na dovozu železných i barevných rud. Československo mělo zásoby černého a hnědého uhlí, které tvořilo palivovou základnu. V zemi byl však alarmující nedostatek surovin. Těžká situace v zásobování těsně po válce vedla k uzavírání obchodních dohod mezi sousedními státy, které měly charakter naturální směny - Československo vyváželo cukr a uhlí výměnou za obilí a dobytek.¹³⁶

Důsledky války, která zemi ožebračila vyvážením surovin, znehodnocením měny a zbídačením obyvatelstva, byly příčinou ekonomických problémů nově vzniklého Československa. Ekonomické zatížení státu zhoršovalo i to, že Československo muselo na základě mírových smluv převzít poměrnou část předválečných a válečných státních půjček habsburské monarchie, která činila 29 % z celkového objemu rakouského a uherského nezajištěného dluhu, v přepočtu na československé koruny to byla částka 5,07 mld. Kč.¹³⁷

Vnitřní trh byl příliš omezený, nemohl nabídnout uspokojivá odbytiště. Obchodní a finanční vztahy českých zemí měly vazby k Vídni, zatímco Slovensko a Podkarpatská Rus byly vázány k Budapešti. Vytvoření vnitřního trhu byla záležitost nákladná a dlouhodobá. Československá ekonomika byla závislá na zahraničním obchodu a především na zahraničním kapitálu, který byl předpokladem k modernizaci průmyslu. Aby mohl český průmysl konkurovat zahraničí, vyžadoval restrukturalizaci a modernizaci vybavení.

Prvním krokem k nezávislosti Československa na politice Vídně byla měnová odluka, zahájená v březnu 1919. Měnová reforma měla za úkol vytvořit vlastní měnovou soustavu a omezit inflaci. Novou měnou se stala koruna, která se nominálně rovnala staré rakousko-

¹³⁵ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 10.

¹³⁶ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 13.

uherské koruně. Rakousko-uherské bankovky byly okolkovány, později v roce 1919 byly do oběhu postupně uváděny nové státočky v hodnotě od 1 do 5000 Kč. První ministr financí Dr. Alois Rašín, přívrženec deflační koncepce, chtěl dosáhnout zhodnocení měny redukcí oběživa. Toho se však nepodařilo docílit zcela, místo původně plánovaného stažení 80 % oběživa se podařilo zredukovat pouze 30 %. Přesto Rašínova protiinflační politika zabránila hyperinflaci, která zasáhla měnové systémy okolních zemí (zejména Německo, Rakousko a Maďarsko). Například v roce 1919 (v době měnové odluky) byl kurz české koruny k rakouské koruně zhruba 1 : 1, koncem roku 1921 však česká koruna byla 40krát silnější a v roce 1922 byla dokonce 2216krát výše než rakouská koruna.¹³⁸

Jedním z nejdůležitějších kroků k nezávislosti Československa na Vídni a Budapešti byla tzv. nostrifikace podniků, které se nacházely mimo území státu. Toto opatření bylo zaštitěno vydáním nostrifikačního zákona (zákon č. 12/1920 Sb.),¹³⁹ který nařizoval přesunout české podniky, které měly sídlo v zahraničí, na území československého státu. Ty podniky, jejichž závody se nacházely v několika zemích, měly zřídit samostatné společnosti. Nostrifikace podniků následovala až poté, co byly s rakouskou a maďarskou vládou uzavřeny dohody, ve kterých se obě vlády zavázaly nečinit potíže při provádění nostrifikace.

Celkem bylo nostrifikováno 235 průmyslových podniků, obchodních a dopravních společností, což byla asi třetina československého akciového kapitálu v oblasti průmyslu a obchodu.¹⁴⁰ Z tabulky č. 7 je patrné, že u některých podniků (většinou nadnárodních) došlo k jejich rozdělení, u většiny došlo k přesunutí sídla podniku na území Československa. Tak se mnoho podniků dostalo do závislosti na českých bankách, došlo k posílení českého kapitálu a oslabení vlivu Vídně.

¹³⁷ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992. 1. díl období 1918 - 1945*. První vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X, str. 95.

¹³⁸ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992. 1. díl období 1918 - 1945*. První vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X, str. 60 - 63.

¹³⁹ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 13.

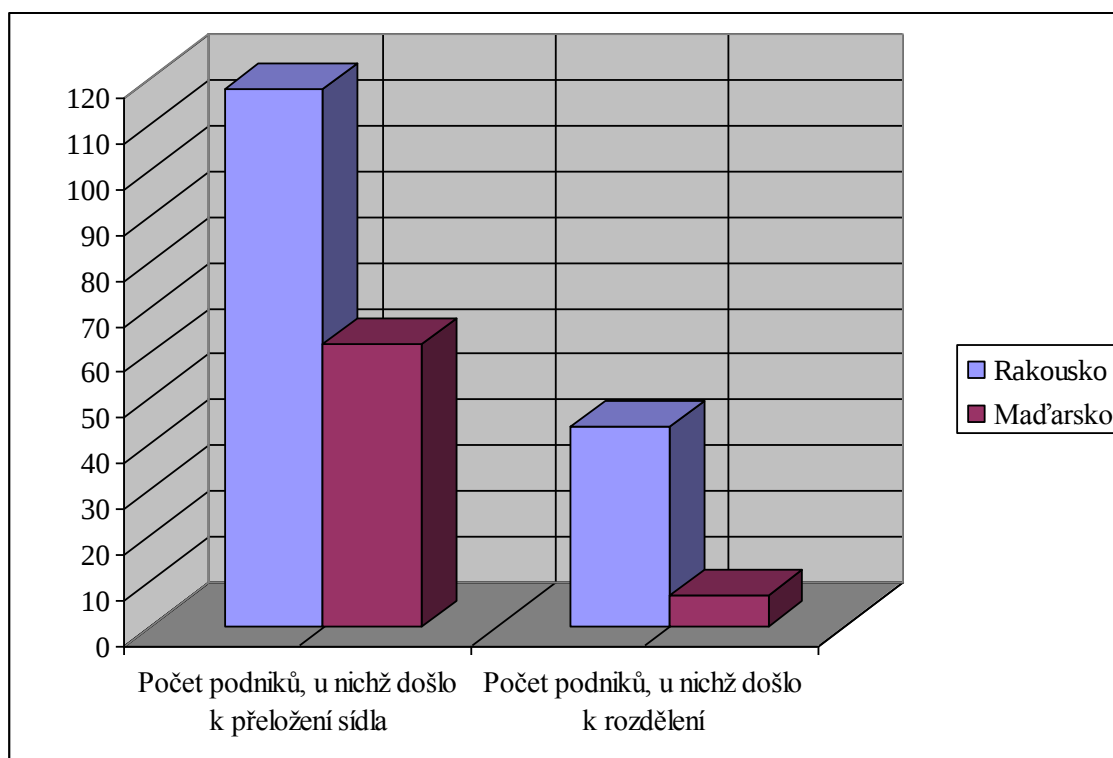
¹⁴⁰ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 13.

Tabulka č. 7. Výsledky nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků roku 1928

Sídlo podniku	Počet podniků, u nichž došlo k přeložení sídla	Počet podniků, u nichž došlo k rozdělení	Počet podniků celkem
Rakousko	118	44	162
Maďarsko	62	7	69
Celkem ČSR	180	51	231

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 13.

Graf č. 5. Nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků z Rakouska v roce 1928

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 7

Dalším krokem k hospodářské samostatnosti Československa byla tzv. repatriace kapitálu. Spočívala v tom, že české banky nakupovaly akcie českých podniků na burzách v zahraničí od soukromých majitelů i od podniků, které měly v českých podnicích kapitálovou účast.

České banky tyto akcie rozprodávaly českým klientům, čímž docházelo k tomu, že českým kapitálovým vlastníkům patřil vzrůstající podíl kapitálu v českých podnicích.¹⁴¹

V roce 1919 byla vyhlášena pozemková reforma, která postihla především rakouskou a maďarskou šlechtu. Přispěla k podpoře českého velkostatku a k rozvoji kapitalismu na vesnici.¹⁴²

Rozvoji průmyslu, dopravy i služeb napomohl zákon o soustavné elektrifikaci, který byl přijat parlamentem v červenci 1919. Na jeho základě postupně došlo k vybudování 26 elektrárenských podniků, které zásobovaly elektřinou celé území Československa.¹⁴³

Významnou roli v československé ekonomice hrál zahraniční obchod. Vzhledem k nedostatečnosti vnitřního trhu byl pro některé průmyslové a zemědělské obory vývoz nutností. V letech 1926 - 1928 bylo vyváženo zhruba 30 % celkového objemu výrobků a služeb. V lehkém průmyslu bylo vyváženo 54 - 68 % vyrobeného bavlněného a vlněného zboží, 79 % tabulového skla, 85 % porcelánu a dokonce více než 95 % jablonecké bižuterie, kameniny a jemného hliněného zboží. Vysokou míru exportu měl i cukrovarnický průmysl (59 %) či těžba kaolínu (69 %).¹⁴⁴ Československo dováželo především nerostné suroviny, potraviny, stroje a zařízení.

¹⁴¹ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 15.

¹⁴² ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 15.

¹⁴³ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha, nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 21.

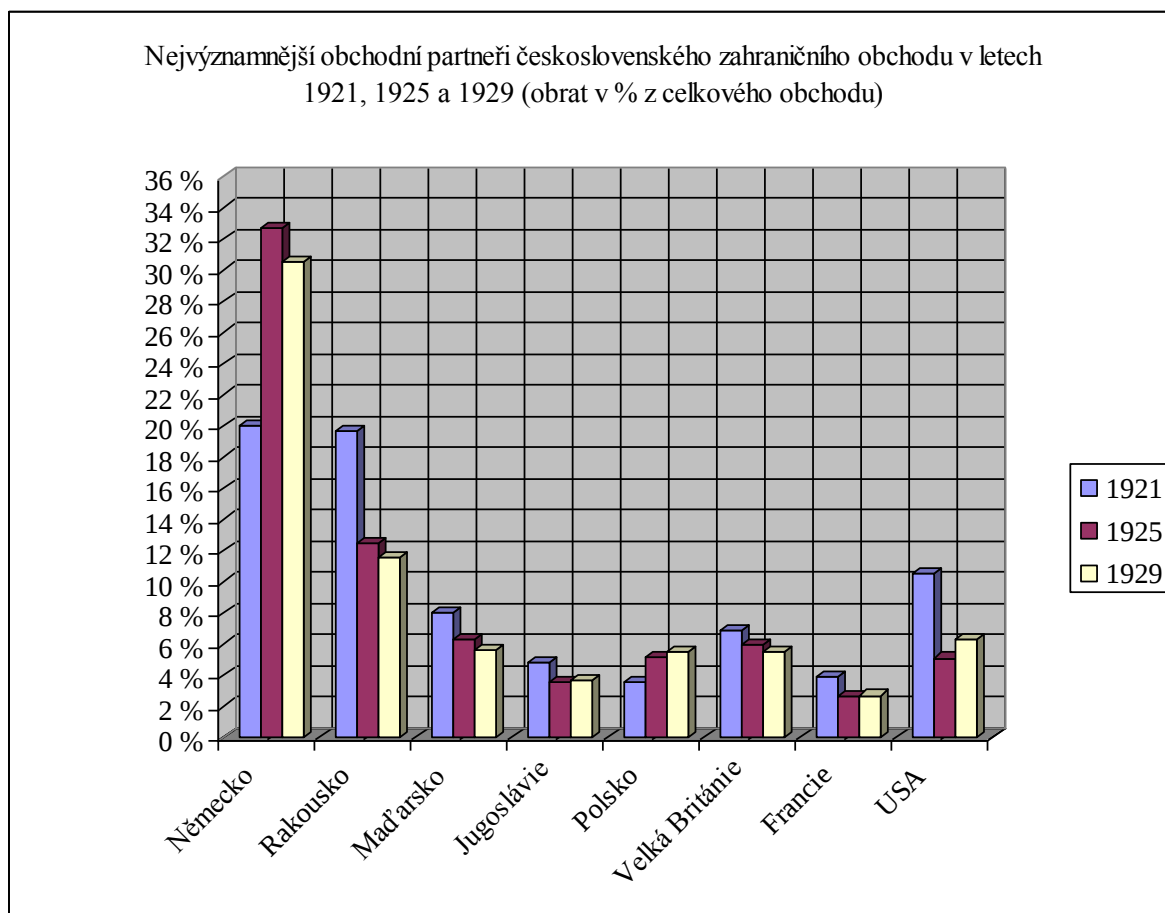
¹⁴⁴ PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992. 1. díl období 1918 - 1945*. První vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X, str. 218.

Tabulka č. 8. Územní orientace československého zahraničního obchodu v letech 1921, 1925 a 1929 (obrat v procentech z celkového československého zahraničního obchodu)

Obchodní partner	1921	1925	1929
Německo	20,0	32,7	30,5
Rakousko	19,7	12,5	11,5
Maďarsko	8,0	6,3	5,6
Jugoslávie	4,8	3,6	3,7
Polsko	3,6	5,2	5,5
Velká Británie	6,9	6,0	5,5
Francie	3,9	2,6	2,7
USA	10,5	5,1	6,3

Zdroj: PRŮCHA Václav a kol., 2004. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992. 1. díl období 1918 - 1945*, str. 222.

Graf č. 6. Územní orientace československého zahraničního obchodu v letech 1921, 1925 a 1929 (obrat v % z celkového zahraničního obchodu)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 8

Z výše uvedeného grafu vyplývají kolísavé tendence československého zahraničního obchodu. V roce 1929 zaujímalo čelnou pozici v obratu československého zahraničního obchodu Německo s 30,5 %, následované Rakouskem, Spojenými státy, Maďarskem, Velkou Británií, Polskem, Jugoslávií a Francií. Intenzita hospodářských styků se zmenšovala směrem k východu - příčinou byly rozdíly v ekonomické úrovni sousedních zemí.

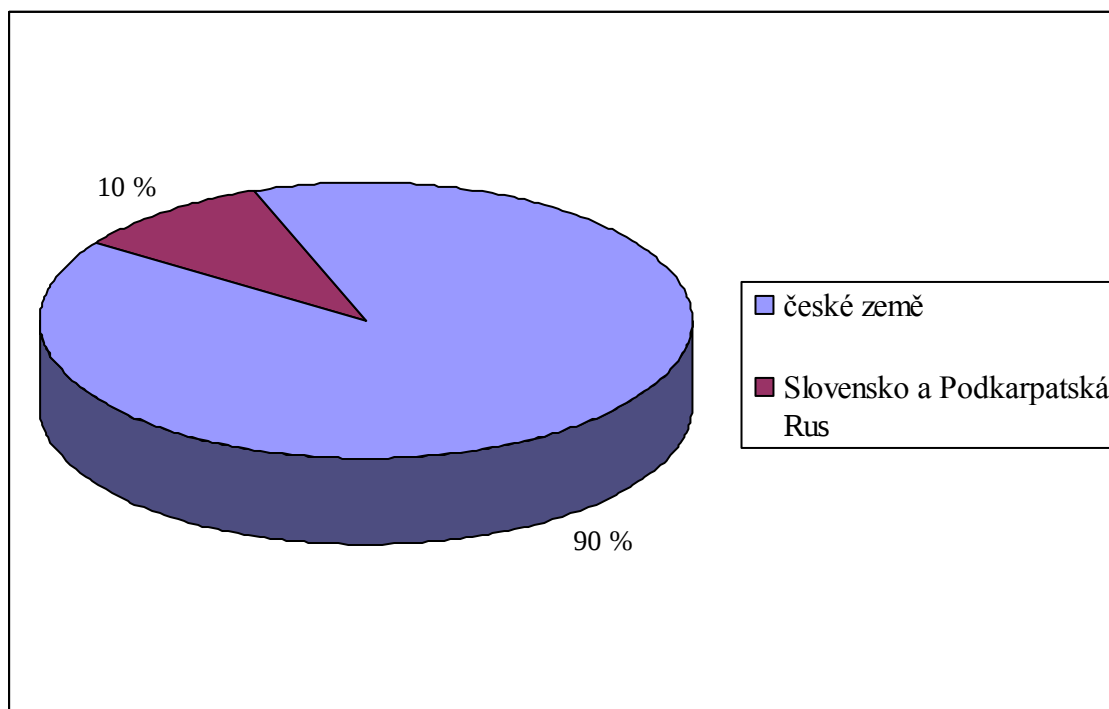
4.3.2 Vývoj ekonomiky Československa v prvních letech jeho existence

V nově vzniklém Československu bylo třeba dosáhnout hospodářského sjednocení, které bylo komplikováno odlišnými systémy právních norem - české země se řídily právními normami rakouskými, zatímco Slovensko a Podkarpatská Rus právními normami uherskými. Právní normy po vzniku společného československého státu byly převzaty z právního systému bývalé habsburské monarchie a měnily se pozvolna tak, jak byly přijímány jednotlivé zákony a vládní nařízení.

V oblasti průmyslové produkce byly velké rozdíly v podílu zemí na celkové průmyslové výrobě. Dominantní postavení v průmyslu měly české země, kde se vyrábělo 90 % veškeré československé průmyslové produkce, zatímco v agrárním Slovensku a zaostalé Podkarpatské Rusi pouhých 10 %.¹⁴⁵

¹⁴⁵ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha, nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 16.

Graf č. 7. Podíl zemí na celkové průmyslové produkci Československa v roce 1921 (v procentech)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě údajů z publikace KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 16.

České země díky své převaze určovaly základní směr vývoje československé ekonomiky, přičemž k potřebám Slovenska se příliš nepřihlíželo. Vzhledem k tomu, že vnitřní trh byl nedostačující, byla průmyslová výroba existenčně závislá na zahraničním vývozu. Na zahraniční trhy se vyvážela asi třetina průmyslové produkce.

Po první světové válce se hospodářství Československa poměrně rychle rozvíjelo. Určitá krize nastala v prvních letech po válce, kdy se československá ekonomika musela vyrovnávat s nedostatkem surovin, s potřebou modernizace průmyslu, špatně fungující dopravou a s tím spojeným nedostatečným zásobováním, se sociálními problémy válkou zbídačeného obyvatelstva atd. Důsledkem toho byl pokles průmyslové výroby v železářství, textilu, sklářství a lihovarnictví a snížení exportu, což se projevilo v poklesu hrubého domácího produktu pod předválečnou úroveň. Od jara 1923 však hrubý domácí produkt

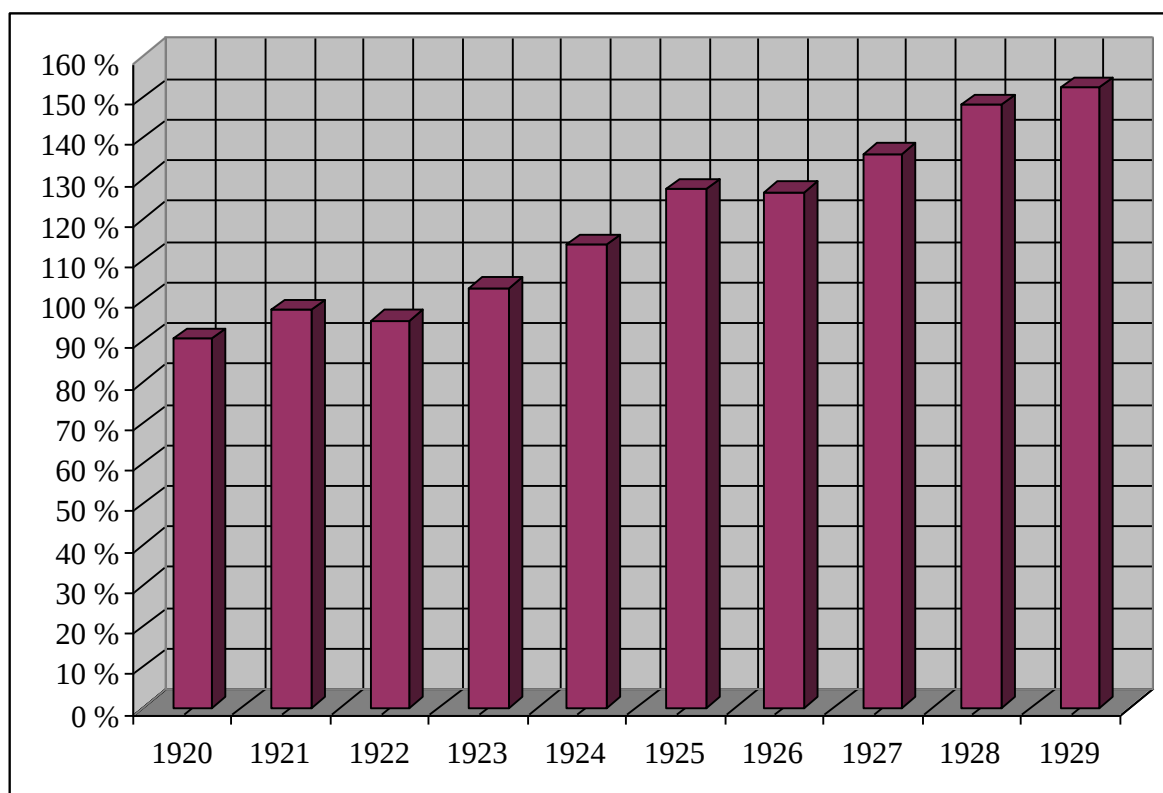
dosáhl předválečné úrovně a dokonce ji nepatrně překročil. V důsledku růstu kapitálových investic došlo k vytváření nových průmyslových kapacit. Vlivem růstu průmyslové výroby a dynamického rozvoje terciárního sektoru nastal prudký nárůst HDP, který v roce 1929 převyšoval předválečnou úroveň o 52 %.

Tabulka č. 9. Porovnání vývoje hrubého domácího produktu na území Československa v letech 1920 - 1929 s úrovní v roce 1913 (v procentech)

Rok	HDP (v %)
	Rok 1913 = 100 %
1913	100,0
1920	90,5
1921	97,7
1922	95,0
1923	103,1
1924	113,7
1925	127,2
1926	126,6
1927	136,1
1928	148,1
1929	152,3

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 48.

Graf č. 8. Porovnání vývoje hrubého domácího produktu na území Československa v letech 1920 - 1929 s úrovní v roce 1913 v procentech (rok 1913 = 100 %)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 9

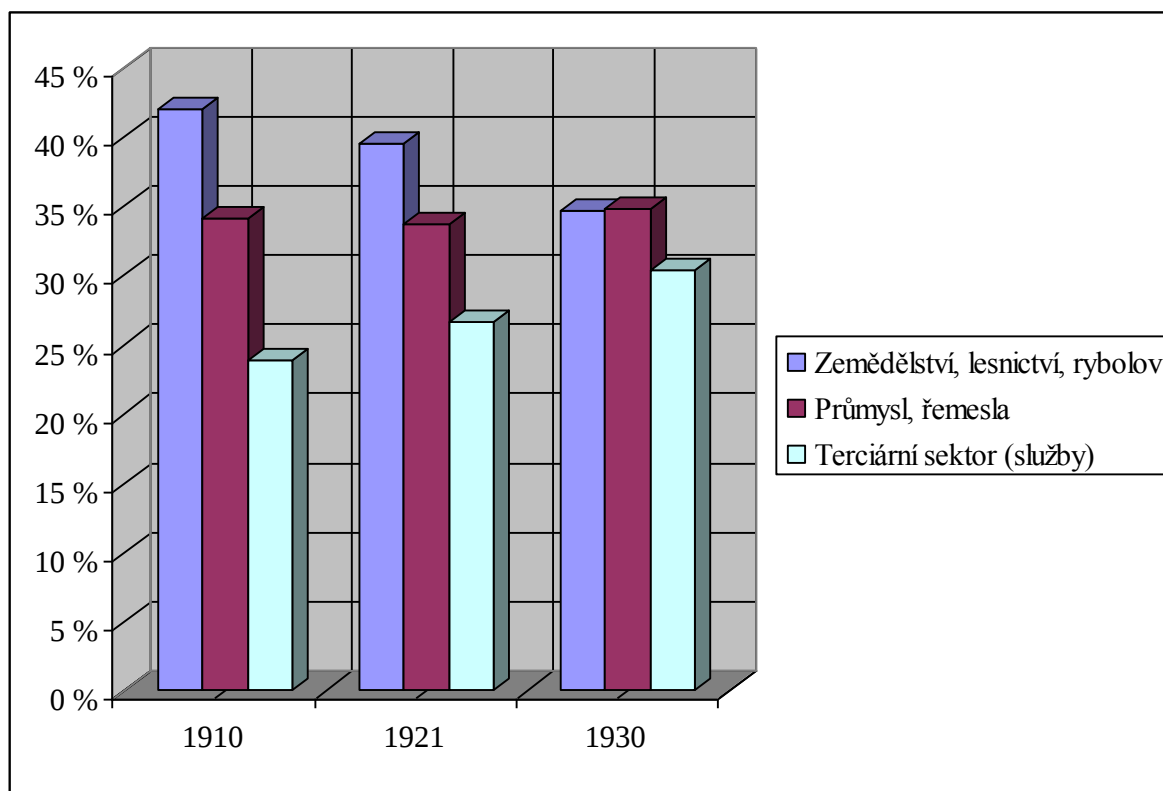
V Československu poklesl význam zemědělství a rychle se rozvíjel terciární sektor (tj. doprava, obchod, peněžnictví) a soukromé a veřejné služby. Nastal odliv pracujících činných v zemědělství, kteří začali pracovat ve službách. Tyto změny se odrazily v růstu hrubého národního produktu. V tabulce níže můžeme sledovat, jak se měnilo procento obyvatel zaměstnaných v zemědělství ve prospěch terciárního sektoru, kde je jasný nárůst z 23,9 % v roce 1910 na 30,4 % v roce 1930.

Tabulka č. 10. Struktura zaměstnaného obyvatelstva v Československu v letech 1910 - 1930 podle hospodářských sektorů (v procentech)

Rok	Zemědělství, lesnictví, rybolov	Průmysl, řemesla	Terciární sektor (služby)
1910	42,0 %	34,1 %	23,9 %
1921	39,6 %	33,8 %	26,6 %
1930	34,7 %	34,9 %	30,4 %

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 91.

Graf č. 9. Změna struktury zaměstnaného obyvatelstva v Československu v letech 1910 - 1930 (v procentech)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 10

Ve 20. letech 20. století docházelo ke koncentraci výroby a kapitálu buď jednorázovým navýšením kapitálu nebo fúzí podniku nebo pohlcením slabšího podniku silnějším. K fúzi podniků došlo například splynutím Škodových závodů se Spojenými strojírnami v roce 1921, které se v roce 1925 dále fúzovaly s firmou Laurint & Klement, nebo splynutím První

českomoravské továrny na stroje v Libni s Kolbenkou v roce 1921 a její pozdější fúze se Spojenými strojírnami Daněk v roce 1927.¹⁴⁶

Největší rozmach po roce 1923 zaznamenala výroba energie, automobilů, motocyklů, traktorů, cementu, elektrotechniky, chemický průmysl a strojírenství. Tento vývoj souvisel s vývojem světového trhu.¹⁴⁷

Ve struktuře průmyslové výroby došlo ke změnám ve prospěch těžkého průmyslu a strojírenství na úkor lehkého průmyslu. Z tabulky níže je patrné, že v roce 1924 byl poměr mezi těžkým a lehkým průmyslem 36,7 : 63,3 a v roce 1929 se tento poměr změnil na 41,0 : 59,0.

Tabulka č. 11. Struktura průmyslové výroby v Československu podle jednotlivých odvětví v letech 1924 a 1929 (v procentech)

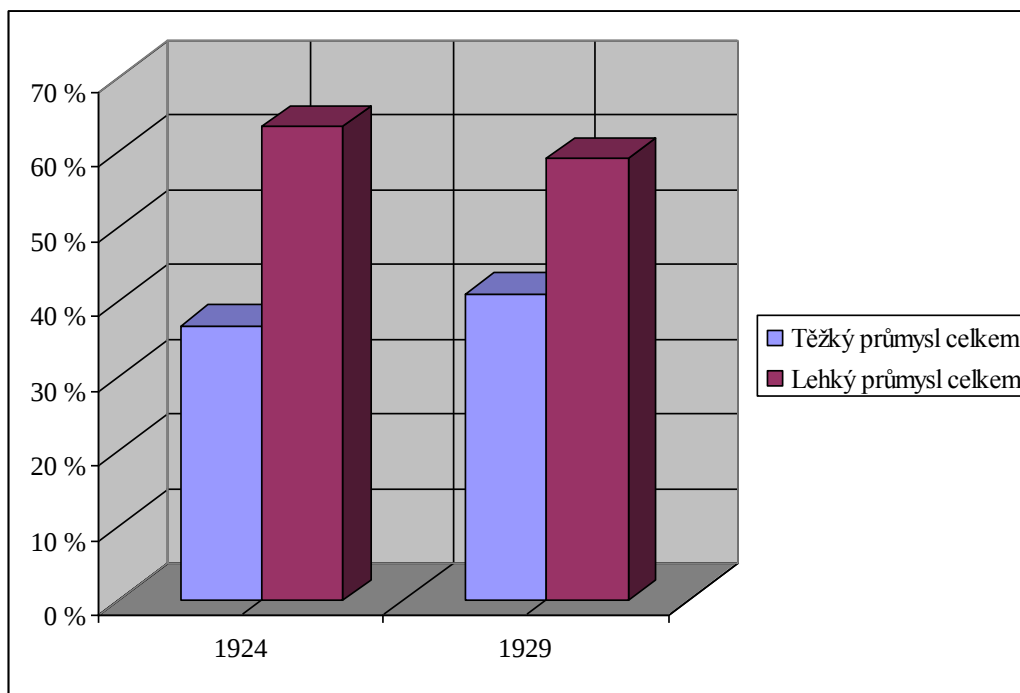
Odvětví	1924	1929
Těžební průmysl	12,6 %	11,0 %
Výroba elektřiny	1,5 %	2,0 %
Hutnictví a strojírenství	17,9 %	23,0 %
Chemie	4,7 %	5,0 %
Těžký průmysl celkem	36,7 %	41,0 %
Lehký průmysl celkem	63,3 %	59,0 %

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 98.

¹⁴⁶ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha, nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 93.

¹⁴⁷ KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. První vydání. Praha, nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X, str. 99.

Graf č. 10. Změna struktury průmyslové výroby v Československu v letech 1924 a 1929 (v procentech)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 11

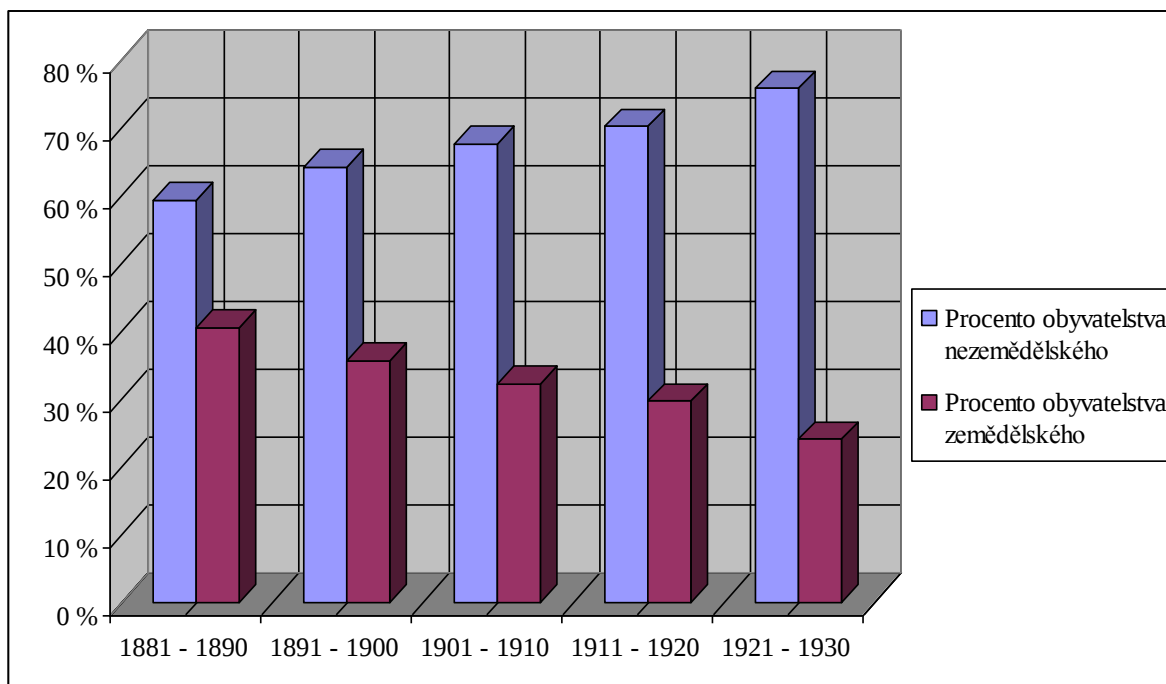
Tabulka níže ukazuje pokles podílu obyvatel v českých zemích, pracujících v zemědělství (v procentech vždy ke konci desetiletí). Z tabulky lze vyčíst, že zatímco na konci 90. let 19. století bylo v zemědělství činných více než 40 % obyvatel, na konci 30. let 20. století to bylo již něco málo přes 24 %.

Tabulka č. 12. Pokles obyvatelstva v českých zemích, pracujícího v zemědělství v letech 1890 - 1930 v procentech (údaje ke konci desetiletí)

Desetiletí	Procento obyvatelstva na konci desetiletí	
	nezemědělského	zemědělského
1881 - 1890	59,40	40,60
1891 - 1900	64,30	35,70
1901 - 1910	67,71	32,30
1911 - 1920	70,30	29,70
1921 - 1930	75,90	24,10

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 84.

Graf č. 11. Podíl českého obyvatelstva pracujícího v zemědělství a mimo zemědělství v procentech v letech 1890 - 1930

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 12

Zemědělství bylo surovinovou základnou pro potravinářský průmysl, zejména cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví apod. V zemědělství docházelo vlivem technického a vědeckého pokroku k zaváděním nových technologických postupů, chemizaci (používání hnojiv a ochranných prostředků), melioracím a rozvoji šlechtitelství a také většímu využívání mechanizace (zemědělských strojů), díky čemuž bylo dosaženo zvýšení produktivity zemědělské výroby. Růst produktivity a intenzity zemědělské výroby umožňoval odliv pracovních sil do terciárního sektoru a průmyslu. Strojní a chemický průmysl na druhé straně pomáhal ke zvýšení produktivity v zemědělství.

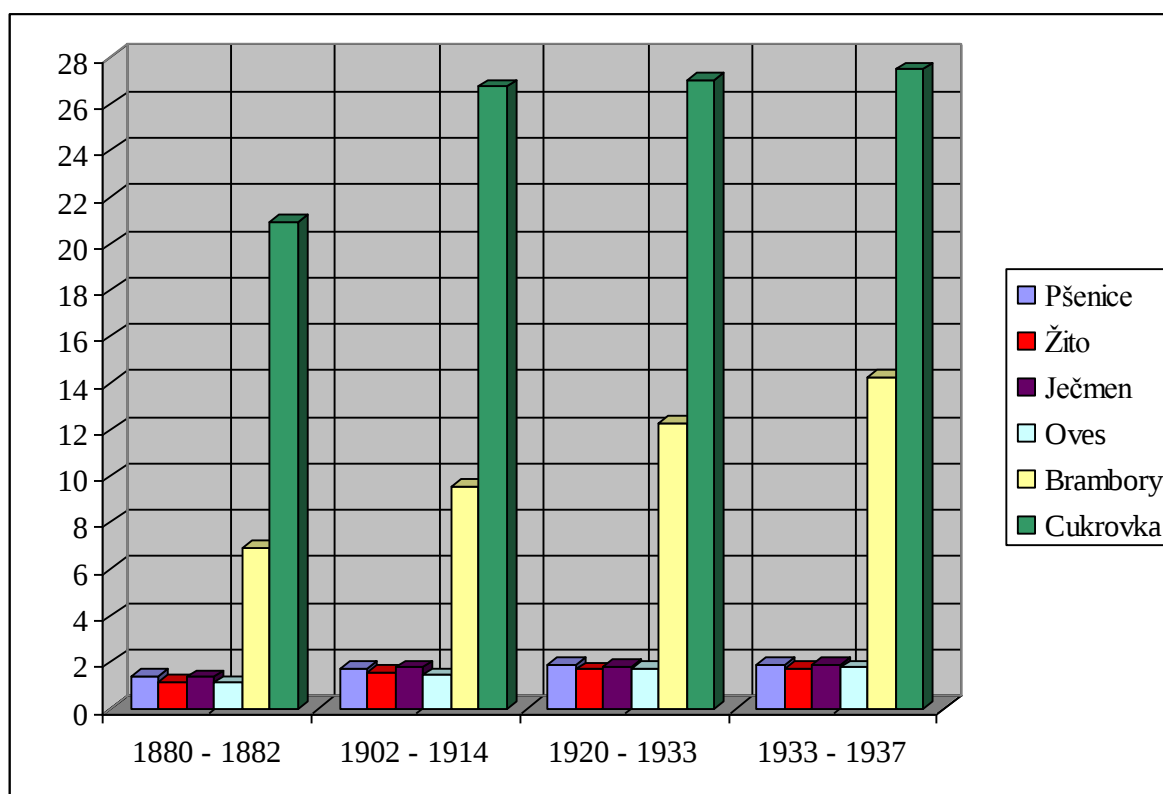
Intenzifikace zemědělské výroby umožňovalo větší specializaci. V následující tabulce je viditelný nárůst hektarových výnosů jednotlivých zemědělských plodin od roku 1880 do roku 1937. Tento nárůst je nejpatrnější u brambor, kde od 80. let 19. století došlo do roku 1937 k navýšení o 105,5 % a u cukrovky o 31,3 %.

Tabulka č. 13. Přehled hektarových výnosů v českém zemědělství v letech 1880 - 1937
(v tunách/hektar)

V letech	Pšenice	Žito	Ječmen	Oves	Brambory	Cukrovka
1880 - 1882	1,37	1,14	1,35	1,10	6,93	20,91
1902 - 1914	1,74	1,54	1,75	1,43	9,55	26,73
1920 - 1933	1,86	1,68	1,82	1,74	12,25	27,00
1933 - 1937	1,90	1,72	1,85	1,76	14,24	27,47

Zdroj: KUBŮ Eduard; PÁTEK Jaroslav a kol., 2000. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, str. 83.

Graf č. 12. Srovnání hektarových výnosů v českém zemědělství v letech 1880 - 1937
(v tunách/hektar)

Zdroj: vlastní zpracování na základě údajů z tabulky č. 13

4.4 Srovnání poválečné ekonomické situace Československa s poválečnou ekonomickou situací některých nástupnických států habsburské monarchie ve střední Evropě

Po ukončení první světové války a po rozpadu habsburské říše vznikly ve střední a jihovýchodní Evropě samostatné státy: Československo, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (které se od roku 1929 nazývalo Jugoslávie), Polsko, Rakousko a Maďarsko. Hospodářské problémy nově vzniklých států zhoršovaly důsledky dlouhé války, zásoby byly vyčerpány, obyvatelstvo se ocitlo na pokraji bídy, došlo ke znehodnocení měny. V jednotlivých regionech byla rozdílná úroveň ekonomického i společenského vývoje. Mezi poměrně vyspělé průmyslově agrární země patřily Rakousko a Československo, k agrárně-průmyslovým zemím se řadily Maďarsko a Polsko a převážně agrární zemí byla Jugoslávie.

Přestože ekonomika Rakousko-Uherska zaostávala za vyspělými západoevropskými velmocemi, uvnitř monarchie fungoval vnitřní trh, mezi průmyslově vyspělým Předlitavskem a převážně agrárním Zalitavskem existovaly výrobní a obchodní vazby. Rozpadem habsburské monarchie byly tyto vnitřní vazby přerušeny, vnitřní trh se rozpadl. Nástupnické státy stály před rozhodnutím, zda se mají pokusit o obnovu dřívějšího vnitřního trhu nebo budovat samostatnou ekonomiku. Snažily se ochránit domácí průmysl a zemědělství zaváděním celních bariér, nové hranice však přinášely komplikace související se zásobováním a zahraničním obchodem.

Představitelé západních velmocí vnímali zánik rakousko-uherského vnitřního trhu jako závažnou překážku hospodářského rozvoje nástupnických států. Tuto situaci chtěli řešit vytvořením středoevropské integrace, dokonce francouzský politik Alexandre Millerand¹⁴⁸ (od roku 1920 francouzský ministerský předseda) prosazoval vytvoření podunajské federace. Tato myšlenka nenašla odezvu u ostatních politických a ekonomických činitelů západních velmocí, ale všichni se shodli na tom, že je třeba zmírnit ochranná opatření v zahraničním obchodu a snažit se o rozvoj hospodářské spolupráce mezi zeměmi střední a jihovýchodní Evropy. Představitelům nástupnických států však v hospodářském sbližení spatřovali ohrožení těžce nabyté svrchovanosti. Například českoslovenští politici

představitelé nebyli zastánci projektu středoevropské a podunajské integrace, východisko viděli spíše v uzavírání hospodářských dohod, které neměly zasahovat do suverenity států.¹⁴⁹

4.4.1 Srovnání výchozí ekonomiky Rakouska a Československa po rozpadu habsburské říše

Poválečná situace v Rakousku

Po rozpadu Rakousko-Uherska vzniklo nové Rakousko, jehož území o rozloze cca 85 tisíc km² tvořilo asi čtvrtinu původní rozlohy Předlitavska. Rakousko mělo vyspělý průmysl textilní, dřevařský, papírenský a potravinářský, čtvrtinu průmyslové výroby zaujímal těžký průmysl. Rozpadem říše však Rakousko ztratilo sklářský průmysl, textilní průmysl přišel o tkalcovny (které zůstaly v Čechách), navíc průmysl byl předimenzovaný na potřeby původního podunajského soustátí. Rakousko mělo výhodu v surovinových zásobách, zejména železné rudy, na území státu se vyskytovala naleziště zinku, olova a magnezitu, Rakousko mělo rozsáhlé lesy.¹⁵⁰ Země byla však odříznuta od energetických zdrojů (ostravského a slezského uhlí a haličské nafty), což způsobilo zhroucení průmyslové výroby, která klesla na třetinovou úroveň roku 1914.¹⁵¹

Vzrostla nezaměstnanost, znehodnocení měny způsobilo značné finanční ztráty vídeňským bankám. Země byla zatížena vysokými válečnými půjčkami, ke kterým v roce 1919 přibýly i reparační povinnosti. Krize v zásobování vedla rakouské obchodníky ke směně zboží se sousedními státy. Původní vnitřní trh rakousko-uherské monarchie již neexistoval. Rakousko bylo ve značné míře závislé na zahraničním obchodu.¹⁵²

¹⁴⁸ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 6.

¹⁴⁹ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 7.

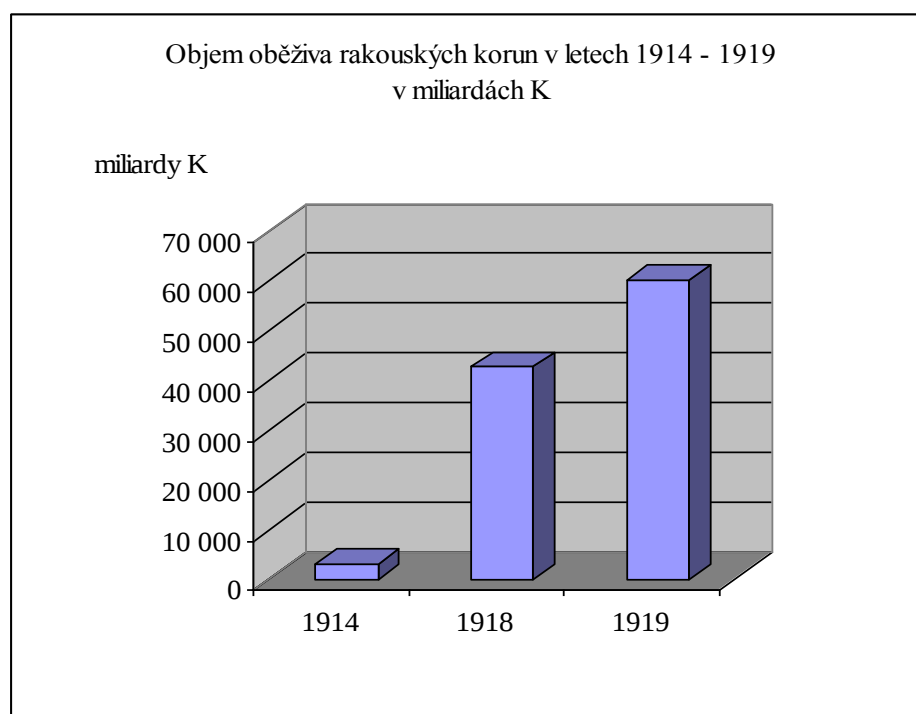
¹⁵⁰ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 40.

¹⁵¹ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 36.

¹⁵² ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 38 - 40.

Vzrostla inflace, v jejímž důsledku došlo ke zbídačení středních vrstev, jejichž majetek byl uložen v cenných papírech a bankovkách. Hodnota rakouské koruny na konci roku 1918 klesla na třetinu předválečné úrovně. Před válkou bylo v oběhu 3 miliardy rakouských korun, v roce 1918 činilo oběživo 42,6 miliardy a v roce 1919 dokonce 60 miliard rakouských korun - v té době inflace dosahovala 134 %.¹⁵³

Graf č. 13. Růst objemu oběživa rakouských korun v letech 1914, 1918 a 1919 (v miliardách rakouských korun)

Zdroj: Vlastní zpracování na základě údajů z publikace: ROMPORTLOVÁ Marta a SLÁDEK Zdeněk, 1994. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*, str. 37.

Někteří rakouští politikové spatřovali řešení katastrofální ekonomické situace Rakouska v jeho připojení k Německu, jiní se přikláněli k vytvoření podunajské federace. Proti připojení Rakouska k Německu se postavili představitelé vítězných mocností, kteří nechtěli

¹⁵³ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 36 - 37.

posílit moc Německa. Proti vzniku podunajské federace vystoupily nástupnické státy, které se obávaly ztráty svrchovanosti.¹⁵⁴

Inflace, která způsobovala nestabilitu měny, svým způsobem napomohla ke konkurenceschopnosti průmyslu, který ve znehodnocené měně získal náskok před zeměmi, jejichž měna byla stabilní. Rakouské banky dokonce těžily z rostoucí inflace díky spekulacím, navíc vlastnily vysoká aktiva v zemích původní habsburské monarchie.¹⁵⁵

Rakousko mělo tu výhodu, že všechny nástupnické země měly určitou vazbu na Vídeň, byly závislé na vídeňském kapitálu a i nadále udržovaly hospodářské a obchodní kontakty s Vídní. Problémem rakouského hospodářství byl předimenzovaný průmysl, velký správní, mocenský a vojenský aparát, který přežíval z již neexistující habsburské monarchie, závislost na dovozu surovin a rostoucí inflace.

Srovnání výchozí ekonomické situace Rakouska a Československa po první světové válce

Po první světové válce byla ekonomická situace Rakouska ze všech nástupnických států nejpodobnější ekonomické situaci v Československu, obě země patřily k nejvyspělejším nástupnickým zemím a měly rozvinutý průmysl. Československo ve srovnání s Rakouskem mělo dostatek energetických zdrojů (uhlí), avšak na druhé straně bylo závislé na dovozu surovin. Navíc byl po první světové válce průmysl Československa silně vázaný na zahraniční kapitál, především vídeňský. Vzhledem k tomu, že původní vnitřní trh habsburské říše přestal fungovat, bylo Československo podobně jako Rakousko závislé na zahraničním obchodu a obě země měly problém se zajištěním nových odbytišť. Hluboká inflace se v Československu na rozdíl od Rakouska neprojevila, ale závažné problémy se zásobováním měly obě země. Vídeňské banky měly oproti československým bankám výhodu rozsáhlých mezinárodních styků, ve všech zemích bývalé habsburské říše měly vysoká aktiva.

¹⁵⁴ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 39 - 40.

¹⁵⁵ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 35 - 41.

4.4.2 Srovnání výchozí ekonomiky Maďarska a Československa po rozpadu habsburské říše

Poválečná situace v Maďarsku

Z Uher se po rozpadu Rakousko-Uherska stala demokratická republika nesoucí název Maďarská demokratická republika.¹⁵⁶ V březnu 1919 došlo v Maďarsku k převratu a moci se ujali komunisté - z Maďarské demokratické republiky se stala Maďarská republika rad,¹⁵⁷ později v červnu 1920 bylo maďarským parlamentem vyhlášeno Maďarské království, jehož regentem se stal Miklós Horthy.¹⁵⁸ Tato politická nestabilita se odrazila v maďarské ekonomice, která byla postavena především na zemědělství a v menší míře na strojírenském a potravinářském průmyslu, závislém na cizím kapitálu. Vnitřní trh byl v době trvání habsburské monarchie silně vázán na Předlitavsko, které Uhry zásobovaly obilninami a dalšími zemědělskými produkty. Po rozpadu říše přestal vnitřní trh fungovat, průmyslová produkce se značně snížila, byla narušena doprava, chybělo topivo. V červnu 1920 podepsalo Maďarsko a vítězné dohodové mocnosti ve Versailles tzv. Trianonskou mírovou smlouvu, kterou se Maďarsko vzdalo 71,5 % území Uher ve prospěch sousedních zemí. Touto smlouvou se tři milióny Maďarů ocitly mimo území své vlasti.¹⁵⁹

Důsledkem teritoriálních změn bylo snížení počtu průmyslových objektů (v zemi zůstalo jen 60 % průmyslového potenciálu Uher) a výrazné zmenšení plochy orné půdy - na 30 % původní rozlohy Uher zůstalo v zemi 40 % bývalé rozlohy orné půdy.¹⁶⁰ Základem maďarské ekonomiky se stal velkostatek, kde byl zaveden námezdní systém. Bývalá odbytiště monarchie byla ztracena, velkostatek se stal závislým na světovém trhu. Strojírenství a metalurgický průmysl, soustředěný hlavně v Budapešti, tvořil hlavní průmyslovou základnu Maďarska. Byl však odkázán na dovoz surovin (kromě uhlí, kterého mělo Maďarsko dostatek), což bylo v době ochromeného zahraničního obchodu problematické. Mezi další průmyslová odvětví patřily potravinářský, kožařský a textilní

¹⁵⁶ PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. První vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1993. 297 s. ISBN 80-210-0699-4, str. 232.

¹⁵⁷ PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. První vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1993. 297 s. ISBN 80-210-0699-4, str. 235 - 236.

¹⁵⁸ PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. První vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1993. 297 s. ISBN 80-210-0699-4, str. 238 - 240.

¹⁵⁹ CUHRA, Jaroslav; ELLINGER, Jiří; GJURIČOVÁ, Adéla; SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách, díl IV. od roku 1918*. První vydání. Praha: nakladatelství PASEKA, 2006. 360 s. ISBN 80-7185-794-7, str. 21.

¹⁶⁰ PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. První vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1993. 297 s. ISBN 80-210-0699-4, str. 243.

průmysl. Výraznou zátěží maďarské ekonomiky se staly válečné reparace, kromě toho se Maďarsko muselo zaručit na poměrnou část státního dluhu rakousko-uherské monarchie.¹⁶¹

K obnovení hospodářství docházelo pomalu, v roce 1920 dosahovala průmyslová produkce 20 - 30 % stavu z roku 1913, v zemědělství klesly výnosy obilí v roce 1920 na 1,002 milionů tun oproti 2 milionům tun z roku 1913.¹⁶² Obyvatelstvo hladovělo. Za války nastartovaná inflace se silně prohloubila, měna byla znehodnocena. Obnova hospodářství Maďarska byla závislá na zahraničních půjčkách.

Srovnání výchozí ekonomické situace Maďarska a Československa po první světové válce

Zatímco Československo bylo průmyslově-agrární zemí s rozvinutým lehkým i těžkým průmyslem, Maďarsko jako země převážně agrárního typu bylo ekonomicky závislé na zemědělství. Průmysl Maďarska byl ve srovnání s Československem zanedbatelný, stejně jako v Československu byl průmysl závislý na dovozu surovin. Maďarsko byla země politicky nestabilní, což se významně odrazilo v destabilizaci ekonomiky, rapidním poklesu zemědělské i průmyslové výroby. Maďarsko podobně jako Československo mělo problém s odbytišti, ale na rozdíl od Československa poválečný maďarský zahraniční trh téměř nefungoval, neboť neměl žádné základy z dob habsburské monarchie.

4.4.3 Srovnání výchozí ekonomiky Polska a Československa po rozpadu habsburské říše

Poválečná situace v Polsku

V poválečném Polsku se začal utvářet nový stát, který však neměl pevně stanovené hranice území - ty nebyly vymezeny až do roku 1921. Na polském území se nacházely regiony průmyslově i agrárně vyspělé, ale i regiony ekonomicky zaostalé - zvláště na východě a jihu Polska. Polsko patřilo k zemím převážně agrárního charakteru - v zemědělství pracovalo

¹⁶¹ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 64.

¹⁶² ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 65.

64 % ekonomicky aktivního obyvatelstva.¹⁶³ V průmyslu bylo zaměstnáno jen 15 % lidí v porovnání s úrovní před válkou.¹⁶⁴

Vzhledem k územní nestabilitě byla v prvních poválečných letech více než polovina státního rozpočtu investována do armády, což na druhé straně přispělo k rychlé obnově a rozvoji průmyslové výroby. Polský průmysl byl zaměřen na strojírenství, metalurgii, cukrovarnictví, potravinářství, lihovarnictví a textilní průmysl. Polsko mělo zásoby surovin, ocelárny, hutě, doly a továrny na chemická hnojiva.¹⁶⁵ V prvních poválečných letech byl polský dovoz zaměřen převážně na potraviny, neboť tuzemská zemědělská produkce v té době nedokázala uspokojit domácí trh. Polsko vyváželo uhlí a další nerostné suroviny, kterých mělo značné zásoby zejména v Horním Slezsku. Polští obchodníci navazovali obchodní kontakty s Vídní, Petrohradem a Berlínem.

K restrukturalizaci polského zemědělství měla přispět pozemková reforma, která probíhala od roku 1919 až do roku 1925 a v jejímž průběhu bylo rozděleno 741 tisíc hektarů půdy velkostatků. Rozvoj polské ekonomiky byl závislý na zahraničním kapitálu a finanční pomoci. Nejdůležitější roli v obnově hospodářství, které bylo stíženo hyperinflací, hrála měnová reforma, která přispěla ke stabilizaci. Velkou injekcí do polské ekonomiky byly zahraniční půjčky.¹⁶⁶

Srovnání výchozí ekonomické situace Polska a Československa po první světové válce

Výchozí poválečná situace Polska byla ve srovnání s poválečnou situací Československa komplikovanější, neboť Polsko nemělo ustálené a vyřešené územní hranice. Tyto spory o území byly řešeny vojenskou cestou, což hospodářství Polska hned v začátcích existence samostatné republiky vyčerpávalo. Polsko bylo na rozdíl od Československa agrárně-průmyslovou zemí. Polský průmysl byl poměrně rozvinutý, ve srovnání s Československem díky vlastním surovinovým zásobám nebyl tolik závislý na dovozu surovin. Zahraniční

¹⁶³ ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. První vydání. Praha: nakladatelství LIBRI, 2002. 228 s. ISBN 80-7277-129-9, str. 174 - 175.

¹⁶⁴ ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. První vydání. Praha: nakladatelství LIBRI, 2002. 228 s. ISBN 80-7277-129-9, str. 174.

¹⁶⁵ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 79.

¹⁶⁶ ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2, str. 80 - 82.

obchod Polska čerpal z obchodních kontaktů, které polští obchodníci udržovali před první světovou válkou. Československo se snažilo oprostit od závislosti na Vídni, a proto orientovalo svůj zahraniční obchod nejprve na západ, později na jihovýchod. V Polsku i Československu byly regiony vyspělé i regiony zaostalé, průmysl obou zemí byl závislý na zahraničním kapitálu.

5 ZÁVĚR

Rozpad Rakousko-Uherska a úsilí osobností československého domácího a zahraničního odboje o vytvoření samostatného státu vytvořily podmínky pro vznik samostatného československého státu, složeného z českých zemí (Čech, Moravy a Slezska) a Slovenska, k němuž došlo 28. října 1918. O rok později, v září 1919, se součástí Československa stala i Podkarpatská Rus.

České země i Slovensko byly součástí rakousko-uherské monarchie až do jejího rozpadu v říjnu 1918. České země se před první světovou válkou podílely na tvorbě hrubého národního produktu Předlitavska 56,5 %. Spolu s Dolními Rakousy tvořily průmyslovou základnu habsburské říše. V českých zemích vzrůstala těžba uhlí, rozvíjel se chemický průmysl (zejména výroba barviv a hnojiv), velký rozmach zaznamenalo železářství, hutnictví, strojírenství a výroba oceli. Strategicky důležité pro vedení války byly pro Rakousko-Uhersko Škodovy závody, které byly v roce 1914 největší zbrojovkou ve střední Evropě.

Představitelé habsburské říše se snažili udržet dualistickou nadvládu Němců a Maďarů v podunajském soustátí, postupně se však začaly kupit problémy uvnitř země nejen ekonomické a sociální, ale především nacionální - jednotlivé národy se dožadovaly práva na sebeurčení a zrovnoprávnění národů v rámci monarchie. Východisko z narůstajících vnitřních problémů spatřovali představitelé Rakousko-Uherska v expanzivní politice na Balkáně, kterou by habsburská říše získala nová území, zvýšila by svůj vliv na Balkáně a obnovila své postavení evropské mocnosti. Válka se Srbskem měla zlomit odbojnost slovanských národů. Pro svou expanzivní politiku však potřebovala silného spojence proti Rusku. Tím bylo Německo, které mělo také být habsburské monarchii oporou proti Slovanům při řešení vnitřních národnostních konfliktů.

Německo však spíše využívalo vlastními problémy zmítané Rakousko-Uhersko pro své expanzivní záměry na ovládnutí střední Evropy. Následkem tohoto vývoje bylo rozpoutání světové války, ve které byly Centrální mocnosti poraženy. Během války se ještě více prohloubily vnitřní národnostní, politické i ekonomické problémy habsburské říše, která se po válce rozpadla na jednotlivé nástupnické státy.

Státy Dohody neměly zájem na rozpadu habsburské říše, neboť Rakousko-Uhersko mělo velký význam pro stabilizaci politické situace ve střední Evropě. Protože se však habsburská říše stala vazalem rozpínavého Německa, které si v rámci strategického programu Mitteleuropa chtělo podmanit střední Evropu a Rakousko-Uhersko využívalo ke svým záměrům, dohodové mocnosti nakonec viděly rozpad Rakousko-Uherska jako nevyhnutelný.

Představitelé Rakousko-Uherska několikrát jednali o možnosti federalizace habsburské říše jako řešení nacionalistických problémů, kdy jednotlivé národy by měly v rámci federativního státu autonomii. K federalizaci habsburské říše nikdy nedošlo, neboť proti tomuto řešení se ostře postavili němečtí a maďarští nacionalisté v obavě ze ztráty nadřazeného postavení v říši. Životaschopnost habsburské federace by však byla značně ohrožena rozdílným národnostním složením, velkými rozdíly v ekonomické a kulturní vyspělosti jednotlivých regionů, rozdílnou vírou, náboženstvím, silným nacionalistickým smýšlením některých národů.

O vznik samostatného československého státu se velkou měrou zasloužily osobnosti domácího a zahraničního odboje. Velkou zásluhu měli i českoslovenští legionáři, do jejichž řad vstupovali čeští a slovenští dobrovolníci, kteří svou odvahou a disciplinovaností chtěli podpořit vznik samostatného Československa a bojovat po boku států Dohody proti Centrálním mocnostem - Německu a Rakousku-Uhersku. Svůj život riskovali jen pro své přesvědčení, vlastenectví a pocit národní hrdosti, nikoli pro zisk nebo slávu. Pokud se jim podařilo vrátit se domů, vrátili se zbídačení, nemocní a vyčerpaní do nejistých sociálních poměrů, jejich rodiny se musely po celou dobu jejich nepřítomnosti postarat o živobytí samy a často neměly o svých blízkých zprávu.

Cílem zahraničního odboje, v jehož čele stál T. G. Masaryk, E. Beneš a M. R. Štefánik, bylo získat pro myšlenku samostatného Československa představitele mocností Dohody a Spojených států amerických. Toho chtěli zástupci československého zahraničního odboje dosáhnout mimo jiné získáním podpory českých a slovenských krajanů v cizině. Hlavním úkolem však byla diplomatická jednání s vládními představiteli států Dohody o právu národů na sebeurčení a samostatnost s cílem získat jejich podporu pro vytvoření samostatného Československa. Zahraniční odboj inicioval zformování československých legií, které se přidaly na stranu Dohody. Úspěšné vojenské operace československých legií

v Rusku přispěly k tomu, že státy Dohody uznaly československá vojska za spojeneckou armádu a Československou národní radu v Paříži za hlavní politický orgán československého zahraničního odboje. 26. září 1918 byla v Paříži vytvořena prozatímní československá vláda, která byla oficiálně uznána státy Dohody za vrcholný politický orgán samostatného Československa.

Myšlenka na vytvoření samostatného československého státu rozdělila českou politiku na její přívržence a odpůrce. Čeští politikové, kteří podporovali nezávislost Československa, usilovali o vytvoření jednoty české politiky proti Vídni. Té bylo postupně dosaženo a v červenci 1918 byl ustaven Národní výbor jako vrcholný orgán české politiky, který úzce spolupracoval s Československou národní radou v Paříži. 28. října 1918 Národní výbor převzal moc od orgánů habsburské monarchie a téhož dne byl vyhlášen vznik samostatného Československa, které se stalo demokratickým státem, založeným v souladu s masarykovskými tradicemi na humanismu, svobodě, rovnosti a lidských právech.

Československo se muselo v prvních letech své existence potýkat s mnohými hospodářskými problémy, spojenými se zánikem původního rakouského vnitřního trhu, hledáním nových odbytišť a velkými rozdíly v hospodářské vyspělosti českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Dominantní postavení v průmyslu měly české země, kde se vyrábělo 90 % veškeré československé průmyslové produkce, zatímco v agrárním Slovensku a zaostalé Podkarpatské Rusi pouhých 10 %. České země měly obchodní a finanční vztahy s Vídni, Slovensko a Podkarpatská Rus byly vázány k Budapešti. Vytvoření vnitřního trhu bylo dlouhodobou a nákladnou záležitostí, během této doby byla československá ekonomika závislá na zahraničním obchodu a zahraničním kapitálu.

Aby Československo omezilo vliv Vídně v českém průmyslu, bylo třeba zvýšit podíl československého kapitálu na českém průmyslu, který vyžadoval modernizaci, aby mohl čelit zahraniční konkurenci. Prvním krokem byla měnová odluka a dalším vydání nostrifikačního zákona, na základě kterého se na území československého státu přesídlilo 235 průmyslových podniků, obchodních a dopravních společností, což byla asi třetina československého akciového kapitálu v oblasti průmyslu a obchodu. Dalším důležitým krokem k hospodářské samostatnosti Československa byla tzv. repatriace kapitálu, která spočívala v tom, že české banky nakupovaly akcie českých podniků na burzách v zahraničí od soukromých majitelů i od podniků, které měly v českých podnicích kapitálovou účast.

České banky tyto akcie rozprodávaly českým klientům, čímž docházelo k navyšování českého kapitálu v českých podnicích.

V prvních letech své existence se československé hospodářství potýkalo s problémy se zásobováním, nedostatkem surovin, s potřebou modernizace průmyslu, špatně fungující dopravou. Důsledkem toho byl pokles průmyslové výroby na polovinu předválečné úrovně a snížení exportu, což se projevilo v poklesu hrubého domácího produktu pod předválečnou úroveň. Po roce 1923 došlo v důsledku růstu kapitálových investic k vytváření nových průmyslových kapacit a k dynamickému rozvoji terciárního sektoru, což mělo za následek prudký nárůst hrubého domácího produktu, který v roce 1929 převyšoval předválečnou úroveň o 52 %. Terciární sektor se začal prudce rozvíjet zejména v oblasti dopravy, obchodu, peněžnictví i soukromých a veřejných služeb, došlo k nárůstu obyvatel pracujících ve službách z 23,9 % v roce 1910 na 30,4 % v roce 1930 (a to na úkor počtu obyvatel pracujících v zemědělství).

Ve 20. letech 20. století docházelo ke koncentraci výroby a kapitálu buď jednorázovým navýšením kapitálu nebo fúzí podniku nebo pohlcením slabšího podniku silnějším. Největší rozmach po roce 1923 zaznamenala výroba energie, automobilů, motocyklů, traktorů, cementu, elektrotechniky, chemický průmysl a strojírenství. Od roku 1924 došlo ke změně struktury průmyslové výroby - v roce 1924 byl poměr mezi těžkým a lehkým průmyslem 36,7 : 63,3 a v roce 1929 se tento poměr změnil na 41,0 : 59,0. Tento vývoj souvisel s vývojem světového trhu.

V zemědělství bylo dosaženo vlivem zavádění nových technologických postupů, chemizace, meliorací a využívání zemědělských strojů zvýšení produktivity zemědělské výroby. Zemědělství bylo surovinovou základnou pro potravinářský průmysl, zejména cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví. Růst produktivity a intenzity zemědělské výroby umožňoval odliv pracovních sil do terciárního sektoru a průmyslu. Strojní a chemický průmysl na druhé straně pomáhal ke zvýšení produktivity v zemědělství.

Přestože v prvních letech po první světové válce se v československé ekonomice odrazila poválečná hospodářská krize, díky přijatým opatřením v podobě měnové odluky, nostrifikačního zákona a repatriace kapitálu byly vytvořeny podmínky pro rozvoj

průmyslové výroby. Díky tomu došlo k rychlé poválečné rekonstrukci hospodářství a dalšímu ekonomickému růstu země.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie a knižní publikace

CUHRA, Jaroslav; ELLINGER, Jiří; GJURIČOVÁ, Adéla; SMETANA, Vít. *České země v evropských dějinách, díl IV. od roku 1918*. První vydání. Praha: nakladatelství PASEKA, 2006. 360 s. ISBN 80-7185-794-7.

HÁJKOVÁ, Dagmar. ŠEDIVÝ, Ivan. *Korespondence T. G. Masaryk - Edvard Beneš 1914 - 1918*. První vydání. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004. 353 s. ISBN 80-86495-19-1.

HORČIČKA, Václav. *Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války*. První vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007. 365 s. ISBN 978-80-246-1375-8.

HOTMAR, Josef. *Zrození republiky 1914 - 1918*. 1. vydání. Brno: Stilus, 2005. 423 s. ISBN 80-903550-4-8.

CHURCHILL, Winston. *Druhá světová válka - I. díl Blížící se bouře*. První vydání. Praha: Lidové noviny, 1992. 614 s. ISBN 80-7106-068-2.

JAKUBEC, Ivan; JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. První vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006. 472 s. ISBN 80-246-1035-3.

JANKŮ, Vlastimil a kol. *Historie Znojma v obrazech*. První vydání. Znojmo: nakladatelství Jiří Krejčí, 2005. 296 s. ISBN 80-902504-7-5.

JINDRA, Zdeněk. *První světová válka*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1984. 372 s.

KLIMEK, Antonín. *Říjen 1918*. První vydání. Praha: Paseka, 1998. 279 s. ISBN 80-7185-175-2.

KUBŮ, Eduard; PÁTEK, Jaroslav a kol. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 440 s. ISBN 80-7184-716-X.

KUKLÍK, Jan; KUKLÍK, Jan. *Dějiny 20. století*. 3. vydání. Praha: SPL Práce, 2000. 192 s. ISBN 80-86287-15-7.

KULHÁNEK, Ivan. *Klopýtání přes budoucnost. Od vídeňského kongresu 1815 k Evropě 2005*. První vydání. Praha: Academia, 2008. 364 s. ISBN 978-80-200-1608-9.

KVAČEK, Robert a kol. *Dějiny Československa II. 1648 - 1918*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1999. 564 s. ISBN 80-04-21070-8.

KVAČEK, Robert. *První světová válka a česká otázka*. 1. vydání. Praha: nakladatelství Triton, s.r.o., 2003. 162 s. ISBN 80-7254-448-9.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*. Čtvrté vydání. Brno, Nakladatelství Doplněk, 1994. 193 s. ISBN 80-85765-29-2.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. 1918 - 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991. 442 s. ISBN 80-7106-040-2.

PRAŽÁK, Richard. *Dějiny Maďarska*. První vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1993. 297 s. ISBN 80-210-0699-4.

PROKŠ, Petr. *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871 - 1918)*. První vydání. Praha: ISV nakladatelství, 2004. 287 s. ISBN 80-86642-25-9.

PROKŠ, Petr. *Politikové a vznik republiky 1914 - 1918*. První vydání. Praha, nakladatelství Prospektrum, 1998. 240 s. ISBN 80-7175-078-6.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 - 1992. 1. díl období 1918 - 1945*. První vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2004. 580 s. ISBN 80-7239-147-X.

ROMPORTLOVÁ, Marta; SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918 - 1938*. Druhé vydání. Brno, vydavatelství Masarykovy univerzity, 1994. 216 s. ISBN 80-210-0588-2.

ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. První vydání. Praha: nakladatelství LIBRI, 2002. 228 s. ISBN 80-7277-129-9.

SKILLING, Harold Gordon. *T. G. Masaryk - Against the Current, 1882 - 1914*. 1. vydání. Londýn: Macmillan, 1994. 248 s. ISBN 0-333-60781-3.

URBAN, Otto. *České a slovenské dějiny do roku 1918*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. 267 s. ISBN 80-205-0193-2.

Internetové zdroje

KOSTLÁNOVÁ, Andrea. *Brestlitevský mír*. Militaria [online]. Datum publikování: 11.12.2008. [cit. 2011-12-17]. Dostupné z < [http: www.militaria.cz/cz/clanky/miscellanea/brest-litevsky-mir.html](http://www.militaria.cz/cz/clanky/miscellanea/brest-litevsky-mir.html) >

Ostatní zdroje

VALENTA, Ferdinand. *Z Rakouska přes Rusko do Česko-Slovenska*. Moravský Krumlov: Národní knihtiskárny - vydáno vlastním nákladem, 1928. 250 s.

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1. Podíl jednotlivých zemí Předlitavska na tvorbě národního důchodu v letech 1911 - 1913 v procentech

Tabulka č. 2. Podíl českého obyvatelstva, pracujícího v zemědělství, v letech 1880 - 1910, v procentech

Tabulka č. 3. Podíl českých zemí na průmyslové výrobě Předlitavska v letech 1841 - 1913 v procentech

Tabulka č. 4. Podíl zahraničního kapitálu na státním dluhu a cenných papírech Rakousko-Uherska v roce 1912

Tabulka č. 5. Těžba uhlí v Rakousko-Uhersku za první světové války v milionech tun

Tabulka č. 6. Výroba surového železa a oceli v Rakousko-Uhersku za první světové války v milionech tun

Tabulka č. 7. Výsledky nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků roku 1928

Tabulka č. 8. Územní orientace československého zahraničního obchodu v letech 1921, 1925 a 1929 (obrat v procentech z celkového zahraničního obchodu)

Tabulka č. 9. Porovnání vývoje hrubého domácího produktu na území Československa v letech 1920 - 1929 s úrovní v roce 1913 (v procentech)

Tabulka č. 10. Struktura zaměstnaného obyvatelstva v Československu v letech 1910 - 1930 podle hospodářských sektorů (v procentech)

Tabulka č. 11. Struktura průmyslové výroby v Československu podle jednotlivých odvětví v letech 1924 a 1929 (v procentech)

Tabulka č. 12. Pokles obyvatelstva v českých zemích, pracujícího v zemědělství v letech 1890 - 1930 v procentech (údaje ke konci desetiletí)

Tabulka č. 13. Přehled hektarových výnosů v českém zemědělství v letech 1880 - 1937 (v tunách/hektar)

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1. Podíl jednotlivých zemí Předlitavska na národním důchodu v letech 1911 - 1913 v procentech

Graf č. 2. Změna struktury českého obyvatelstva, zaměstnaného v zemědělství v letech 1880 - 1910 (v procentech)

Graf č. 3. Růst podílu českých zemí na průmyslové výrobě Předlitavska v letech 1841 - 1913 v procentech

Graf č. 4. Podíl zahraničního kapitálu na státním dluhu a cenných papírech Rakousko-Uherska v roce 1912 (v procentech)

Graf č. 5. Nostrifikace průmyslových, obchodních a dopravních podniků z Rakouska v roce 1928

Graf č. 6. Územní orientace československého zahraničního obchodu v letech 1921, 1925 a 1929 (obrat v % z celkového zahraničního obchodu)

Graf č. 7. Podíl zemí na celkové průmyslové produkci Československa v roce 1921 (v procentech)

Graf č. 8. Porovnání vývoje hrubého domácího produktu na území Československa v letech 1920 - 1929 s úrovní v roce 1913 v procentech (rok 1913 = 100 %)

Graf č. 9. Změna struktury zaměstnaného obyvatelstva v Československu v letech 1910 - 1930 (v procentech)

Graf č. 10. Změna struktury průmyslové výroby v Československu v letech 1924 a 1929 (v procentech)

Graf č. 11. Podíl českého obyvatelstva pracujícího v zemědělství a mimo zemědělství v procentech v letech 1890 - 1930

Graf č. 12. Srovnání hektarových výnosů v českém zemědělství v letech 1880 - 1937 (v tunách/hektar)

Graf č. 13. Růst objemu oběživa rakouských korun v letech 1914, 1918 a 1919 (v miliardách rakouských korun)